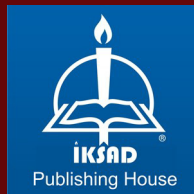

COVID-19 SALGINININ TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ANALİZİ

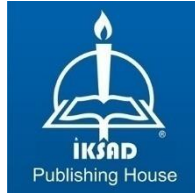
PINAR KOÇ
KADRIYE İZGİ ŞAHPAZ
RIDVAN KALAYCI
TUNÇ İNCE

İKSAD
Publishing House

**COVID-19 SALGINININ
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ANALİZİ**

**PINAR KOÇ
KADRIYE İZGİ ŞAHPAZ
RIDVAN KALAYCI
TUNÇ İNCE**

Copyright © 2021 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other non-commercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social

Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2021©

ISBN: 978-625-7562-39-3

Cover Design: İbrahim KAYA

August / 2021

Ankara / Turkey

Size = 16x24 cm

ÖN SÖZ

İlk kez 2019 yılı Kasım ayında Çin’de görülen ve zamanla dünya geneline yayılan COVID-19 daha önce görülmemiş bir hastalık olması ve yüksek bulaşıcılık hızına sahip olması nedeniyle kısa sürede bütün dünyayı etkisi altına almıştır. COVID-19 nedeniyle hayatını kaybeden insan sayısı 3 milyonun üzerindedir. Dünya ekonomisi % 4.4’lük küçülme ile tarihinin en büyük ekonomik daralmalarından birini yaşamıştır. Aşılama çalışmalarına rağmen hastalığın yayılım hızının düşürülemediği olması nedeniyle dünya genelinde toplam ekonomik kaybın büyüklüğünün ne olacağı hala belirsizliğini korumaktadır. Bu bağlamda hastalıktan kaynaklanan ekonomik kayıpların büyüklüğü ve risk algısında meydana gelen değişim özellikle gelişmekte olan ülkelerde finansal kırılganlıkların daha da artmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de finansal sistemin işleyişi büyük ölçüde bankacılık sektörüne dayalıdır. Bu bağlamda bu çalışmada COVID-19’un Türk Bankacılık sektörü üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu süreçte bankacılık sisteminin maruz kalacağı risklerin analiz edilmesi ve doğru politika önerilerinin geliştirilmesi uygun politika araçlarının geliştirilmesi için önemlidir. Bu çalışmanın bu alanda çalışmak isteyenlere önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın yazım ve tasarım sürecinde emeği geçen Kadriye İZGİ ŞAHPAZ, Rıdvan KALAYCI ve Tunç İNCE hocalarıma, bu süreçte her türlü özveride bulunan ailelerimize teşekkürü bir borç bilirim.

Pınar KOÇ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
GRAFİK LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
1. TEORİK ÇERÇEVE	5
1.1. Hastalıkların Ekonomik Maliyetleri.....	5
1.1.1. Doğrudan Maliyetler.....	7
1.1.2. Dolaylı Maliyetler.....	7
1.1.3. Görünmeyen Maliyetler.....	8
1.2. Hastalıkların Makroekonomik Maliyetleri.....	8
1.2.1. Hastalıkların Ulusal Gelir Düzeyi Üzerindeki Etkileri.....	8
1.2.2. Hastalıkların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri.....	11
1.2.3. Hastalıkların Fiyat İstikrarı Üzerindeki Etkileri.....	11
1.2.4. Hastalıkların İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	12
1.3. Hastalıkların Mikro Ekonomik Etkileri.....	12
1.3.1. Hane Halkları Üzerindeki Etkiler.....	12
1.3.2. Hastalıkların İşletmeler Üzerindeki Etkileri.....	13
1.3.3. Hastalıkların Hükümet Üzerindeki Etkileri.....	14
1.4. COVID-19'un Ekonomik Etkileri.....	15
1.5. COVID-19'un Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri İle İlgili Çalışmalar.....	28
1.6. Türkiye'de COVID-19'un Olumsuz Etkilerini Azaltmaya Yönelik Olarak Uygulanan Para ve Maliye Politikaları.....	40
2. COVID-19 BAĞLAMINDA BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARŞILAŞILABİLECEK RİSK TÜRLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	55

2. 1. Bankacılık Sektöründe Karşılaşılabilecek Riskler	55
2.1.1. Kredi Riski	55
2.1.2. Likidite Riski.....	65
2.1.3. Piyasa Riski.....	69
2.1.3.1. Faiz Riski	70
2.1.3.1.1. Yeniden Fiyatlandırma Riski	70
2.1.3.1.2. Getiri Eğrisi Riski.....	71
2.1.3.1.3. Baz Riski	72
2.1.3.1.4. Opsiyon Riski	73
2.1.4. Operasyonel Risk.....	74
2.1.5. Mevzuat Riski.....	75
3. COVID-19’UN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN CAMELS	
 BİLEŞENLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	76
3.1. CAMELS Analizi ve Bileşenleri	76
3.1.1. Sermaye Yeterliliği.....	76
3.1.2. Aktif Kalitesi	79
3.1.3. Yönetim Kalitesi.....	81
3.1.4. Karlılık	83
3.1.5. Likidite	84
3.1.6. Piyasa Riskine Duyarlılık	86
4. COVID-19’UN KREDİ HACMİ VE AKTİF KALİTESİ	
 ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ	88
4.1. Çalışmanın Amacı	88
4.2. Çalışmanın Yöntemi.....	89
4.3. Bulgular.....	90
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	103

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Sağlık Ekonomisinde Kullanılan Analizler.....	5
Tablo 2: Dünya Geneline COVID-19 Nedeniyle Hayatını Kaybeden İnsan Sayısı.....	22
Tablo 3: En Büyük 20 Ekonomideki İşsizlik Oranları (%)	24
Tablo 4: COVID-19 Nedeniyle Meydana Gelen Refah Kaybı	26
Tablo 5: COVID-19 Salgınının Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkilerine Yönelik Yapılmış Çalışmalar ve Elde Edilen Sonuçlar	32
Tablo 6: Sıkılaştırma Dönemi Uygulamaları Özeti	49
Tablo 7: COVID-19 Sürecinde Bankaların Sermaye Yeterlilik Oranında Meydana Gelen Geliştirme	78
Tablo 8: COVID-19 Sürecinde Aktif Kalitesi Bileşenlerinde Meydana Gelen Değişme	81
Tablo 9: COVID-19 Sürecinde Yönetim Etkinliği Bileşenlerinde Meydana Gelen Değişme	82
Tablo 10: COVID-19 Nedeniyle Karlılık Oranlarında Meydana Gelen Değişme	84
Tablo 11: COVID-19 Sürecinde Piyasa Riskine Duyarlılık Bileşenlerinde Meydana Gelen Değişmeler	87
Tablo 12: Veri Seti	90
Tablo 13: Fourier Birim Kök Testleri	91
Tablo 14: Fourier ADL Eşbütünlük Testi Sonuçları.....	92
Tablo 15: Takipteki Krediler ile COVID-19 Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi.....	93
Tablo 16: Toplam Kredi ile COVID-19 Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi.....	94

Tablo 17: Tüketici Kredileri ile COVID-19 Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi.....	94
Tablo 18: Aktif Kalitesi ve COVID-19 Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi.....	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Hastalıkların Makroekonomik Etkileri.....	9
Şekil 2: Hastalıklar ve Ulusal Gelir	10
Şekil 3: Hastalıkların İşletmeler Üzerindeki Etkileri	14

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Yıllık Kredi Büyümesi	56
Grafik 2: Kredi / GSYİH (%).....	58
Grafik 3: Firma Ölçeğine Göre TL Ticari Kredileri Yıllık Büyüme Oranları.....	58
Grafik 4: YP Cinsinden ticari kredi hacminde meydana gelen değişme	59
Grafik 5: Ticari Kredi Hacmi (13 Haftalık Moment)	60
Grafik 6: Ticari Kredi ve Mevduat Faiz Oranları Farkı	60
Grafik 7: Bireysel Kredi Hacmindeki Değişme	61
Grafik 8: İhtiyaç Kredisi Büyümesi	62
Grafik 9: Tahsili Gecikmiş Alacaklar	62
Grafik 10: Tahsili Gecikmiş Alacaklar Bakiyesi ve Bileşenleri	63
Grafik 11: Firma TGA Oranları	64
Grafik 12: Bireysel Kredilerde TGA Oranları	64
Grafik 13: Yüzdeler Dilimlere Göre Likidite Karşılama Oranları ...	67
Grafik 14: Yüzdeler Dilimlere Göre Bankaların YP Likidite Karşılama Oranları	68
Grafik 15: Kredi /Mevduat Oranı.....	69
Grafik 16: Yeniden Fiyatlandırma Kanalından Faiz Riski	74

GİRİŞ

2019 yılı Kasım ayında Çin'in Wuhan kentinde görülen COVID-19, yayılım hızının yüksek olması, yayılım kanallarının tespit edilebilmesinin zaman alması nedeniyle kısa sürede dünya genelinde yayılmış ve 2020 Mart ayı itibariyle Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, 16 Mayıs 2021 tarihi itibariyle dünya genelinde onaylanan COVID-19 vaka sayısı 162.177.376'dır. COVID-19 nedeniyle hayatını kaybeden insan sayısı 3.364.178'dir. 11. Mayıs 2021 tarihi itibariyle dünya genelinde aşılana insan sayısı 1 Milyarı aşmıştır. Ancak, henüz salgının yayılım hızında istenen azalma sağlanamamıştır. Hastalığın yayılım hızının düşürülebilmesi için getirilen kısıtlamalar küresel düzeyde ekonomik daralmalara ve işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur. IMF verilerine göre 2020'de dünya ekonomisinde meydana gelen daralma % 4.4'tür. 2021 yılında küresel ekonomik daralmanın devam etmesi beklenmektedir.

ILO (2021) verilerine göre, 2020'nin son çeyreğinde COVID-19 nedeniyle küresel düzeyde meydana gelen çalışma saati, 2019'un son çeyreğine göre % 8.8 azalmıştır. Latin Amerika, Karayipler, Güney Avrupa ve Güney Asya ülkelerinde meydana gelen çalışma saati kaybı, küresel çalışma saati kaybının üzerindedir. COVID-19 nedeniyle meydana gelen çalışma saati kaybı, 2008 küresel krizi döneminde meydana gelen çalışma saati kaybından yaklaşık 4 kat daha fazladır. 2020'de gerçekleşen global emek geliri kaybı 3.7 Trilyon ABD dolarıdır. En yüksek emek geliri kaybı % 10.3'le Amerika'da, % 6.6

ile Asya ve Pasifik ülkelerinde görülmüştür. 2020’de global işsizlik oranı % 1.1 artarak % 6.5’e yükselmiştir. İlave olarak kadın istihdamında meydana gelen kayıp, erkek istihdamından meydana gelen kayıptan daha fazladır. Global kadın istihdamı kaybı % 5.0’dır. Bununla birlikte gençlerde istihdam kaybının daha fazla olduğu gözlenmiştir. Gençler için istihdam kaybı % 8.7’dir.

Sağlık Bakanlığı verilerine göre hastalığın ilk kez görüldüğü 11 Mart tarihinden bu yana Türkiye’de görülen toplam vaka sayısı 5.117.374, COVID-19 nedeniyle vefat eden hasta sayısı 44.760’dır. Türkiye 2020 yılını ekonomik büyümeyle kapatan ülkeler arasında yer almıştır. TÜİK verilerine göre Türkiye ekonomisi 2020 yılında % 1.8 büyüme sağlamıştır. İşsizlik oranı bir önceki yılın oranla % 0.5 azalarak % 13.2 olmuş, ancak; istihdam oranı bir önceki yıla oranla % 2.9 azalarak %42.8’e gerilemiştir.

COVID-19 sürecinde yaşanan üretim ve gelir kayıplarının hem ulusal düzeyde hem de bireysel düzeyde borçluluk oranını artırması beklenmektedir. Nitekim küresel borç yükü, 2020’nin sonunda 277 trilyon dolara ulaşmıştır. Dünya Ekonomik Forum verilerine göre, gelişmiş ülkelerde 2019’un son çeyreğinde 181.8 trilyon dolar olan borç yükü, 2020’nin üçüncü çeyreğinde %8 artarak 196.3 trilyon dolara yükselmiştir. Yükselen ekonomilerde 2019’un son çeyreğinde 70.9 trilyon dolar olan borç yükü, 2020’nin üçüncü çeyreğinde %7.7 artarak 76.4 trilyon dolara yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerde hanehalkları borçlarının GSYİH’ye oranı 2019’un üçüncü çeyreğinde %72 iken, 2020’nin üçüncü çeyreğinde %78’e yükselmiştir. Finansal olmayan

kurumların borç yükü ise 2020'nin üçüncü çeyreğinde %91'den %102'ye yükselmiştir. Yükselen piyasa ekonomilerinde 2019'un üçüncü çeyreğinde hanehalkı borçlarının GSYİH'ye oranı %40 iken, bu oran 2020'nin üçüncü çeyreğinde %44'e, finansal olmayan kurumların GSYİH'ye oranı %93'ten, %104'e yükselmiştir.

BDDK verilerine göre, 2020 Mart döneminde 442.610 Milyon dolar olan kredi hacmi, 2021 Mart döneminde 458.143 Milyon dolara ulaşmıştır. Tüketici kredileri toplam kredi hacminin yaklaşık % 25'ini oluşturmaktadır.

2020 Mart-2021 Mayıs dönemini kapsayan bu çalışmada COVID-19'un Bankacılık sektörü üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışmada dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sağlık ekonomisinde kullanılan analizlere değinilerek analizlerin içerik bakımından farklılıkları ele alınmış, hastalık maliyetleri literatürü kapsamında katlanılan maliyetler ve COVID-19'un genel ekonomik etkileri değerlendirilmiş, COVID-19'un genel etkileri tartışılmış, Türkiye'de COVID-19'un ekonomik etkilerini azaltmaya yönelik para ve maliye politikalarına değinilmiştir. İkinci Bölümde COVID-19 sürecinde Türk Bankacılık sektörünün karşı karşıya kalabileceği riskler ve risk potansiyelinde meydana gelen değişme incelenmiştir. Üçüncü bölümde COVID-19 sürecinde CAMELS bileşenleri bağlamında CAMELS alt bileşenlerinde meydana gelen oransal değişmelere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde Fourier ADL Eşbütünleşme Testi kullanılarak COVID-19 vaka sayısı ile toplam kredi hacmi, tüketici

kredileri, takipteki krediler ve aktif kalitesi arasındaki uzun dönemli ilişkiler analiz edilmiştir.

1. TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Hastalıkların Ekonomik Maliyetleri

Belirli bir hastalığın ekonomik etkilerinin ortaya konulması, hastalık nedeniyle katlanılan maliyetlerin tespit edilmesi, hastalığın tedavi sürecinde katlanılan maliyetlerin belirlenmesi, en iyi tedavi yönetiminin belirlenmesi, tedavi sürecinde elde edilen kazanımların faydalarının değerlendirilmesi sağlık ekonomisi temelinde yapılan çalışmalardır. Yapılan analizin amacına göre sağlık ekonomisinde kullanılan analizler ve analizlere cevap aranan sorular Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1:Sağlık Ekonomisinde Kullanılan Analizler

Analiz Türü	Araştırma konusu
Hastalık maliyeti analizi	Hastalıkların ekonomik etkileri
Tedavi maliyeti analizi	Hastalığa müdahalenin ekonomik maliyeti
Maliyet minimizasyonu analizi	Etkileri aynı olan tedavi yöntemlerinden en uygun olanın belirlenmesi
Maliyet fayda analizi	Hastalığın tedavi sürecinde elde edilen parasal faydaların belirlenmesi
Maliyet etkinlik analizi	Klinik birimler temelinde en iyi alternatifin seçimi
Maliyet-değer analizi	Hastalığın tedavi sürecinde sağlık statüsü bakımından elde edilen kazanımlar temelinde en iyi alternatifin seçimi

Kaynak: Chin ve Lee, 2008: 152.

Tablo 1 sağlık ekonomisinde kullanılan analiz teknikleri ve söz konusu tekniklerin cevap aradığı sorular incelenmektedir. Hastalık maliyeti

analizleri hastalıkların ekonomik etkilerini kapsarken, tedavi maliyeti analizi bir hastalığın tedavisi için kullanılan yöntemlerin ekonomik maliyetlerini kapsamaktadır. Maliyet minimizasyonu analizleri sonuçları aynı olan tedavi yöntemlerinden daha uygun maliyetli yönteminin seçilmesini amaçlamaktadır. Maliyet fayda analizlerinde parasal düzeyde, hastalığın tedavi sürecinde katlanılan maliyetleri ve elde edilen faydaları karşılaştırılmaktadır. Maliyet etkinlik analizlerinde klinik birimler temelinde en iyi alternatif belirlenmeye çalışılmaktadır. Maliyet değer analizleri ise sağlık statüsü bakımından elde edilen kazanımlar ve katlanılan maliyetleri karşılaştırılmaktadır. Bu çalışmada hastalıkların ekonomik maliyetleri kapsamında değerlendirmeler yapılacaktır.

Hastalıkların maliyetleri bir hastalık nedeniyle katlanılan veya vazgeçilen kaynakların değeri olarak tanımlanmaktadır. Hastalık maliyetleri, hastalık nedeniyle sağlık sektörüne yapılan ödemeler, hastalık nedeniyle meydana gelen işgücü ve verimlilik kayıpları, hastalık nedeniyle ortaya çıkan ağrı, acı vs. gibi rahatsızlıkların yaşam kalitesinde meydana gelen değişimleri kapsamaktadır. Bu bağlamda hastalıklar nedeniyle katlanılan maliyetler, doğrudan maliyetler, dolaylı maliyetler ve ölçülemeyen maliyetler olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır (Hauben ve Hogedoorn, 2015:8). Hastalık maliyeti çalışmalarının temel amacı hastalığın bir bütün olarak topluma yüklediği ekonomik yükü değerlendirmektedir. Hastalık maliyetlerinin ölçülmesi belirli bir hastalıkla mücadele sürecinde sunulan sağlık hizmetlerinin temel faydalarının analiz edilmesi, hastalığın tedavisi

nedeniyle katlanılan maliyetlerin nasıl azaltılabileceği vs. gibi konularda politika yapıcılara faydalı bilgiler sunmaktadır (Jefferson, Demichelli ve Mugford, 2000). Hastalıkların ekonomik maliyetleri literatüründe doğrudan maliyetler, dolaylı maliyetler ve ölçülemeyen maliyetler şeklinde sınıflandırılmaktadır.

1.1.1. Doğrudan Maliyetler

Doğrudan maliyetler tanı ve tedavi sürecinde katlanılan her türlü parasal maliyeti kapsamakta ve doğrudan maliyetler sağlık bakım maliyetleri ve sağlık dışı bakım maliyetleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sağlık bakım maliyetleri tanı, tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri gibi tıbbi hizmetler nedeniyle katlanılan maliyetlerdir. Sağlık dışı bakım maliyetleri, tedavi sürecinde katlanılan ulaşım maliyetleri, hasta yakınları tarafından katlanılan maliyetler, yapılan ödenek kesintileri, mal varlığı kayıpları ve informel bakım maliyetlerinden oluşmaktadır (Jo, 2014: 328).

1.1.2. Dolaylı Maliyetler

Dolaylı maliyetler hastalık nedeniyle işe devam edememe veya ölüm nedeniyle ortaya çıkan verimlilik, üretim ve gelir kayıplarını ifade etmektedir (Segel, 2006:4). Dolaylı maliyetler morbidite maliyetleri ve mortalite maliyetleri şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Morbidite maliyetleri işe devam edememe ve hastalığın tedavisi için ayrılan zaman nedeniyle ortaya çıkan üretim ve gelir kayıplarını ifade ederken mortalite maliyetleri ölüm nedeniyle ortaya çıkan üretim maliyetlerini ifade etmektedir. Verimlilik maliyeti tahminleri ile ilgili teorik temeller

beşeri sermaye yaklaşımına dayanmaktadır. Beklenen gelecekteki kazançların tahmini, ücretin emeğin marjinal verimliliğine eşit olduğu varsayımına dayanmaktadır (Tarricone, 2006: 57).

1.1.3. Görünmeyen Maliyetler

Görünmeyen maliyetler hastalıktan kaynaklanan ağrı, acı, sosyal ortamlara katılamama ve kötü ruh hali gibi sebepler nedeniyle meydana gelen yaşam kalitesi kayıplarını ifade etmektedir. Sosyal, duygusal ve beşeri maliyetleri içermektedir. Maliyetler paraya çevrilemediği için parasal olarak ölçülemeyen maliyetlerdir (Afroz vd., 2018: 973).

1.2. Hastalıkların Makroekonomik Maliyetleri

Makroekonomik etkiler hastalıklar nedeniyle ortaya çıkan yatırım ve verim kaybının makroekonomik değişkenler ve ulusal gelir düzeyinde meydana getirdiği değişmeyi kapsamaktadır.

1.2.1. Hastalıkların Ulusal Gelir Düzeyi Üzerindeki Etkileri

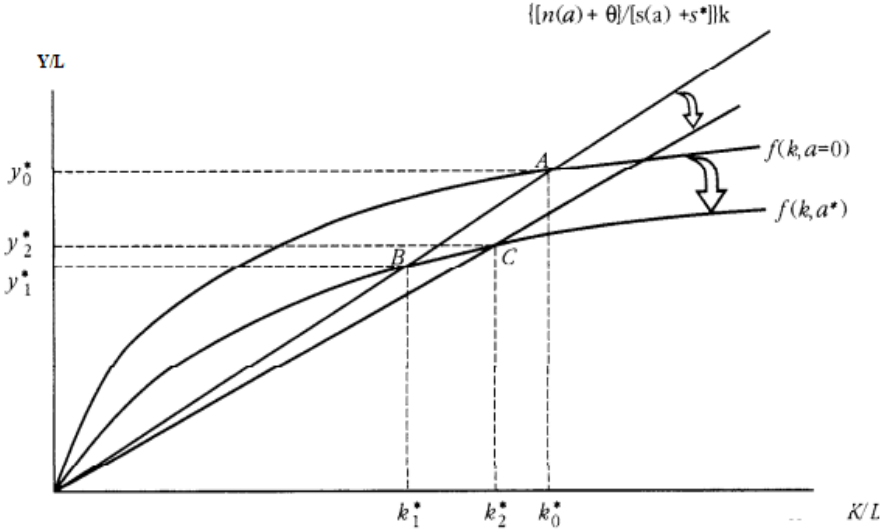
Hastalıklar ve ölüm hem cari dönem emek stokunu azaltarak hem de eğitime devam durumunu negatif etkileyerek gelecekteki beşeri sermaye stokunu azaltmakta ve böylece hem cari dönem çıktı düzeyini hem de gelecekteki ulusal gelir düzeyini olumsuz etkilemektedir (Keogh-Brown, 2014: 177).

Şekil 1: Hastalıkların Makroekonomik Etkileri

Kaynak: Abegunde ve Stanciole, 2006:4

Şekil 1 hastalıkların ulusal geliri etkileme kanallarını vermektedir. Hastalıkların bireysel tasarrufları azaltarak, yatırım olanaklarında ve fiziksel sermaye stokunu ve ulusal gelir düzeyini düşürücü etkiler yaratabileceği Cuddington (1993) tarafından vurgulanmıştır. Hastalık nedeniyle ortaya çıkan üretken emek kaybının ulusal gelir düzeyinde meydana getirdiği değişme Solow büyüme modeli kullanılarak analiz edilmektedir.

Şekil 2: Hastalıklar ve Ulusal Gelir (Cuddington, 1993: 181)

Ekonominin başlangıç denge noktasının A noktası olduğunu kabul edelim. Ekonomi A noktasında iken, bulaşıcı bir hastalığın yaygınlaşması, hastalığın tedavisi için ayrılacak kaynak miktarını artırarak tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların azalmasına neden olur. Grafikte $a=0$ hastalığın yokluğunu, $a=a^*$ hastalığın varlığını temsil etmektedir. Tasarrufların azalması üretim fonksiyonunun aşağı kaymasına neden olmuştur. A noktasından B noktasına geçiş sürecinde tasarruflar, sermaye işgücü oranını sabit tutmak için gerekli miktarın altındadır. Bu nedenle emek başına düşen sermaye miktarı ve çıktı düzeyi azalır. Bununla birlikte uzun dönemde ölümlerin artması nedeniyle nüfus artış hızı azalır. Nüfus artış hızının azalması, sermaye işgücü doğrusunun aşağı kaymasına neden olur. Yeni durağan durum denge noktası C noktasıdır. B noktasından C noktasına geçiş sürecinde, tasarruflar, sermaye işgücü oranını sabit tutmak için gerekli miktarın

üzerindedir. Bu nedenle emek başına düşen sermaye miktarı ve çıktı düzeyi artar. Ancak nihai durağan durum denge noktasındaki emek başına düşen sermaye miktarı ve çıktı düzeyi, hastalığın yokluğunda gerçekleşen durağan durum denge noktasındaki sermaye ve çıktı düzeyinin altındadır.

1.2.2. Hastalıkların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri

Hastalıklar nedeniyle meydana gelen üretim ve gelir kayıplarının uluslararası ticareti nasıl etkileyeceği büyük ölçüde ülkenin üretim ve ticaret hacmine bağlıdır. Ulusal gelir düzeyinde meydana gelen düşme ülkenin ithalat hacmini, diğer ülkelerin ulusal gelir düzeyinde meydana gelen düşme ihracat hacmini negatif etkiler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hastalık nedeniyle ortaya çıkan belirsizlikler risk algısında değişmeye neden olarak kur oynaklığında artışa ve ulusal paranın değer kaybetmesine neden olabilir. Ulusal paranın değer kaybetmesinin ihracatı artırıp ithalatı azaltması ve dış ticaret açıklarını azaltması beklenmektedir. Özellikle ara girdi kullanımı ithalata dayalı olan ülkelerde döviz kurunun yükselmesi ithalatı pahalılaştırarak dış ticaret açıklarını artırmaktadır.

1.2.3. Hastalıkların Fiyat İstikrarı Üzerindeki Etkileri

Hastalıkların fiyat düzeyini nasıl etkileyeceği hastalığın morbidite hızına ve ekonomik yapıya bağlı olarak değişebilir. Batı Afrika ülkelerinde görülen Ebola salgını işsizlik oranlarında artışa, ulusa gelir düzeyinde azalmaya neden olmasına rağmen enflasyon oranlarında artış görülmüştür (UNDP, 2015:15). Kısa dönemde arz ve talepte

meydana gelen daralmalar deflasyona yol açsa da uzun dönemde bütçe açıkları ve dış ticaret açıklarında meydana gelen artışlar ve belirsizlik kanalıyla stagflasyonist etkiler ortaya çıkmaktadır.

1.2.4. Hastalıkların İstihdam Üzerindeki Etkileri

Hastalıklar morbidite ve mortalite kanalıyla emek arzını doğrudan etkilemektedir. Morbidite artışları işe devam edememe ve verimlilikte meydana gelen azalma yoluyla mortalite artışları doğrudan emek arzında kayba neden olarak istihdam sürecini olumsuz etkilemektedir. İlave olarak, bulaşıcı hastalıkların yayılım hızının azaltılabilmesi için alınan önlemler, sokağa ve yurt dışına çıkma kısıtlamaları, ihracat ve ithalat hacminde meydana gelen daralmalar da işsizlik oranlarının artmasına ve istihdamın azalmasına yol açmaktadır.

1.3. Hastalıkların Mikro ekonomik Etkileri

Hastalıkların her bir ekonomik karar birimi üzerindeki etkisi mikro ekonomik etkiler kapsamında değerlendirilmektedir.

1.3.1. Hane Halkları Üzerindeki Etkiler

Hastalıklar hane halkı harcamalarının tüketim ve boş zaman tercihlerinde değişmeyi neden olarak toplam fayda fonksiyonunu değiştirmektedir. Bununla hastalıkların neden olduğu verimlilik kayıplarından kaynaklanan gelir kayıpları ile morbidite ve mortalite artışlarının hane halkının yaşam kalitesinde ve yaşama umudunda meydana getirdiği azalma sübjektif refah düzeyini de olumsuz etkilemektedir.

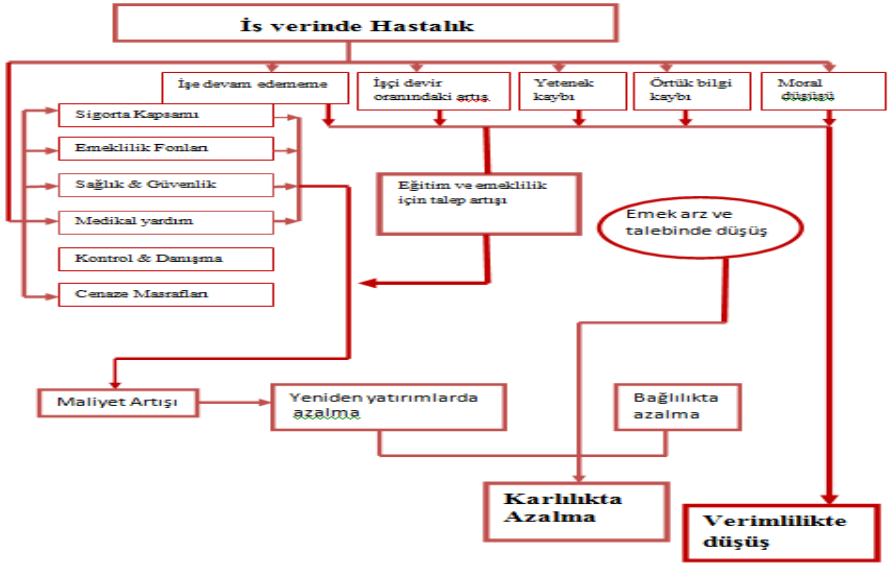
Sağlık harcamalarındaki artışların tüketim ve zaman tercihleri üzerindeki etkisi büyük ölçüde sigorta sistemlerinin gelişmişlik düzeyine bağlıdır. Eğer sigorta hastalıktan kaynaklanan maliyetlerin tamamını karşılıyorsa, sağlık harcamalarında meydana gelen artışlar hane halkı refahını olumlu etkiler. Ancak sigorta hastalık nedeniyle gerekli maliyetlerin tamamını karşılamıyorsa sağlık harcamalarında meydana gelen artışlar hane halkı refahını olumsuz etkiler (Bardhan ve Udry, 1999).

Sosyal güvenlik sisteminin yeterince gelişmemiş olması ailelerin tasarruflarında ve mal varlıklarında azalmaya ve hastalıktan kaynaklanan harcamaları finanse etmek için borçlanma yoluna gidebilirler (Morduch, 1995).

1.3.2. Hastalıkların İşletmeler Üzerindeki Etkileri

Kötü sağlık koşulları çalışanların işe devam edememesine, emek verimliliğinin azalmasına neden olmakta ve bu durum üretim ve gelir düzeyini negatif etkilemektedir. Hastalıkların neden olduğu verimlilik ve üretim kaybının teknolojik gelişmeler sayesinde kısmen telafi edilebilmesi mümkündür.

Bulaşıcı bir hastalığın görüldüğü bir ekonomide, üretim kaybı daha fazladır. Hastalığın yayılmasını engellemek için getirilen kısıtlamalar da tedarik zincirini olumsuz etkilemekte ve üretim ve gelir kayıplarına neden olmaktadır (Bloom, Kuhn ve Prettnner, 2020).

Şekil 3: Hastalıkların İşletmeler Üzerindeki Etkileri (Daly, 2000, 15)

Ancak bir çalışanın hasta olması nedeniyle ortaya çıkacak etkilerin büyüklüğü temel olarak aşağıdaki faktörlere bağlıdır (Leowenson ve Whiteside, 1997) ;

- Çalışanın şirketteki pozisyonu,
- Üretim sürecinin yapısı ve işletmenin işçi devri konusundaki başarısı,
- Çalışanlara şirket tarafından yapılan ödenekler,
- Hastalıkların diğer şirketler ve hükümeti nasıl etkilediği

1.3.3. Hastalıkların Hükümet Üzerindeki Etkileri

Hastalıklar, ekonomiye hizmet veren bir kurum olarak morbidite ve mortalite kanalıyla kamu kuruluşlarının verimliliğini negatif etkilerken sosyal güvenlik harcamalarındaki artışlar, vergi gelirlerindeki azalma,

dış ticaret hacminde artış, sağlığa ayrılan kaynak miktarındaki artış, belirsizlikler nedeniyle yatırım potansiyelinde meydana gelen daralmalar, iç ve dış borç yükünü artırmakta ve makro ekonomik düzeyde istikrarı bozucu etkiler yaratarak hükümetlerin ekonomiyi yönetme potansiyelini olumsuz etkilemektedir.

Bulaşıcı bir hastalığın yayıldığı bir ekonomide hükümetlerin fonksiyonel harcama bileşenleri önemli ölçüde değişmekte sağlık harcamaları için ayrılan kaynak miktarı sürekli artmaktadır. Sağlık hizmetine duyulan talep artışı özellikle sağlık sektöründe görece olarak enflasyonun artmasına neden olmaktadır (Gabriel ve Goldberg, 2014).

Hastalıkla mücadele sürecinde uygulanması gereken en etkin politikanın ne olduğu sorusu da önemli bir asimetrik enformasyon problemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Belli vd. 2003:30).

1.4. COVID-19'un Ekonomik Etkileri

2019 yılı Kasım ayında Çin'in Wuhan kentinden dünyaya yayılan¹ COVID-19 virüsü, 2020 yılı Mart ayı itibariyle Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından "pandemi" olarak tanımlanmıştır. Virüsün hızlı bir şekilde yayıldığı ve ekonomik olarak da devletleri etkilemeye başladığı bu süreçte OECD, virüsten kaynaklanan şokun 2008 küresel mali

¹ Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) yaptığı açıklamalarda da, söz konusu COVID-19 virüsünün kaynağı konusunda net bir yargı belirtilmemiştir. Benzer şekilde virüsün laboratuvar ortamında üretildiğine ilişkin yazılı ve görsel medyada sıklıkla haber yapılsa da bu yönde bir bulguya denk gelmediklerini ifade etmişlerdir. Ancak ilk vakalar Wuhan kentinde görüldüğü için virüsün çıkış noktası olarak Çin sunulmaktadır ve bu çalışma da benzer bir görüş üzerinden hareket etmektedir.

krizinden daha büyük olacağını açıklamıştır. OECD Genel Sekreteri Angel Gurría birçok ülkenin resesyona girebileceğini ve uzun bir süre devletlerin Covid-19 salgınının ekonomik sonuçlarıyla uğraşmak zorunda kalacağını belirtmiştir (BBC News, 23 Mart 2020). Benzer şekilde IMF Genel Müdürü Kristalina Georgieva da global ekonomi için 2020 yılına dair beklentisinin olumsuz yönde olduğunu fakat 2021 yılında bir toparlanma süreci içerisine girilebileceğini ifade etmiştir. (IMF, 23 Mart 2020). Buradan da anlaşılacağı üzere salgının henüz ilk aşamalarında COVID-19 sorununun sona ermesiyle ilgili net bir projeksiyon ortaya konulamamıştır.

Virüsün Çin dışında yaygın şekilde görülmeye başladığı 2020 Mart ayında yayınlanan McKinsey & Company raporuna göre dünya ekonomisi “gecikmiş toparlanma” veya “uzun süreli daralma” şeklinde iki senaryoya karşı karşıya kalacaktı. İlk senaryoda işsizlik artacak; iflaslar bankacılık sistemi üzerinde baskı oluşturacak, daha fazla likidite ve düşük faiz oranı talep üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olacaktır; durgunluk uzayacak ve 2020'nin dördüncü çeyreğinde toparlanma başlayacaktır. İkinci senaryoda ise artan işten çıkarmalar ve iflaslar kendi durgunluğunu besleyecek; kapsamlı bir bankacılık krizi dünya finansal sistemine zarar verecek, tüm mali ve parasal tepkiler, 2021'in ikinci çeyreğine kadar durgunluğu durdurmak için yetersiz kalacaktır (McKinsey & Company, Mart 2020).

Bu anlamda OECD, IMF ve Dünya Bankası, COVID-19 krizinin üstesinden gelmek ve sağlık sistemlerini desteklemek için etkili önlemler almaları konusunda hükümetleri uyarılmışlardır (OECD, 2 Mart 2020; IMF, 4 Mart 2020; World Bank, 17 Mart 2020). Dahası, hükümetleri ekonomide güven ve talebi yeniden tesis etmek ve işçilerin ve işletmelerin işlerini ve gelirlerini korumak için destekleyici makroekonomik ve mali tedbirler almaya zorlamışlardır. Bu noktada G20 üyeleri de Mart 2020’de küresel iş birliği ile esas olarak insanların işlerini ve gelirlerini korumaya, güveni yeniden tesis etmeye, finansal istikrarı korumaya ve ticaret ve küresel tedarik zincirlerindeki aksaklıkları en aza indirmeye odaklanacaklarını duyurmuşlardır (G20, 26 Mart 2020).

Diğer taraftan hızla yayılan ve on binlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olan virüsün ortaya çıkışından günümüze kadar geçen süre zarfında belli dönemlerde iyimserlik ve kötümserlik öne çıkmıştır. Örneğin kış mevsiminde virüsün daha hızlı yayıldığı ifade edilmesiyle birlikte sıcaklığın arttığı dönemlerde vaka sayılarında bir düşüş beklentisi belirmiştir. Vaka sayılarında görülen düşüş, salgının kontrol altına alınmasına dair umutları yeşertmiştir. Ancak sonbahar mevsimine doğru ikinci dalga olarak da adlandırılan süreç başlamış ve birçok ülkede, virüsün ilk ortaya çıktığından çok daha fazla insana bulaştığı görülmüştür. Bunun yanında 2020 Kasım ve Aralık ayı içerisinde farklı firmalar tarafından aşı üretildiği haberlerinin duyulması yine virüse karşı iyimserliği artırmış, hatta ülkeler arasında aşuların tedarik sürecinde bir rekabet ortaya çıkarmıştır. Fakat İngiltere

başta olmak üzere bazı ülkelerde virüsün mutasyona uğradığı ve ilk örneğinden çok daha fazla bulaşıcı olan varyantlarının tespit edilmeye başlanmasıyla birlikte kötümser tablo tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır (Demir ve Esen, 2021: 89-90).

Ancak bir sağlık krizi olarak karşımıza çıkan COVID-19 salgını, insan sağlığına zarar vermesinin yanında, ekonomiden toplumsal düzene, eğitimden sağlık sistemine kadar çok çeşitli alanlarda olumsuz etkilerini göstermiştir (World Bank, 2020). Dolayısıyla COVID-19 salgını, küresel ekonomide aynı anda hem talebi hem de arzı bozmuştur. Arz tarafına bakıldığında, kesintilerin işgücü üretkenliğini ve arzını azaltan enfeksiyonlardan kaynaklandığını, hareketlilik, sosyal mesafe ve iş yerlerine getirilen kısıtlamaların da mal ve hizmet arzını aksattığı görülmektedir. Talep tarafında ise işten çıkarmaların ve gelir kaybının, karantina, hastalık ve kötüleşen ekonomik beklentiler nedeniyle firmaların yatırımlarını kısmasından ve hane halkı tüketiminin azalmasından kaynaklandığı ifade edilebilir (Chudik, Mohaddes, Pesaran, Raissi ve Rebucci, 2020). Bu anlamda üretim sürecinin ve faaliyetlerinin aksamasına, tüketim ve yatırım harcamalarının kısılmasına, ulusal ekonomilerde durgunluğun ortaya çıkmasına ve bunlara bağlı olarak devletler arasındaki ticaret rakamlarında büyük oranda düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur (Sarkodie ve Awusu, 2020; Wang, Horby, Hayden ve Gao, 2020).

Ancak ülkelerin ekonomik ve sağlık sistemleri gibi pandemi karşısında o ülkenin direnç noktasını oluşturacak olan ana sektörlerdeki durumlarına göre söz konusu salgının etkisi farklı düzeylerde

gerçekleşebilmektedir. Yine de genel olarak söylemek gerekirse dünya çapında birçok ülkede üretimlerin askıya alındığı, ulaşım, eğlence, turizm ve restoranlar gibi GSMH'ya doğrudan katkı sağlayan sektörlerde büyük kayıplar yaşandığı görülmüştür. Birçok ülkenin sınırlarını kapatma yoluna gitmesi, kara, deniz ve hava taşımacılığının belli bir süreliğine dondurması, sonrasında ise kontrollü bir şekilde sürdürmesi yukarıda bahsedilen etkilerin ortaya çıkmasında bir diğer neden olarak karşımıza çıkmaktadır (Gautam ve Hens, 2020).

Herhangi bir ülke özelinde pandeminin etkilerine odaklanıldığında da ekonomideki tüm sektörlerin bu salgından aynı oranda etkilenmediği görülmektedir. Nitekim toplu taşıma şirketleri, kafe ve restoranlar, turizm sektöründe hizmet veren kuruluşlar COVID-19 salgınından oldukça fazla olumsuz şekilde etkilenirken, temizlik ve sağlık alanında faaliyet gösteren firmalar bu süreçten kazançlı çıkmayı başarmıştır. Örneğin hijyen ürünleri ya da maske ve eldiven ya da ilaç satan firmalar, pandemi sürecinde önemli bir gelir sağlama imkanı elde etmişlerdir (Cinel, 2020: 127-128). En azından diğer sektörlerle karşılaştırıldığında büyük bir zararla karşılaşmadıkları ifade edilebilir.

COVID-19 virüsünün ekonomik sonuçlarını kesin olarak kanıtlamanın bir yolu olmasa da ekonomistler arasında küresel ekonomi üzerinde önemli olumsuz etkileri olacağı konusunda bir fikir birliği vardır. İlk tahminler, virüsün küresel bir salgın olarak birçok sanayileşmiş ülkenin 2020 yılında gayri safi yurtiçi hasıllarının (GSYİH) yaklaşık % 2,4'ünü kaybedeceği ve küresel ekonomik büyüme beklentilerinin de yaklaşık % 3,0'dan % 2,4'e düşeceği yönündeydi. Küresel GSYİH'nın, 2019

yılında yaklaşık olarak 86.6 trilyon ABD doları civarında olacağı öngörülüyordu ve bu da ekonomik büyümede yalnızca % 0.4'lük bir düşüşün, ekonomik üretimde yaklaşık 3.5 trilyon dolarlık bir kayba karşılık geldiğini göstermektedir (Statista, 2020). Tabi buradaki rakamların, COVID-19'un küresel bir salgın haline gelmeden önce ve virüsün bulaşmasını önlemek için kitlesel halk etkileşimi kısıtlamaları getirilmeden önce yapıldığını belirtmekte fayda vardır.

Salgının ekonomik çöküntüyü artırması ve global bir krize neden olmasından dolayı insanlar hayatlarını kaybetmekte ve arz-talep dengesinde ortaya çıkan bozulma nedeniyle de işletmeler sıkıntı yaşamakta veya bir kısmı iflas etmekte, buna bağlı olarak da işsizlik artmaktadır. Bu yüzden COVID-19 salgınını sadece bir sağlık meselesi olarak görmemek gerekir. Bu aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma gündemini baskılayan sosyo-ekonomik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Nicola, 2020). Zira gelişmiş ekonomilerdeki sağlık sistemleri de pandemi nedeniyle ciddi zarar gördü, hatta birçok ülkede hastanelerde sağlıkçılar, kimlerin hayatta kalması gerektiği konusunda ikilemler dahi yaşamaya başlamıştır. Virüsün yayılmasını önleyecek düzeyde bir aşının olmaması ve devletlerin bu krizden çıkış için net bir stratejisinin olmayışı, küresel düzeyde belirsizliği artırmıştır (Mofijur vd.,2020).

Kaçınılmaz olarak, salgının küresel ekonomi üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak muhtemelen imkansızdır. Buna rağmen hükümetler vatandaşların sıkıntılarını hafifletmek ve hayat kurtarmak için teşvik paketleri yoluyla ekonomiye fon aktarmak gibi ekonomik iyileşme

stratejileri geliştirdiler. Hükümetler tarafından uygulamaya konulan başlıca teşvik paketleri arasında sağlık hizmeti sunumu, hane halkı tüketimi, hizmet ve imalat endüstrileri, bankalara likidite desteği, hane halklarına ve işletmelere fon tahsisi, sağlık hizmeti sunumu için altyapı ve finansman desteği ve politikalar üzerine odaklanan para ve maliye politikaları bulunmaktadır (Bayer, Born, Luetlicke ve Müller, 2020; Cheng, Barcelo, Hartnett, Kubinec ve Messerschmidt, 2020; Elgin, Başbuğ ve Yalaman, 2020). Görünüşe göre, dünya çapındaki teşvik paketlerinin türü, ülkelerin pandemiye verdiği tepkilere bağlı olarak değişmektedir (Capano, Howlett, Jarvis, Ramesh ve Goyal, 2020).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle COVID-19 salgının ekonomik etkilerini başta insan ölümleri olmak üzere refah kaybı, bütçe açıkları ve kamu borcu, sosyal güvenlik maliyesindeki bozulma, cari işlemler açığı, rezervlerdeki durum ve döviz kuru gibi kalemler üzerinden değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) verilerine göre 12 Mayıs 2021 tarihi itibarıyla dünya genelinde hayatını kaybedenlerin sayısı 3.311.780, toplam vaka sayısı ise 159.319.384'tür (DSÖ, 2021). Yine bu tarih itibarıyla dünya genelinde en fazla can kaybının yaşandığı ülkeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: Dünya Genelinde COVID-19 Nedeniyle Hayatını Kaybeden İnsan Sayısı

	<i>Ülke</i>	<i>Günlük Yeni Vaka</i>	<i>Toplam Vaka Sayısı</i>	<i>Günlük Ölüm</i>	<i>Toplam Ölüm</i>
1	ABD	22,261	32,424,637	411	576,814
2	Brezilya	25,200	15,209,990	889	423,229
3	Hindistan	348,421	23,340,938	4,205	254,197
4	Meksika	704	2,366,496	104	219,089
5	Birleşik Krallık	2,474	4,439,695	20	127,629
6	İtalya	6,943	4,123,230	251	123,282
7	Rusya Federasyonu	8,115	4,896,842	329	113,976
8	Fransa	18,323	5,706,758	202	106,151
9	Almanya	14,909	3,548,285	268	85,380
10	İspanya	2,768	3,586,333	7	79,100
11	Kolombiya	12,543	3,015,301	488	78,342
12	Iran	18,133	2,691,352	307	75,568
13	Polonya	4,159	2,842,339	343	70,679
14	Arjantin	17,381	3,165,121	496	67,821
15	Peru	3,080	1,853,370	270	64,373
16	Güney Afrika Cumhuriyeti	1,548	1,599,272	71	54,896
17	Endonezya	5,021	1,723,596	247	47,465
18	Ukrayna	4,538	2,129,073	356	46,987
19	Türkiye	14,497	5,059,433	278	43,589
20	Çekya	1,686	1,648,667	38	29,787

Kaynak: <https://worldhealthorg.shinyapps.io/covid/>, 12 Mayıs 2021.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere hayatını kaybedenler açısından ABD açık ara öndedir. Onu sırasıyla Brezilya, Hindistan ve Meksika takip etmektedir. Ancak ABD'nin yoğun aşılama faaliyetleri sonucu hayatını kaybedenlerin sayısında büyük düşüş olduğu, ancak özellikle Hindistan'da günlük ölen sayısı her geçen gün rekor kırarak artmaktadır. Örneğin sadece 12 Mayıs'ta 4205 kişi hayatını kaybetmiştir.

Diğer taraftan COVID-19 nedeniyle devletlerin gerek kendisini diğer ülkelerden izole etmeye gerekse ülke içerisindeki etkileşimi sınırlandırmaya yönelik uygulamış olduğu politikalar, ekonomik

faaliyetlerin de çok hızlı bir şekilde duraksamasına neden olmuştur. Temizlik ürünleri, marketler, kargo şirketleri gibi bazı sektörler haricindeki hemen hemen bütün sektörlerde üretim faaliyetleri azalmıştır. Bunun orta ve uzun vadedeki doğal bir sonucu ise işsizlik rakamlarının artmasıdır. İktidarlar salgının kendisinin ve etkilerinin geçici olduğunu belirterek işverenlerin üzerindeki yükü hafifletmek amacıyla yardımda bulunarak işsizliğin çok daha hızlı artmasının önüne geçmek istemişlerdir. Çünkü işsizlik artışının önlenememesi durumunda üretim ve vergi kaybı gibi ekonomik maliyetlerin artmasının yanında toplumsal sorunlar da öne çıkabilmektedir. İşini kaybedenlerin fazla olması ve bunun uzun sürmesi durumunda kendisinin ve aile içindeki bireylerin ruh sağlığının da bozulmasına neden olabilir.

Bu konuda Uluslararası Çalışma Örgütü de (ILO) 2020 yılı sonuna kadar COVID-19'un neden olduğu ekonomik kriz nedeniyle 5,3 milyon ile 24,7 milyon arasında kişinin işini kaybedebileceğini, istihdamdaki bu bozulmanın da 860 milyar ila 3,4 trilyon dolar arasında büyük bir gelir kaybı anlamına geldiğini açıklamıştır. Örneğin sadece 2020 Mart ayında ABD'deki işsizlik oranı 0,9'dan 4,4'e çıkmış ve yaklaşık olarak 6,6 milyon yeni işsiz ortaya çıkmıştır (ILO, 18 Mart 2020; US Department of Labour, 2 Nisan 2020).

Tablo 3: En Büyük 20 Ekonomideki İşsizlik Oranları (%)

Ülkeler	2019	2020
<i>İspanya</i>	14,1	15,7
<i>Türkiye</i>	13,7	14,6
<i>Brezilya</i>	11,9	13,9
<i>İtalya</i>	9,9	9,3
<i>Hindistan</i>	3,3	7,1
<i>Kanada</i>	5,7	9,5
<i>Fransa</i>	8,5	8,6
<i>ABD</i>	3,7	8,3
<i>Endonezya</i>	5,3	4,1
<i>Avustralya</i>	5,2	6,6
<i>Suudi Arabistan</i>	5,9	8,2
<i>Rusya</i>	4,6	5,7
<i>Hollanda</i>	3,4	4,1
<i>İngiltere</i>	3,8	4,3
<i>Meksika</i>	3,5	4,7
<i>Almanya</i>	3,1	4,3
<i>Güney Kore</i>	3,8	4,1
<i>Çin</i>	3,6	5,0
<i>Japonya</i>	2,4	3,0
<i>İsviçre</i>	2,3	4,9

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>, 13 Mayıs 2021.

Yukarıdaki tabloda en güçlü ekonomiye sahip 20 ülkenin 2019 ve 2020 yıllarındaki işsizlik rakamları gösterilmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere COVID-19 bu ülkelerdeki işsizlik rakamlarına büyük oranda etki etmiştir. Sadece Endonezya’da işsizlik oranında düşüş yaşandığı görülse de ABD, Hindistan, Fransa ve Kanada gibi ülkelerde bu oranların bir önceki yıllara karşılaştırıldığında büyük oranda arttığı görülmektedir. Diğer taraftan değerlendirildiğinde ise söz konusu 20 ülke içerisinde en fazla işsiz nüfus oranına sahip ülkeler İspanya, Türkiye, Brezilya, İtalya ve Hindistan’dır. Türkiye, COVID-19 salgını

başladığında zaten % 13,7 gibi yüksek bir işsizlik oranına sahipti. IMF tarafından salgın nedeniyle bu rakamın 2020 yılı içerisinde çok daha yukarılara (%17,2 daha sonra %14,6 şeklinde revize edildi) çıkabileceğine yönelik tahminler yapılmaktaydı. Hükümetin almış olduğu önlemler ile işçinin işveren üzerindeki yükünün hafifletilmesi sağlanarak işsizlik rakamlarının IMF'nin beklentilerinin altında gerçekleşmesi sağlanmıştır. ABD'de ise 2020 içerisinde işsizlik rakamları çok hızlı artmıştır. Özellikle salgının Amerika'da iyiden iyiye hissedildiği Mart-Nisan-Mayıs aylarında işsiz sayısında 15.9 milyonluk artışın yaşanması ve sadece Nisan ayı içerisinde işsizlik oranlarında %0,3'lük artışın olması bu durumu daha iyi anlatmaktadır. 2020 genelinde ise ABD'deki işsizlik oranı 8,3 olarak gerçekleşmiştir (World Bank, 12 Mayıs 2021).

Salgının ekonomik çıktıları arasında refah düzeyinin azalmış olması da bulunmaktadır. Virüsün yayılmasını engellemek amacıyla alınan kısıtlama kararları, birçok sektörde üretimin aksamasına, bazılarında ise durmasına neden olmuştur. Özellikle turizm ve eğitim başta olmak üzere birçok alan bu durumdan doğrudan etkilenmiştir. Dolayısıyla küçük ve orta ölçekli işletmelerin kapatılmasından veya faaliyetlerine kısıtlama getirilmesinden, kongre ve konferansların yasaklanmasına, spor faaliyetlerinden ulaştırma sektörüne kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkan kısıtlamalar, birey, aile, firma ya da kurum ve kuruluşların yaptıkları toplam harcamaları kısmalarına neden olmuştur. Elbette buradaki refah kaybının ölçülebilmesi için gelir ve harcama yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Ancak yukarıda belirtilen

kesimlerin harcamalarını tespit etmenin çok da kolay olmadığını dikkate aldığımızda buradaki refah düzeyini, devletlerin GSMH'lerindeki değişim üzerinden incelemenin daha sağlıklı olacağını belirtmek gerekir (Demir ve Esen, 2021: 93-94).

Tablo 4: COVID-19 Nedeniyle Meydana Gelen Refah Kaybı

<i>Ülkeler</i>	<i>2019 Büyüme (%)</i>	<i>2020 Büyüme (%)</i>	<i>2019 GSMH</i>	<i>Refah Kaybı (Milyon \$)</i>
<i>ABD</i>	2,2	-3,5	21,433,226	-750,162
<i>Çin</i>	5,8	2,3	14,342,903	+ 329,886
<i>Japonya</i>	0,3	-4,8	5,081,770	-243,924
<i>Almanya</i>	0,6	-4,9	3,861,124	-189,195
<i>Hindistan</i>	4	-8	2,868,929	-229,515
<i>İngiltere</i>	1,4	-9,9	2,829,108	-280,081
<i>Fransa</i>	1,5	-8,2	2,715,518	-222,672
<i>İtalya</i>	0,3	-8,9	2,003,576	-178,318
<i>Brezilya</i>	1,4	-4,1	1,839,758	-75,430
<i>Kanada</i>	1,9	-5,4	1,736,426	-93,767
<i>Rusya</i>	2	-3,1	1,699,877	-52,696
<i>Güney Kore</i>	2	-1	1,646,739	16,467
<i>Avustralya</i>	1,9	-2,4	1,396,567	33,517
<i>İspanya</i>	2	-11	1,393,491	-153,284
<i>Meksika</i>	-0,1	-8,2	1,268,871	-104,047
<i>Endonezya</i>	5	-2,1	1,119,191	-235,030
<i>Hollanda</i>	1,7	-3,8	907,051	-34,467
<i>Suudi Arabistan</i>	0,3	-4,1	792,967	-32,511
<i>Türkiye</i>	0,9	1,8	761,425	+13,705
<i>İsviçre</i>	1,1	-3	703,082	-21,092

Kaynak: IMF ve World Bank verilerinden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4 incelendiğinde, Çin ve Türkiye haricindeki ülke ekonomilerinin küçüldüğü görülmektedir. Özellikle İspanya, Hindistan, Fransa, İngiltere ve İtalya en fazla küçülen ülkelerdir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin 2020 yılında ciddi bir refah kaybı yaşadığını ifade etmek mümkündür.

Ayrıca refah kaybının yanında özellikle yatırımcıların pandeminin olumsuz etkileri doğrultusunda hareket etmeye başlamasıyla birlikte küresel borsalar da keskin bir düşüş yaşamaya başladılar. Örneğin Financial Times Stock Exchange (FTSE) ve Nikkei, pandemi başladığından beri büyük düşüşler (%25'ten fazla) yaşadı. Bunun yanında net portföy akışları ve gelişmekte olan ülke para birimlerinin dolar karşısındaki değeri 2020'nin başından itibaren önemli ölçüde düşmüştür (UN, Mart 2020). Bu nedenle piyasaları sakinleştirmek ve harcamaları teşvik etmek için birçok ülkedeki merkez bankaları, borçlanmayı daha ucuza getirmek için faiz oranlarını düşürdü ve bağımsız ve özel kredi piyasalarında likiditeyi garanti etmek için finans piyasasına likidite desteği sağlamıştır. Örneğin, ABD Merkez Bankası ve İngiltere Merkez Bankası temel faiz oranlarını sıfıra yakın bir seviyeye indirmiştir. Ayrıca, Avrupa Merkez Bankası (ECB) 2020'nin sonlarında 750 milyar Euro'luk bir devlet ve özel tahvil olarak pandemiye karşı pozisyon aldı. (European Central Bank, 18 Mart 2020).

Söz konusu olumsuz yapıyı değiştirmek adına hükümetler, vatandaşları ve işletmeleri için ücret sübvansiyonları, düşük gelirli hanelere nakit transferleri, vergi indirimleri ve işletmeler için kira indirimleri dahil olmak üzere oldukça büyük bir ekonomik destek paketi sağlamaya başlamışlardır. Ayrıca, hem IMF hem de Dünya Bankası, pandemiden muzdarip ülkelere yardım etmek için sırasıyla 50 milyar dolar ve 14 milyar dolarlık paketler açıklamışlardır (IMF, 4 Mart 2020; World Bank, 17 Mart 2020). Buna ek olarak, ABD Senatosu 2,2 trilyon

dolarlık tarihi bir kurtarma paketini açıklarken ve Birleşik Krallık (İngiltere) da iflasları, büyük işten çıkarmaları ve toplam talep üzerindeki olumsuz etkiyi önlemek amacıyla bu süreçte çalışamayanların ücretlerinin % 80'ini ödeyeceği bir paket uygulamaya koymuştur (World Economic Forum, 3 Nisan 2020).

Bu konuda Türkiye de 18 Mart 2020 tarihinde vatandaşlara ve işletmelere yardımcı olmak için vergi indirimleri, ödeme ertelemeleri ve artan emeklilik ödemelerini içeren 15,4 milyar dolarlık bir ekonomik teşvik paketi açıklamıştır (Yıldırım ve Öztürk, 2020: 5). Bununla birlikte hükümetin işten çıkarmaları engellemek, işletmeleri güvence altına almak ve işten ayrılanların üzerindeki yükü azaltmak için daha uzun vadeli ekonomik önlemler almaya çalıştığı görülmektedir. Türkiye aynı zamanda, iç savaş nedeniyle yerlerinden edilmiş Suriyeliler olmak üzere dünyanın en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır ve bu, hükümete bu insanları korumak için mali bir yük getirmektedir.

1.5. COVID-19'un Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri ile İlgili Çalışmalar

İlk COVID-19 vakasının görülmesi ve tedbirlerin alınmaya başlamasının üzerinden bir yıl gibi kısa bir zamanın geçmiş olması pandeminin etkilerini araştırabilmek için hem dönem hem de veri kısıtını ortaya çıkartmaktadır. Bu kısıtları göz önünde bulundurarak yerli literatürde araştırmacıların günlük verilerine ulaşılabilmesi ve ayrıca sektörler bazında inceleme yapılabilmesi açısından BIST'te yer alan sektörler üzerinde pandeminin ve alınan tedbirlerin etkilerini

analiz etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Literatür taramamızda da BIST’te yer alan sektörleri analiz eden çalışmalar içerisinde bankacılık sektörünü analizlerine dahil eden çalışmalara yer verilmiştir (Cavlak, 2020; Göker, Eren ve Karaca, 2020; Keleş, 2020; Kılıç, 2020; Özen, 2020; Öztürk, Şişman, Uslu ve Çıtak, 2020; Peker ve Demirhan, 2020; Şeker, 2020; Tayar, Gümüştekin, Dayan ve Mandi, 2020). Bankacılık sektörünün COVID-19 salgınından ve alınan tedbirlerden etkilenme durumunun ele alındığı bu çalışmalarda genel bir sonuca rastlanmamakla birlikte bankacılık sektörünün pandemiden olumlu getiri elde ettiği ve orta dereceden etkilenen sektörler arasında olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar çoğunluktadır (Cavlak, 2020; Göker, Eren ve Karaca, 2020; Kılıç, 2020; Özen, 2020; Öztürk, Şişman, Uslu ve Çıtak, 2020; Şeker, 2020).

Bu olumlu sonuçların aksine ise Keleş (2020)’in COVID-19’ a ilişkin vakalar ve ölümlere ilişkin eşik noktaları ile 18 Mart günü COVID-19 salgınıyla mücadele için açıklanan tedbir paketinin bankalar grubunda olumlu bir etki yarattığı fakat bu tarihten sonra ise kümülatif anormal getirilerde uzun süreli bir düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Vaka, ölüm ve tedbirlere yönelik piyasanın tepkilerinin sektörel olarak farklılıklar gösterdiği tespit edilen çalışmada bankalar açısından Mart ayının genelinde olumlu performans göstergelerine rastlanırken 100. vaka ve ekonomik tedbir paketinden sonra negatif performans gözlenmesi; banka yatırımcılarının borç erteleme ve kredi genişleme kararlarını içeren bu olaya negatif tepki verdikleri şeklinde yorumlanmıştır. Peker ve Demirhan (2020)’da yaptıkları istatistiksel incelemede bankacılık

sektörü açısından salgının Çin’de başlamasından pozitif yönde etkilenip Türkiye’de başlamasından negatif yönde etkilenen sektörler arasında değerlendirildiği görülmektedir. Ayrıca 21 Mart’ta alınan tedbirlere rağmen diğer sektörlerle hizmet sunumu sağlayan sigorta, banka ve ulaştırma sektörlerinin eski düzeylerine çıkamamış olmalarına dikkat çekilmek istenmiştir. Bu noktada uzun vadede salgından olumsuz etkilenen ve halen salgın öncesindeki düzeyine ulaşamayan ulaştırma, bankacılık ve sigorta sektörleri için daha fazla dijitalleşmeye gidilmesi ve yüz yüze gerçekleştirilen işlemlerin online kanala dönülmesi bunların gerçekleştirilmesi için de daha fazla kaynak ayrılması çalışmada öneri olarak sunulmuştur.

Covid-19 salgınının ve salgın kapsamında alınan tedbirlerin Türkiye’de tüketici kredileri hacminde bir artışa sebep olduğu yapılan çalışmalarda gözlenmektedir (Bayar ve Varışlı, 2020; Ersoy, Gürbüz ve Erdoğan, 2019). Pandemi sürecinde alınan kredi destek tedbirleri kapsamında bankacılık sektörünün reel kesimi ve hane halkını kredi kanalları yoluyla desteklediğini ve bu şekilde COVID-19 pandemisinin ekonomiye olası olumsuz etkilerinin önlenmesine katkı sağladığı şeklinde yorumlanmıştır (Ersoy, Gürbüz ve Erdoğan, 2019). Pandemiyle mücadele kapsamında alınan tedbirler içerisinde tüm vatandaşlar için temel ihtiyaç destek kredileri ve firmalar ve esnaflar için uygulanan iş destek kredilerinin başvurularının sadece dijital bankacılık kanallarından yapılabilmesinin zorunlu tutulduğu dönemlerde dijital bankacılık ürün ve hizmetlerinin kullanımında artışlar olduğu da gözlenmiştir (Beybur ve Çetinkaya (2020).

Türkiye’de COVID-19 sürecinde alınan tedbirlerin bankaların aktif kalitesini gösteren oranları (toplam verilen krediler/toplam mevduat oranı) üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarda (Bekçi, Köse ve Aksoy, 2020; Kartal, 2020) alınan önlemlerin genel olarak olumlu sonuçlar yarattığı ortaya konmakla birlikte her bankanın aktif kalite oranının artan eğilim sonucu göstermediği görülmektedir.

Yerli literatürde az sayıda da olsa anket ve mülakat yöntemi kullanılarak COVID-19 süreci ve bu süreçte alınan tedbirlerin banka çalışanları ve müşterileri gözünden değerlendirildiği ve tüketicilerin harcama, tasarruf ve yatırım davranışları üzerindeki etkilerinin tespitine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Karakulle, 2020; Koşaroğlu, Ünal ve Yarman, 2020; Özyeşil, 2021; Şensoy, Bayraktar ve Arslan, 2020).

Tablo 5: COVID-19 Salgınının Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkilerine Yönelik Yapılmış Çalışmalar ve Elde Edilen Sonuçlar

Yazar / Yazarlar (Yıl)	Çalışmanın Adı	Kapsadığı Dönem	Göstergeler	Yöntem	Analiz Sonuçları
Bayar ve Varışlı (2020)	Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Tüketici Kredileri Hacmi Üzerindeki Etkisi: 2013-2020 Dönemi Zaman Serisi Analizi	2013 Şubat-2020 Mayıs	Bağımsız değişkenler: Tüketici kredi faiz oranı, enflasyon oranı, tüketici güven endeksi, döviz kuru, Bağımlı değişken: Toplam tüketici kredileri	En Küçük Kareler zaman serisi regresyon metodu	COVID-19 salgınının Türkiye’de tüketici kredilerinin hacmi üzerindeki etkisini ve bu etkinin yönü ve boyutlarının incelendiği çalışmada COVID-19 salgınının tüketici kredileri hacmi üzerinde istatistikî olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre COVID-19 salgınının tüketici kredilerinde bir artışa sebep olduğu görülmüştür. Ayrıca bankalarca açılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranlarının, enflasyonun ve döviz kurunun ise tüketici kredileri hacmi üzerinde istatistikî olarak anlamlı ve negatif etkisi olduğu görülmüştür.
Bekçi, Köse ve Aksoy (2020)	Covid-19’un Türkiye’de Bankalar Üzerindeki Ekonomik Etkisine Dair Bir Tahmin	2019 Ocak-2020 Şubat aralığı çeyrek dönem verileri	Bankaların aktif kalitesini gösteren oran (toplam verilen krediler/toplam mevduat oranı)	Gri Tahmin	Türkiye’deki bankaların COVID-19 sürecinde alınan tedbirler sonucunda toplam verilen krediler/toplam mevduat rasyosunun ne ölçüde etkilendiğinin araştırıldığı çalışmada kamu sermayeli mevduat bankalarının gelecek 4 çeyreklik dönem için aktif kalitesini gösteren oranlarda azalan bir eğilim yaşanacağı vurgulanmıştır. İş Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası ve Finans Katılım Bankası’nın gelecek 4 çeyreklik dönemlerde aktif kalitelerinde azalan eğilim göstereceği öngörülmektedir. Bunun yanı sıra Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası ve Albaraka Türk Katılım Bankası’nın ise aktif kalitelerinde yapılan analize göre gelecek 4 çeyreklik dönemde artan eğilim gözlenmiştir.

Yazar / Yazarlar (Yıl)	Çalışmanın Adı	Kapsadığı Dönem	Göstergeler	Yöntem	Analiz Sonuçları
Beybur ve Çetinkaya (2020)	Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Dijital Bankacılık Ürün ve Hizmetlerinin Kullanımı Üzerindeki Etkisi	2019 Eylül-2020 Eylül dönemi 3’er aylık veriler	Sanal pos ile yapılan işlem adedi, Aktif dijital bankacılık müşteri sayısı, Aktif internet bankacılığı müşteri sayısı, İnternet bankacılığı üzerinden yapılan anlık kredi kullandırım adedi, Aktif mobil bankacılık müşteri sayısı, Mobil bankacılık üzerinden yapılan anlık kredi kullandırım adedi	İstatistik sel analiz	Pandeminin dijital bankacılık ürün/hizmetlerinin kullanımını üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada Türkiye’de pandeminin ortaya çıktığı 2020 yılı Mart ayından önceki 6 aylık döneme ait veriler ile sonraki 6 aylık döneme ait dijital bankacılık verileri incelenmiştir. Söz konusu dönemlere dair yaşanan artış ve azalışlar incelenmiş olup dönemsel farklılıklar üzerinden COVID-19’un Türkiye’de dijital bankacılık ürün ve hizmetlerinin kullanımını üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Temel ihtiyaç kredisi başvurularının sadece dijital bankacılık kanallarından yapılabilmesinin zorunlu tutulduğu dönemlerde dijital bankacılık ürün ve hizmetlerinin kullanımında artışlar olduğu görülmüştür.
Cavlak (2020)	Covid-19 Pandemisinin Finansal Raporlama Üzerindeki Olası Etkileri: BİST 100 Endeksi’ndeki İşletmelerin Ara Dönem Finansal Raporlarının İncelenmesi	2020 Ocak-2020 Mart	Ara dönem finansal raporlar	İçerik analizi yöntemi	Pandeminin finansal raporlama üzerindeki etkisi ile ilgili öne çıkan hususlar ve çözüm önerileri BİST 100 Endeksi’ndeki işletmelerin pandemi sürecinde yayımladığı ilk finansal raporlar olan ara dönem finansal raporlar içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda pandemi sürecinde yayımlanan ilk finansal raporlarda; işletmelerin çoğunun COVID-19 hakkında en az bir başlık altında değerlendirmelerde bulunduğu ancak bu değerlendirmelerin finansal raporlar için önem arz eden işletmenin sürekliliği, muhasebe tahmin ve varsayımları ile muhasebe politikaları başlıklarında çok az yer aldığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte COVID-19 ile ilgili açıklamaların en çok raporlama döneminden sonraki olaylar dipnotunda yer aldığı görülmüştür. Sektörel olarak ise COVID-19 ile ilgili en detaylı açıklamaların bankalar tarafından yapıldığı tespit edilmiştir.

Yazar / Yazarlar (Yıl)	Çalışmanın Adı	Kapsadığı Dönem	Göstergeler	Yöntem	Analiz Sonuçları
Ersoy, Gürbüz ve Erdoğan (2019)	Covid-19'un Türk Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri, Alınabilecek Önlemler	11 Mart 2020'nin 10 hafta öncesi ve 10 hafta sonrası	Haftalık bankacılık verileri: Kredi verileri, takipteki kredi verileri, menkul kıymet verileri, mevduat verileri, yabancı para pozisyonu	Eşleştirilmiş testi	Türkiye'de pandeminin ortaya çıktığı 11 Mart 2020 tarihinden 10 hafta öncesi ve 10 hafta sonrasına ait bankacılık verilerini inceleyerek alınan pandemi tedbirlerinin bankacılık sektörü üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmada kredilerin ortalamalarının yaşanan sağlık krizi öncesine göre arttığı tespit edilmiştir. %15 ile en fazla artış taksitli ticari kredilerde olduğu, %6,3'lük bir azalış ise bireysel kredi kartlarında yaşandığı bulunmuştur. Bu sonuçlar ise analiz döneminde bankacılık sektörünün reel kesimi ve hane halkını kredi kanalları yoluyla desteklediğini ve bu şekilde COVID-19 pandemisinin ekonomiye olası olumsuz etkilerinin önlenmesine katkı sağladığı şeklinde yorumlanmıştır.
Göker, Eren ve Karaca (2020)	The Impact of the COVID-19 (Coronavirus) on The Borsa Istanbul Sector Index Returns: An Event Study	2019 Ocak-2020 Nisan	26 şirketin hisse senetleri günlük kapanış değerleri	Olay çalışması	BIST'te yer alan 26 sektöre ait verilerin olay analizi yönetimi kullanılarak incelendiği ve sektör bazında COVID-19 salgınından etkilenme durumunun ele alındığı çalışmada genel olarak bakıldığında spor, turizm ve tekstil sektörlerinin pandemiden en olumsuz etkilenen sektörler olduğu görülmüştür. Gıda, kimya ve bankacılık sektörlerinde ise olumlu getiri sonuçları tespit edilmiştir. Bu olumlu sonuçlar bu sektörlerin temel tüketim mal ve hizmetlerinin üretildiği sektörler olmasından ötürü olağanüstü olaylarla karşılaşan insanların önce temel ihtiyaçlarını karşılama güdüyle hareket ettikleri ve bu nedenle de bu sektörlerdeki nakit akışlarının hızla devam ettiği ve bu sektörlerin yatırımcılar için daha cazip hale gelmesinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır.
Güler (2020)	Koronavirüsü (Covid-19) Günlerinde Bankalara İletilen Müşteri İtiraz Ve Şikâyetlerinin İncelenmesi	2020	Banka müşterileri tarafından iletilen itiraz ve şikâyetler	Nitel araştırma	COVID-19 süresinde banka müşterileri tarafından iletilen itiraz ve şikâyetlerin değerlendirildiği çalışmada müşterilerin bankaların sunmuş oldukları ürün ve hizmet grubu açısından en çok kredi kartı (%52), krediler (%14) ve müşteri hizmetleri (%6) için iletiler gönderdiği saptanmıştır.

Yazar / Yazarlar (Yıl)	Çalışmanın Adı	Kapsadığı Dönem	Göstergeler	Yöntem	Analiz Sonuçları
Karakulle (2020)	Covid-19 Pandemisinde İşletmelerin Almış Oldukları Önlemlerin Müşteri Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma	2020	Demografik veriler, bankaların salgına karşılık aldıkları tedbirler	Anket	COVID-19 kapsamında bankaların almış olduğu önlemlerin müşteriler açısından nasıl değerlendirildiğinin araştırıldığı çalışmada genel itibarıyla müşteri memnuniyetini sağladıkları görülmüştür. Çalışma saatlerinin değişikliği, günlük para çekme limitinin ve şifresiz işlem miktarının artırılması, QR kod ile işlem yapılabilmesi, hijyen ve sosyal mesafe kurallarının uygulanması gibi bankalar tarafından alınan tedbirlerden müşterilerin yüksek derecede memnuniyet duydukları gözlemlenmiştir.
Kartal (2020)	Türk Bankacılık Sektöründe Covid-19 Döneminde Alınan Tedbirler Bağlamında Aktif Rasyosunun Muhtemel Etkileri: Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme	2019 Eylül	Aktif rasyosu düzenlemesi	İstatistiksel inceleme	Çalışmada Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) tarafından 18 Nisan 2020 tarihinde alınan kararla 1 Mayıs 2020 tarihinde yürürlüğe girecek olan aktif rasyosu düzenlemesinin mevduat bankaları üzerindeki muhtemel etkileri incelenmiştir. Çalışmada düzenlemenin içeriğinde çeşitli açılardan eksikliklerin olduğu vurgulanmakla birlikte kamu mevduat bankalarının hedef aktif rasyosunu sağladıkları ve aktif rasyosunu tuturmada ise çoğunlukla yabancı mevduat bankalarının gerisinde kaldıkları ifade edilmiştir.
Keleş (2020)	Covid-19 ve BİST-30 Endeksi Üzerine Kısa Dönemli Etkileri	2020 Mart-Nisan	BİST-30 günlük pay fiyat verileri	Olay çalışması	COVID-19' a ilişkin vakalar ve ölümlere ilişkin eşik noktaları ile alınan tedbirler gibi bazı önemli tarihlerin pay piyasası üzerindeki tepkilerinin incelendiği çalışmada 18 Mart günü COVID-19 salgınıyla mücadele için açıklanan tedbir paketinin Bankalar grubunda olumlu bir etki yarattığı fakat bu tarihten sonra ise kümülatif anormal getirilerde uzun süreli bir düşüş olduğu tespit edilmiştir. Vaka, ölüm ve tedbirlerle yönelik piyasanın tepkilerinin sektörel olarak farklılıklar gösterdiği tespit edilen çalışmada bankalar açısından Mart ayının genelinde olumlu performans göstergelerine rastlanırken 100. vaka ve ekonomik tedbir paketinden sonra negatif performans gözlenmesi; banka yatırımcılarının borç erteleme ve kredi genişleme kararlarını içeren bu olaya negatif tepki verdikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Yazar / Yazarlar (Yıl)	Çalışmanın Adı	Kapsadığı Dönem	Göstergeler	Yöntem	Analiz Sonuçları
Kılıç (2020)	Borsa İstanbul'da COVID-19 (Koronavirüs) Etkisi	2018 Ocak-2020 Nisan	Borsa İstanbul sektör endekslerine ait günlük kapanış verileri	Olay çalışması	COVID-19'un Borsa İstanbul sektör getirileri üzerindeki etkilerinin olay çalışması tekniği ile incelendiği çalışmanın sonuçlarına göre Dünya Sağlık Örgütünün COVID-19'u pandemi olarak ilan ettiği ve Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü tarih olan 11 Mart 2020 olay gününde birkaç istisna dışında tüm sektörlerde anlamlı negatif anormal getiriler tespit edilmiştir. Anlamlı pozitif anormal getirilerin görüldüğü sektörler ise ticaret, mali ve banka sektörleri olduğuna ulaşılmıştır.
Koşaroğlu, Ünal ve Yarman (2020)	Covid-19 Salgınının Tüketicilerin Talep Yapısı Üzerindeki Etkileri	2020 Mayıs-2020 Haziran	Demografik faktörler, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılama ve ödeme yöntemleriyle ilgili değişimler, tüketim harcamaları, evde yapılan/yapılma yan faaliyetler ve devam durumu	Anket	COVID-19 salgını sürecinin tüketicilerin harcama, tasarruf ve yatırım davranışları üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmada tüketicilerin, alışverişlerinde kredi kartı kullanımını önemli düzeyde arttırırken (%57,7), nakit para kullanım düzeyini büyük oranda (%57,9) azaltmış oldukları görülmüştür. Bu kapsamda bu tespit elektronik ödeme sistemleri ve elektronik bankacılık işlemlerinin tüketiciler tarafından daha çok tercih edilen hizmetler arasında olduğu vurgulanmıştır.
Özen (2020)	Covid-19'un Kâr veya Zarar Tablosuna Etkisi	2019-2020 yılları Ocak-Haziran arası	Kâr veya zarar tablosu (gelir tablosu) verileri	Yatay analiz tekniği	Şirketlerin salgından etkilenme düzeylerini 2019 ve 2020 dönemlerine ait 6 aylık dönem net kâr/zararı tutarları karşılaştırılarak incelenen çalışmada analize dahil edilen tüm şirketler birlikte değerlendirildiğinde salgının çalışma kapsamındaki şirketleri genel anlamda olumsuz yönde etkilediği tespit edilmekle birlikte havayolu ulaşımı, petrol ve demir-çelik alanında faaliyet gösteren şirketlerin salgından yüksek düzeyde olumsuz derecede etkilendiği görülmüştür. Salgından yüksek düzeyde olumlu yönden etkilenen şirketlerin ise perakende ticaret, iletişim ve bankacılık alanlarında faaliyet gösteren şirketler olduğu bulunmuştur.

Yazar / Yazarlar (Yıl)	Çalışmanın Adı	Kapsadığı Dönem	Göstergeler	Yöntem	Analiz Sonuçları
Öztunç (2021)	COVID-19 Pandemi Süresince Türkiye'nin Aldığı Ekonomik Tedbirlere Yönelik Haberlerin Söylem Analizi	2020 Mart	Sabah ve Sözcü gazetelerindeki haberler	Eleştirel söylem analizi	Türkiye basınında 11-31 Mart 2020 tarihleri arasında COVID-19 salgını ile mücadele konusunda hükümetin uyguladığı ekonomik politikalarla ilgili Sabah ve Sözcü gazetelerinin haber başlıkları, girişleri ve fotoğrafları incelenmiştir. Çalışmada her iki gazetenin de COVID-19 salgını süresince hükümetin ekonomik politikalarını kendi ideolojik bakış açılarına göre ele aldıkları ve olaylardan farklı anlamlar çıkardığı gözlemlenmiştir. Bu incelemede bankacılık sektörüne ilişkin alınan kararların uygulanması noktasında Sabah gazetesinin kullandığı ifadelerden bazıları şöyledir: Fırsatçı bankalara sıkı takip geliyor; kredi borçlarını öteleyeceklerini duyuran bazı bankalar işi yokuşa sürüyor; hükümetin 100 milyar TL büyüklüğündeki paketine üç kamu bankası ve katılım bankalarından destek geldi. Bu söylemlerin gazetenin iktidarın girişimlerini ön plana çıkararak okurları üzerinde iktidara yönelik olumlu algı oluşturmaya amaçladığı şeklinde yorumlanmıştır.
Öztürk, Şişman, Uslu ve Çıtak (2020)	Effect of COVID-19 Outbreak on Turkish Stock Market: A Sectoral-Level Analysis	2020 Ocak-2020 Nisan	Günlük raporlanan Covid-19 vaka sayıları, BİST'te işlem gören her bir sektöre ait kapanış fiyatları, piyasa volatilité endeksi ve kredi temerrüt takasları	Sabit etkiler yöntemi	COVID-19'un sektörler üzerindeki ekonomik etkilerini inceleyen çalışmada metal ürünleri ve makine sektörlerinin salgının olumsuz ekonomik etkilerini en çok hisseden sektörler olduğu görülmüştür. Spor, bankacılık ve sigortacılık sektörlerinin bu endüstrileri takip ettiği; yiyecek-içecek, toptan-perakende satış ve gayrimenkul yatırım sektörlerinin ise salgından en az etkilenen sektörler olduğu vurgulanmıştır.
Özyeşil (2021)	The Effect of The Measures Taken on The Banking Sector During The Covid-19 Process on The Perception of The Employees: A Research on The Public Banks in Adıyaman	2020	Demografik faktörler, Covid-19 kapsamında alınan tedbirler	Anket	Çalışmada Adıyaman İli Kamu Bankalarında çalışan 52 katılımcıya uygulanan anket ile COVID-19 sürecinde uygulanan tedbirlerin banka çalışanlarının verimliliği üzerindeki etkilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Anket çalışmasının sonuçlarına göre COVID-19 pandemisinde alınan çalışma koşulları ve tedbirlere ilişkin düzenlemelerin çalışanların demografik özellikleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Yazar / Yazarlar (Yıl)	Çalışmanın Adı	Kapsadığı Dönem	Göstergeler	Yöntem	Analiz Sonuçları
Peker ve Demirhan (2020)	COVID-19 Küresel Salgınının Borsa İstanbul'daki Sektörel Etkileri	2020 Ocak-2020 Mart	Borsa İstanbul'da işlem gören hisse senetlerinin getirileri ve bu getirilerin volatiliteleri	İstatistiksel inceleme	Çalışma, COVID-19'un Türkiye'deki finansal piyasalarda yarattığı kısa vadeli etkilerin sektörel bazda incelenmesini kapsamaktadır. COVID-19'un Borsa İstanbul üzerindeki etkilerinin sektörlere göre farklılık gösterdiği ve farklılıkların sektörlerin küresel bağlantıları, teknoloji düzeyi ile mal ve insan hareketliliğiyle ilişkisine göre değiştiği vurgulanmıştır. Bankacılık sektörü açısından ise salgının Çin'de başlamasından pozitif yönde etkilenip Türkiye'de başlamasından negatif yönde etkilenen sektörler arasında değerlendirildiği görülmektedir. Ayrıca 21 Mart'ta alınan tedbirlere rağmen diğer sektörlerle hizmet sunumu sağlayan sigorta, banka ve ulaştırma sektörlerinin eski düzeylerine çıkamamış olmalarına dikkat çekilmek istenmiştir. Bu noktada uzun vadede salgından olumsuz etkilenen ve halen salgın öncesindeki düzeyine ulaşamayan ulaştırma, bankacılık ve sigorta sektörleri için daha fazla dijitalleşmeye gidilmesi ve yüz yüze gerçekleştirilen işlemlerin online kanala dönülmesi bunların gerçekleştirilmesi için de daha fazla kaynak ayrılması önerilmiştir.
Şeker (2020)	COVID-19 Pandemisinin BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan Şirketler Üzerindeki Etkisi	2020 Mart	BIST XKURY Endeksinde yer alan şirketlerin getirileri	Olay çalışması	Çalışmada COVID-19'un BIST XKURY Borsa İstanbul (BIST) Kurumsal Yönetim Endeksi'nde (XKURY) yer alan şirketlerin Türkiye'de ilk vakanın duyurulması sürecindeki (10 Mart 2020) getirileri üzerinde etkilerinin olup olmadığı olay çalışması yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Türkiye'de ilk vakanın duyurulmasının BIST XKURY endeksinde yer alan şirketlerin yaklaşık olarak yarısını olumsuz olarak etkilediği tespit edilirken diğer yarısında anormal bir etki gözlemlenmemiştir. Bankacılık sektörü açısından ise Yapı ve Kredi, T.Sınai Kalkınma ve Halk Bankalarının bu süreçte pozitif getiri değerine sahip şirketler olduğu görülmüştür.

Yazar / Yazarlar (Yıl)	Çalışmanın Adı	Kapsadığı Dönem	Göstergeler	Yöntem	Analiz Sonuçları
Şensoy, Bayraktar ve Arslan (2020)	COVID-19 Salgınının Neden Olduğu Ekonomik Duraksamamın Katılım Bankaları Üzerindeki Etkileri	2020	Covid-19 sürecinin ve alınan tedbirlerin kalkınma bankacılığı üzerindeki etkileri	Mülakat	COVID-19'un katılım bankacılığı sektöründeki etkileri mülakat yöntemi ile araştırılmıştır. Mülakata katılan katılım bankaları yöneticileri, pandemi dolayısıyla müşterilerinin kredilerinin yeniden yapılandırılmasını talep ettikleri fakat kısa dönemli olarak bunun büyük bir risk oluşturmadığını belirttikleri görülmüştür. Ayrıca COVID-19 pandemi döneminin kaynak girişini etkilemediği hatta spekülâtif işlemlerden kaçan müşteriler için katılım bankalarının bir cazibe merkezi olması sebebiyle kaynak girişinin daha da artmasını bekledikleri katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.
Tayar, Gümüştেকin, Dayan ve Mandi (2020)	Covid-19 Krizinin Türkiye'deki Sektörler Üzerinde Etkileri: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Araştırması	2020 Mart-2020 Nisan	Aktif vaka sayısındaki günlük değişimler, Borsa İstanbul sektör endekslerindeki günlük fiyat değişimleri	Basit Lineer Regresyon analizi	Türkiye'de COVID-19 salgınının sektörel anlamda etkilerinin analiz edildiği çalışmada ticaret sektörü hariç diğer sektörler üzerinde COVID-19 salgınının farklı anlamlılık seviyelerinde olumsuz etkisinin olduğu gözlenmiştir. Bu olumsuz etkilerin sebebi olarak alınan tedbirler sonucunda arz ve talepte ortaya çıkan azalmaya dikkat çekilmiştir. Bu noktada çalışmada yapılan öneriler arasında bankalar gibi finansal kuruluşların şirketlerin borçlarında yönetilebilir şekilde yapılandırılmalar yapılabilmesi ve bankaların kredi faiz oranları üzerindeki düzenlemeler ile zorlu dönemlerde firmaların faaliyetlerini devam ettirmeleri için gerekli olan sermayeye ulaşmalarının sağlanması yer almaktadır.
Yetiz (2021)	COVID-19 Pandemi Sürecinin Türk Bankacılık Sektörü Çalışanlarına ve Müşterilerine Etkileri: Swot Analizi	Alınan önlemler, destek paketleri ve bankacılık faaliyetlerinde güncel durumlara göre değişen hizmetler	Türk Bankacılık Sektörünün güçlü yanları, zayıf yanları, fırsat ve tehditlerine yönelik incelemeler	SWOT analizi	COVID-19 sürecinde Türk bankacılık sektörünün karşılaştığı riskli durumlar, alınan önlemler, destek paketleri ve bankacılık faaliyetlerinde değişen hizmet kalemleri SWOT analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İncelemede, Türkiye'de bankacılık sektörünün COVID-19 ile mücadelede değişen koşullara vakit kaybetmeden güvenli bir şekilde uyum sağladığı ve dünyanın yaşadığı pandemik süreçte Türkiye'de en hazır sektörlerden birinin bankacılık sektörü olduğu sonucuna varılmıştır.

1.6. Türkiye’de COVID-19’un Olumsuz Etkilerini Azaltmaya Yönelik Olarak Uygulanan Para ve Maliye Politikaları

Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını, halk sağlığında ortaya çıkardığı sorunların ve sebep olduğu ölümlerin yanında ekonomileri de büyük sorunların içine itmektedir. Virüsün, ülkelerde tespit edildiği andan itibaren yayılımını engelleyecek önlemlerin alınmasıyla üretimde yavaşlama meydana gelirken buna mukabil hem ulusal hem de uluslararası ticarete yavaşlama meydana gelmiştir. Salgın ile ortaya çıkan panik tüm piyasalarda satış dalgaları yaratmış, nakit talebini ve piyasa faizlerini arttırarak üretimde meydana gelen yavaşlamayı derinleştirmiştir. Ticaret partnerlerinin birinde meydana gelen duraklama, diğerini de etkilemiş ve ekonomik sorunlar tıpkı virüs gibi bir ülkeden diğerine yayılmıştır. Bankacılık sektörü de zayıflayan ekonomik aktivite dolayısıyla salgından ciddi biçimde etkilenen sektörler arasındadır.

Ülkemiz de COVID-19’dan ciddi şekilde etkilenmiş ve bu salgının ortaya çıkardığı ekonomik sorunların etkilerinin hafifletilebilmesi ve salgından güçlü biçimde çıkılabilmesi için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası birtakım önlemler almış ve bunları uygulamaya geçirmiştir. Bu kapsamda öncelikle Merkez Bankasının aldığı kararları ve hayata geçirdiği uygulamaları ele alalım. Bu kararlar doğrudan bankalar üzerine alınmış kararlar olmasa da kararların hepsi bankaları doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilemekte, kârlılıklarını ve mevcut yapılarını değiştirmektedir.

COVID-19'un ülkemizde ilk defa görüldüğü tarih olan 11 Mart'tan sadece altı gün sonra 17 Mart 2020'de Merkez Bankası, ilk tedbirleri duyurmuştur. Banka, COVID-19'un dünya çapında sebep olduğu belirsizliklerin Türkiye üzerindeki olumsuz etkilerini minimize edebilmek amacıyla bankaların Türk lirası ve döviz cinsi likidite yönetiminde esneklik sağlanarak öngörülebilirliğin artırılmasına, reel sektöre sağlanan kredi olanaklarının aksamaması için bankalara hedef ilave likidite imkanları tanınmasına ve ihracatçı firmaların nakit akışlarının reeskont kredi düzenlemeleri yoluyla desteklenmesine yönelik şu tedbirler hayata geçirilmiştir (TCMB 2020-16, 2020:1-2):

1. Gün içi ve gecelik vadede mevcut imkanlar dahilinde bankaların ihtiyaç duydukları likidite TCMB tarafından sağlanacaktır.
2. İhtiyaç duyulması halinde, temel politika aracı olan 1 hafta vadeli repo ihalelerine ek olarak, 91 gün vadeye kadar repo ihaleleri yoluyla piyasaya likidite sağlanacaktır. Bu ihalelerde kazanan tekliflerin bir kısmının ya da hepsinin, 1 hafta vadeli repo işlemlerinde olduğu gibi, bankalar tarafından talep edildiği takdirde, repo işlemi yerine aynı faiz oranı ve vade ile Bankalararası Para Piyasasında depo işlemi olarak sonuçlandırılmasına imkân verilecektir.
3. Piyasa yapıcılığı sisteminin desteklenmesi amacıyla yönelik olarak, piyasa yapıcı bankaların APİ dahilinde mevcut likidite imkânına dair limitler yükseltilmiştir.
4. Mevcut durumda 1,3,6 ay gibi çeşitli vadelerde geleneksel yöntemle gerçekleştirilen Amerikan doları karşılığı swap

ihalelerine devam edileceği gibi, bu ihaleler Euro ve altın karşılığı da gerçekleştirilebilecektir.

5. Tesisi 20 Mart 2020 tarihinde başlayacak olan 6 Mart 2020 tarihli yükümlülük döneminden itibaren geçerli olmak üzere, zorunlu karşılıklar uygulamasında reel kredi büyüme koşullarını gerçekleştiren bankalar için, döviz cinsinden zorunlu karşılık oranları tüm yükümlülük türlerinde ve tüm vade dilimlerinde 500 baz puan indirilecektir. Bu karar neticesinde, reel kredi büyüme koşullarını gerçekleştiren bankalara yaklaşık 5,1 milyar ABD doları karşılığı döviz ve altın cinsi likidite verilmesi planlanmaktadır.
6. Reel sektöre kredi temininin kesintisiz devam edişini sağlayabilmek adına bankalara hedefli ek likidite imkanları tanınmıştır. Bankların bu imkanlardan sağlayabilecekleri azami fon tutarı, reel sektöre sağladıkları ve sağlayacakları kredi tutarları ile ilişkilendirilecektir. Bu imkanların toplam tutarının, sistemin toplam fonlama ihtiyacının %25'i ile sınırlı kalacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede;
 - 91 gün vadeye kadar repo ihaleleri yöntemiyle, TCMB politika faiz oranı olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranınının 150 baz puan altında faiz oranı üzerinden, miktar ihalesi yöntemi yoluyla Türk lirası likiditesi temin edilecektir. Bankalar tarafından talep edilmesi halinde, bu ihalelerde kazanılan tekliflerin tamamı veya bir bölümü, aynı şartlar altında

Bankalararası Para Piyasasında depo işlemi olarak da sonuçlandırılabilir.

- Miktar ihalesi yoluyla, 1 yıl vadeli döviz karşılığı Türk lirası swap ihaleleri düzenlenecektir. Bu swap ihaleleri ile ilgili bankalara TCMB politika faiz oranı olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının 100 baz puan altında faiz oranı üzerinden ABD doları, Euro veya altın karşılığı Türk lirası likidite temin edilecektir.

7. Küresel ekonomik belirsizlikler ve uluslararası ticarete yaşanan zorlukların reel sektör üzerindeki potansiyel etkilerinin azaltılması için ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetler reeskont kredilerine yönelik aşağıdaki önlemler alınmıştır:

- 18 Mart 2020 tarihinden 30 Haziran 2020 tarihine kadar vadesi gelecek reeskont kredisi geri ödemelerine 90 güne kadar vade uzatım imkânı sağlanmıştır. Firmalar, kredi kullanımına aracılık eden bankalara başvurarak, herhangi bir geri ödemede bulunmadan, mevcut senetlerini 90 güne kadar daha uzun vadede bir senet ile değiştirerek bu imkândan faydalanabileceklerdir. Bu uygulamayla toplam 7,6 milyar ABD doları karşılığı kadar reeskont kredisi geri ödemesi ertelenebilecektir.
- Mevcut kredi taahhüdü açık olan reeskont kredileri ile 18 Mart 2020 tarihinden 30 Haziran 2020 tarihine kadar kullanılacak reeskont kredilerine, 12 ay ek taahhüt kapama süresi verilmiş,

böylece bu kredilerin taahhüt kapatma süresi 24 aydan 36 aya uzatılmıştır.

- Mevcut reeskont kredisi azami vadeleri, 20 Mart 2020 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, kısa vadeli kullanımlar için 120 günden 240 güne, daha uzun vadeli kullanımlar için ise 720 güne uzatılmıştır.

Merkez Bankasının aynı tarihli (17 Mart 2020) para politikası kurul toplantısında politika faizi olarak bilinen bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı, enflasyon beklentisine dayanılarak, %10,75'ten %9,75'e indirilmiş, ayrıca aşağıdaki hususlar üzerinde durulmuştur (TCMB PPK 2020-15, 2020):

COVID-19 salgınının yarattığı etkiler küresel büyümenin yavaşlamasına sebep olmaktadır. Buna cevaben gelişmiş ve gelişmekte olan ülke merkez bankaları, koordineli olarak genişleyici politikaları hayata geçirmektedir. Salgının sermaye akımları, finansal koşullar, dış ticaret ve emtia fiyatları üzerindeki etkileri yakından takip edilmektedir. Salgın öncesi iyileşen finansal koşulların (enflasyonda hızlı düşüş, cari işlemler dengesinde önemli bir düzelme, buna mukabil iktisadi faaliyetlerde toparlanma eğilimi, şirketler kesiminin döviz kuru cinsinden borçlarında azalma, bankacılık sektörünün likidite ve sermaye tamponları güçlenme) sürdürülebilmesi ve COVID-19'un etkilerinin kısıtlanabilmesi için finansal piyasaların, kredi kanalının ve firma nakit akışının sağlıklı işlemesi büyük önem taşımaktadır. Bu öneme istinaden banka, finansal istikrarın desteklenmesi amacıyla geniş bir önlem seti uygulamaya koyacaktır.

Merkez Bankası 17 Mart tarihinde 2020 tarihinde kamuoyu ile paylaştığı COVID-19'a karşı uygulanacak tedbirlere ek olarak, 31 Mart 2020 tarihinde şu tedbirleri almıştır (TCMB 2020-21, 2020: 1-2):

1. Belirlenen limitler dahilinde devam ettirilen Açık Piyasa İşlemleri portföyü doğrudan alım işlemleri önden yüklemeli olarak gerçekleştirilebilecek ve gerek görüldüğünde limitleri piyasa koşullarına uygun biçimde güncellenecektir. Bu işlemler yoluyla piyasa derinliğinin arttırılmasının yanı sıra, varlık fiyatlarının sağlıklı düzeylerde gerçekleşmesi ve likidite yönetiminde bankalara esneklik sağlanması vasıtasıyla parasal aktarım mekanizmasının etkin kullanılması amaçlanmaktadır.
2. Piyasa yapıcı bankalara İşsizlik Sigortası Fonu'ndan satın aldıkları Devlet İç Borçlanma senetlerini, koşul ve tutarları TCMB tarafından belirlenmek suretiyle, TCMB'ye satma ya da Piyasa Yapıcılığı sistemi çerçevesinde APİ dahilinde tanınan likidite imkanını belirli oranlar dahilinde arttırma olanakları geçici bir süre sağlanacaktır. Bu sayede İşsizlik Sigortası Fonu'nun likidite ihtiyacının piyasa işleyişine yansması muhtemel etkileri minimize edilerek finansal istikrarın desteklenmesi hedeflenmiştir.
3. TCMB dahilinde yürütülen Türk lirası ve döviz işlemleri dahilinde Varlığa Dayalı Menkul Kıymet ve İpotek Teminatlı Menkul Kıymetlerin teminat havuzuna dahil edilmesine karar verilmiştir. Bu yolla benzer nitelikteki ihraçların likiditesinin

artmasına ve sermaye piyasalarının derinleşmesine katkıda bulunulacak ve bankalara Türk lirası ve döviz piyasa likidite yönetimlerinde sunulan esneklik arttırılacaktır.

4. Reel sektöre temin edilen kredi akışının devam etmesi hedefiyle uyumlu biçimde yürürlüğe sokulan hedefli ilave likidite imkanlarının limitleri yükseltilecektir. Bu çerçevede sunulan 91 güne kadar vadeli repo ve 1 yıl vadeli döviz karşılığı Türk lirası swap hedefli likidite imkanlarına ek olarak 6 ay vadeli döviz karşılığı Türk lirası swap ihaleleri düzenlenerek bu vadeye sahip ihalelerle ilgili bankalara TCMB politika faiz oranınının 125 baz puan altında faiz oranı üzerinden Euro, ABD doları veya altın karşılığı Türk lirası temin edilecektir.
5. Finansmana erişimlerini kolaylaştırmak ve istihdam sürekliliğine katkı sağlamak adına, mal ve hizmet ihracatçısı firmalara, Türk lirası cinsi ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetler reeskont kredisi kullandırılması kararlaştırılmıştır.

Merkez Bankası, 30 Mart 2020 tarihinde COVID-19'a karşı aldığı tedbirlere ek olarak 17 Nisan 2020 tarihinde piyasa derinliğinin muhafaza edilmesi, aktarım mekanizmasının güçlendirilmesi ve Piyasa Yapıcılığı sisteminin desteklenmesi amacıyla ilave tedbirler almıştır. Bu tedbirler şöyledir:

1. 2020 yılı için TCMB analitik bilanço aktif toplamının azami yüzde 5'i olarak belirlenmiş olan APİ portföyü nominal büyüklüğünün, TCMB analitik bilanço aktif toplamına oranı azami yüzde 10'a yükseltilmiştir.

2. Piyasa Yapıcılığı sisteminin, finansal piyasaların derinleşmesine ve para politikası aktarım mekanizmasının etkinliğine yaptığı katkılar değerlendirilerek, sisteme sağlanan desteği arttırılması amacıyla, Piyasa Yapıcı bankalara sağlanan TCMB'ye DİBS satım olanaklarında değişiklik yapılmıştır. Bu çerçevede;

- Piyasa yapıcı bankalara sağlanan TCMB'ye doğrudan DİBS satım olanağına dair limitlerin, repo işlem limitlerinden bağımsız olarak tatbik edilmesine piyasa yapıcı bankalara repo işlem limitlerine eşit büyüklükte olacak şekilde DİBS satım limiti tanımlanmasına,
- Bahsi geçen alımların da, API portföyü için belirlenen azami yüzde 10'luk toplam limit içerisinde uygulanmasına,
- Alımı yapılacak DİBS'lerin ve alım miktarlarının TCMB tarafından belirlenmesine,
- Alımların düzenlenecek miktar ihaleleri vasıtasıyla yapılmasına karar verilmiştir.

Ağustos 2020 itibariyle Merkez Bankası COVID-19 salgınının olası etkilerini kontrol altında tutmak için uyguladığı genişleyici para politikasını terk ederek sıkılaşmaya gitmiştir. Bu kapsamda, iktisadi faaliyetlerdeki iyileşme ve bu iyileşmenin makroekonomik göstergelere de yansmasıyla birlikte, salgın döneminde yürütülen destekleyici politika uygulamalarının kademeli olarak geri alınmasına uygun bir ortam oluştuğunu değerlendirmiş ve likidite yönetimini sıkılaştırmıştır. Bu kararlar uyumlu biçimde Merkez Bankası, hedefli ilave likidite imkanlarını adım adım azaltılmaya başlanmış, bunu takiben 7 Ağustos

2020 tarihinden itibaren haftalık repo ihalelerine ara vererek, piyasa yapıcı bankalara sağlanan likidite imkân limitlerini önce yarıya indirmiş, sonrasında ise sıfırlamıştır. Bununla birlikte, TCMB bünyesinde işlem yürüten Bankalararası Para Piyasası'nda bankaların borç alabilme limitleri, gecelik vadede yapılan işlemler için yarı yarıya azaltılmıştır. Likidite yönetimi dahilinde alınan sıkılaştırma kararları çerçevesinde 13 Ağustos 2020 tarihinden itibaren geleneksel repo ihalelerine başlanmış, bu adımlar sonucunda TCMB ağırlıklı ortalama fonlama faizi kademeli olarak yükselerek TCMB gecelik borç verme faizinin üzerinde gerçekleşmiştir (TCMB Enflasyon Raporu IV, 2020: 2). Merkez Bankasının sıkılaşmaya dair aldığı kararlar, BDDK'nın türev işlemlerinde ve Aktif Rasyosu hesaplamasında sağladığı esneklikler ve kambiyo işlemlerindeki verginin düşürülmesiyle desteklenmiştir. TCMB, 12 Ekim 2020 tarihinde aldığı zorunlu karşılık kararlarıyla bankacılık sisteminin aracılık maliyetlerinin azalmasına katkı sunmuş, parasal aktarım mekanizmasını ve finansal istikrarı desteklemeyi amaçlamıştır (TCMB Enflasyon Raporu IV, 2020: 4).

Merkez Bankasının bu dönemde sağladığı sıkılaşma BDDK ve Cumhurbaşkanlığı tarafından alınan kararlar ile desteklenmiştir. Bu kararları özetlemek gerekirse (TCMB Enflasyon Raporu IV, 2020: 7; TCMB 2021 Yılı Para ve Kur Politikası, 18-19).

Tablo 6: Sıkılaştırma Dönemi Uygulamaları Özeti

Tarih	Kurum	Politika Kararı
6 Ağustos 2020	TCMB	İktisadi faaliyetlerdeki normalleşmeyle birlikte hedefli ilave likidite imkânlarının kademeli olarak azaltılacağına ilan edilmesi.
	BDDK	Uluslararası Kalkınma Bankalarına koşullu olarak tanınan Türk lirasına erişim sınırlamasından muaf tutulma hakkının yurt dışında yerleşik bankalara belirli işlemler için tanınması.
7 Ağustos 2020	TCMB	Likidite yönetimi dahilinde 10 Ağustos 2020 tarihinden geçerli olmak üzere piyasa yapıcı bankalara Açık Piyasa İşlemleri çerçevesinde sağlanan likidite imkân limitlerinin yarıya indirilmesi.
10 Ağustos 2020	BDDK	Aktif Rasyosu değeri hedefinin, mevduat bankalarında %100'den %95'e, katılım bankalarında %80'den %75'e indirilmesi.
11 Ağustos 2020	TCMB	Likidite yönetimi dahilinde 12 Ağustos 2020 tarihinden geçerli olmak üzere, piyasa yapıcı bankalara Açık Piyasa İşlemleri çerçevesinde sağlanan likidite imkân limitlerinin tamamen sıfırlanması.
13 Ağustos 2020	TCMB	Likidite yönetimi çerçevesinde izlenen sıkılaştırma adımları çerçevesinde, geleneksel yöntemli repo ihalelerinin başlaması.
18 Ağustos 2020	TCMB	Likidite yönetimi kapsamında izlenen sıkılaştırma adımları çerçevesinde, TCMB bünyesinde faaliyet gösteren Bankalararası Para Piyasası'nda, bankaların borç alabilme limitlerinin, 19 Ağustos 2020 tarihinden itibaren gecelik vadede yapılan işlemler için yarıya indirilmesi
20 Ağustos 2020	TCMB	Reel kredi büyümesi koşullarını karşılayan bankalar için Türk lirası ve yabancı para zorunlu karşılık oranlarının yükseltilmesi.
24 Ağustos 2020	TCMB	Likidite yönetimi kapsamında geleneksel repo ihalelerinin payının yükselmesiyle birlikte ihtiyaç halinde Borsa İstanbul bünyesindeki repo pazarlarında TCMB tarafından yapılan fonlama tutarının azaltılabileceğinin piyasaya duyurulması.

Tarih	Kurum	Politika Kararı
25 Eylül 2020	TCMB	TCMB'nin döviz karşılığı TL swap işlemlerinde kullanılan TL faizinin %9,75'ten %10,25'e yükseltilmesi.
	BDDK	Bankaların yurt dışı yerleşiklerle yaptıkları vadede TL alım ve satım yönünde gerçekleştirilecek türev işlemlerde yasal özkaynak kısıtlamalarının gevşetilmesi.
28 Eylül 2020	BDDK	Aktif Rasyosu değeri hedefinin, mevduat bankalarında %95'ten %90'a, katılım bankalarında %75'ten %70'e indirilmesi.
30 Eylül 2020	Cumhurbaşkanlığı	Döviz ve altın alım işlemlerinde uygulanan Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ile Türk lirası mevduat stopaj oranlarında indirimde gidilmesi.
9 Ekim 2020	TCMB	TCMB'nin döviz karşılığı TL swap işlemlerinde kullanılan TL faizinin %10,25'ten %11,75'e artırılması.
12 Ekim 2020	TCMB	Türk lirası cinsinden sağlanan zorunlu karşılıklara ödenen faiz/nema oranlarının %5'ten %7'ye yükseltilmesi. Yabancı para cinsinden sağlanan zorunlu karşılıkların mevduat/katılım fonu yükümlülükleri için tutulması gereken tutara kadar olan kısmı üzerinden uygulanan komisyon oranlarının yarı yarıya azaltılması.
22 Ekim 2020	TCMB	Para politikası operasyonel çerçevesinde değişiklik yapılarak Geç Likidite Penceresi işlemlerinde uygulanacak Merkez Bankası borç verme faiz oranı ile gecelik borç verme faiz oranı arasındaki farkın 300 baz puan olarak kararlaştırılması.
2 Kasım 2020	TCMB	3 Kasım 2020 tarihinden itibaren, TCMB bünyesinde faaliyet gösteren Bankalararası Para Piyasası'nda bankaların borç alabilme limitleri sıfırlanmış, API kapsamında Türk lirası cinsi kira sertifikaları karşılığında kotasyon yoluyla gerçekleştirilen gecelik vadeli repo işlemleri durdurulmuştur.
3 Kasım 2020	TCMB	Döviz Karşılığı Türk Lirası Swap Piyasası ve Türk Lirası Karşılığı Altın Swap Piyasası Türk lirası faiz oranı yüzde 11,75'ten yüzde 13,25'e yükseltilmiştir.

Tarih	Kurum	Politika Kararı
19 Kasım 2020	TCMB	Politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının yüzde 10,25'ten yüzde 15'e artırılmasına ve tüm fonlamanın temel politika aracı olan bir hafta vadeli repo faiz oranı üzerinden yapılması uygun görülmüştür.
20 Kasım 2020	TCMB	Döviz Karşılığı Türk Lirası Swap Piyasası ve Türk Lirası Karşılığı Altın Swap Piyasası Türk lirası faiz oranı yüzde 13,25'ten yüzde 15,00'e yükseltilmiştir.
25 Kasım 2020	TCMB	Geleneksel (çoklu fiyat) yoluyla düzenlenen Döviz Karşılığı Türk Lirası Swap ihalesinde vadesi gelmemiş toplam swap işlem miktarı Döviz ve Efektif Piyasaları işlem limitlerinin yüzde 50'sinden yüzde 60'ına çıkarılmıştır.
27 Kasım 2020	TCMB	Reel kredi büyümesine göre farklılaşan zorunlu karşılık oranları ve faiz/nema oranları uygulamasının bitirilmesine ve zorunlu karşılık oranlarının ve faiz/nema oranlarının tüm bankalar için aynı oranlar üzerinden tatbik edilecek şekilde yeniden belirlenmesine, Türk lirası cinsinden tesis edilen zorunlu karşılıklar için uygulanacak faiz/nema oranı tüm bankalar için yüzde 12 olarak, ABD doları cinsinden mevduat/katılım fonu yükümlülükleri için tesis edilen zorunlu karşılıklara yüzde 1,25 olarak uygulanan komisyon oranı ise yüzde 0 olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de COVID-19’un ortaya çıkardığı olumsuz etkilerle mücadele edebilmek için ekonomik, sosyal ve mali düzenlemeler yapılmış ve destek paketleri açıklanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 18 Mart 2020’de açıklanan “Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi” ile mali ve parasal genişleme yoluna gidilmiştir. Bu paket kapsamında alınan genel tedbirler şöyledir (Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi, 2020):

- İhtiyaç sahibi ailelere nakit desteği,
- Emekli aylıklarında iyileştirme,
- İstihdamda kısa çalışma ödeneği, nakit ücret desteği ve işsizlik ödeneği,
- SGK, Bağkur prim ödemelerinde erteleme,
- Vergi ödemelerinde erteleme ve vergi indirimleri,
- Kredi desteği ve kredi ödemelerinde erteleme.

Ekonomik İstikrar Kalkanı paketinde alınan genel tedbirler içerisinde bankacılık işlemlerine ait tedbirler ise şöyledir (Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi, 2020):

- Nakit akışı bozulan firmaların bankalara olan kredi anapara ve faiz ödemelerinde asgari 3 ay erteleme ve ihtiyaç halinde ilave finansman desteği,
- Kamu bankaları aracılığı ile aylık 5 bin TL'nin altında geliri olan vatandaşlar için temel ihtiyaç destek kredisi,
- Çalışan sayılarını azaltmamak şartı ile pandemiden etkilenen firmalara “İş’e Devam Kredi Desteği”,
- Kredi Garanti Fonu Limiti'nin iki katına çıkartılması,
- Konut alımında uygun kredi imkanının sağlanması.

COVID-19 ile mücadele edildiği ve salgına ilişkin belirsizliklerin sürdüğü bir dönemde üretime, ihracata ve finansal istikrara dayalı ekonomik iyileşmenin sağlanması amacıyla oluşturulmuş “Yeni Ekonomi Programı 2021-2023” kapsamında bankacılık sektörüne ilişkin temel hedef ise “Bankacılık sektörü kaynaklarını kaliteli ve

sürdürülebilir büyümeyi destekleyecek şekilde kullanması yönünde teşvik edilecektir. Krediler üretken kapasiteyi destekleyici şekilde verimli alanlara yönlendirilecektir.” olarak belirlenmiştir (Yeni Ekonomi Programı 2021-2023, 2020:13-14).

Son olarak COVID-19’un gölgesinde 20 Mart 2021 ‘de yayımlanan Ekonomi Reformları Eylem Planı’nda “Bankacılık Sektörünün Aktif Kalitesi Artırılacaktır” alt başlığı yer almaktadır. Bu başlıkta yer alan ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) sorumluluğunda, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Finansal Kurumlar Birliği, Türkiye Bankalar Birliği ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) işbirliği ile 2021 yılı sonuna kadar tamamlanması öngörülen eylem planları şöyledir (Ekonomi Reformları Eylem Planı (2021: 11-12):

- Kredi Yaşam Döngüsü Projesi hayata geçirilecektir,
- Yakın izlemedeki kredilere yönelik olarak bankacılık sektöründe operasyonel yeniden yapılandırma ve firma rehabilitasyon fonksiyonları oluşturulacaktır,
- Sorunlu krediler içinde katma değer üretme ve istihdam oluşturma potansiyeli bulunanların rehabilitasyonu için Girişim Sermayesi Fonlarının kurulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır,
- Yaşama imkanı olmayan donuk alacakların Varlık Yönetim Şirketlerine satışı, aktiften silinmesi gibi yöntemlerle bilanço dışına çıkarılması için gerekli teşvik ve tedbir mekanizmaları oluşturulacaktır,

- Yakın izleme ve donuk alacak grubunda yer alan kredilerin menkul kıymetleştirilebilmesine yönelik mevzuat değişikliği yapılarak bilanço dışına aktarılmaları sağlanacaktır.

2. COVID-19 BAĞLAMINDA BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARŞILAŞILABİLECEK RİSK TÜRLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Bankacılık Sektöründe Karşılaşılabilir Riskler

Risk, genel tanımıyla gerçek ve beklenen getiri arasındaki farktır. Bu tanım bağlamında Kanchu ve Kumar (2013) karşılaşılması muhtemel risk türlerini kredi riski, piyasa riski veya operasyonel riskler olmak üzere üçe ayırmaktadır. Bununla birlikte risk unsuru oluşturulabilecek her bir faktör dikkate alınarak, her bir faktör unsuru için farklı bir risk tanımı yapılmaktadır. Bu bağlamda bankacılık sektöründe karşılaşılabilecek riskler; kredi riski, likidite riski, piyasa riski, operasyonel risk, mevzuat riski şeklinde sıralanabilir (Özbilgin, 2012: 89).

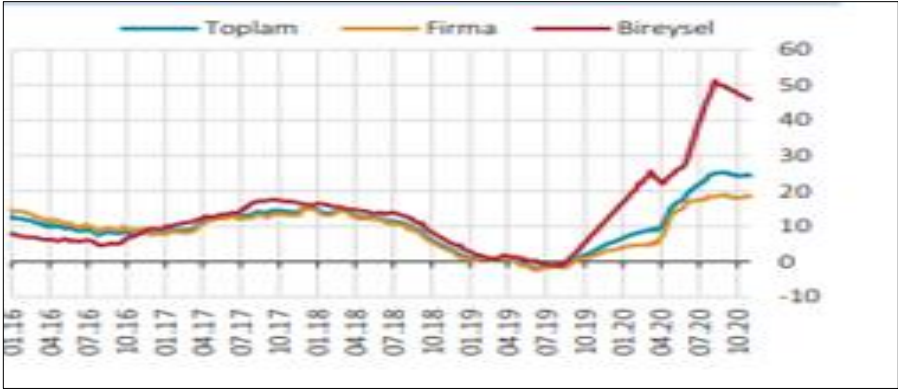
2.1.1. Kredi Riski

Kredi riski, kredi müşterisinin ve banka ile anlaşma yapmış olan herhangi bir tarafın yükümlülüklerini anlaşma koşullarına uygun bir şekilde yerine getirilememesi şeklinde tanımlanabilir. Kredi hesaplarına ilave olarak menkul kıymet portföyü, teminat mektupları, diğer finansal kurumlarda tutulan varlıklar da kredi risk faktörleri arasında yer almaktadır (Kavcıoğlu, 2011: 12). Kredi riski belirlemesi aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır (Şakar, 2002: 64):

- Kredilerde yaşanan gecikmeler, kredinin tamamen ya da kısmen ödenememesi

- Kredi vadesinin uzatılması veya kredinin yeniden yapılandırılması
- Kredilerin idari takibe alınmış olması
- Kredinin kanuni takibe alınmış olması

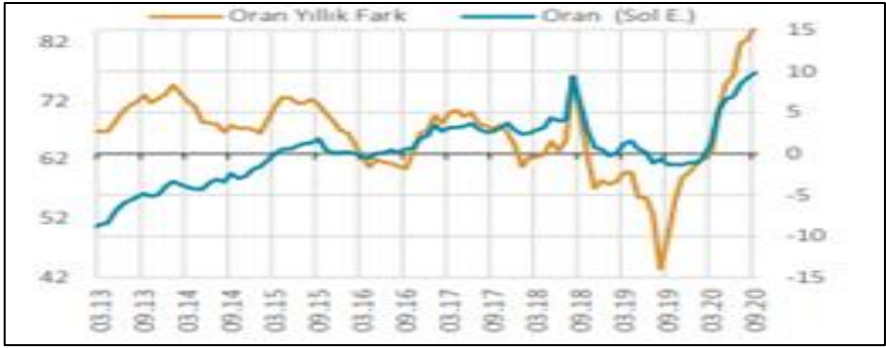
COVID-19 sürecinde yaşanan gelir ve üretim kayıplarının en çok krediler kanalıyla bankacılık sektörünü etkilemesi beklenmektedir. COVID-19 sürecinde özel sektöre sağlanan kredi olanakları ve kredilerin ertelenmesi işlemleri reel piyasaları rahatlatıcı etkiler yaratsa da hastalığın yayılım hızının azalmamış olması ve piyasaların toparlanma süreci ile ilgili belirsizlikler devam ettiği için bankaların büyük ölçüde kredi riskine maruz kalması olasıdır (Yetiz, 2021: 111).

Grafik 1: Yıllık Kredi Büyümesi

11 Martta ilk vakanın ortaya çıkması ve COVID-19 prevalansının artmaya başlamasıyla birlikte özellikle Nisan döneminin ortalarına doğru sokağa çıkma kısıtlamalarının getirilmesi ekonomik faaliyet hacmini önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye’de 2019’un son çeyreğinde

Türkiye’de 2019’un ilk çeyreğinde ekonomi bir önceki yılın aynı çeyreğine göre % 6.3 ve 2020’nin ilk çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre %4.4 büyürken, 2020’nin ikinci çeyreğinde ekonomi %9.4 daralmıştır. Aynı yılın bir önceki dönemine göre ekonomik büyüme istatistiklerine; 2019 yılının son çeyreğinde Türkiye ekonomisi % 2 büyümüş, 2020’nin ilk çeyreğinde % 0.1 küçülmüştür. 2020’nin ikinci çeyreğinde meydana gelen ekonomik daralama % 11’dir. Türkiye’de işsizlik oranı 2020’nin ikinci çeyreği itibariyle artış eğilimi göstermeye başlamıştır. Türkiye’de 2020’nin ilk çeyreğinde % 12.70 olan işsizlik oranı, 2020’nin ikinci çeyreğinde % 13.96’ya yükselmiştir. Ekonomik faaliyet hacminde meydana gelen bu daralma ve işsizlik oranlarında meydana gelen artışlar öncelikle hane halklarının tüketim ve tasarruf kararlarını etkileyecek ve bireysel borçluluk oranını yükseltecektir. Grafik 1, COVID-19 öncesinde ve sonrasında kredi hacminde meydana gelen değişmeyi göstermektedir. Nisan 2020 döneminde bireysel kredi hacminde ve firma kredilerinde önemli bir sıçrama görülmektedir. Nisan 2020 döneminde bireysel kredi hacminde meydana gelen artış % 15 düzeyindeyken, Mayıs 2020 döneminde % 17’ye, Ağustos 2020 döneminde % 25’e yükselmiştir. Yaz döneminde vaka sayılarının nispeten azalmaya başlamasıyla birlikte, aşamalı sıkı para politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte kredi hacminde de az da olsa bir azalma meydana gelmiştir. Ancak; henüz salgının yayılım hızı azaltılamamıştır. Bu nedenle kredi hacmindeki artışın önümüzdeki dönemlerde de devam etmesi beklenmektedir.

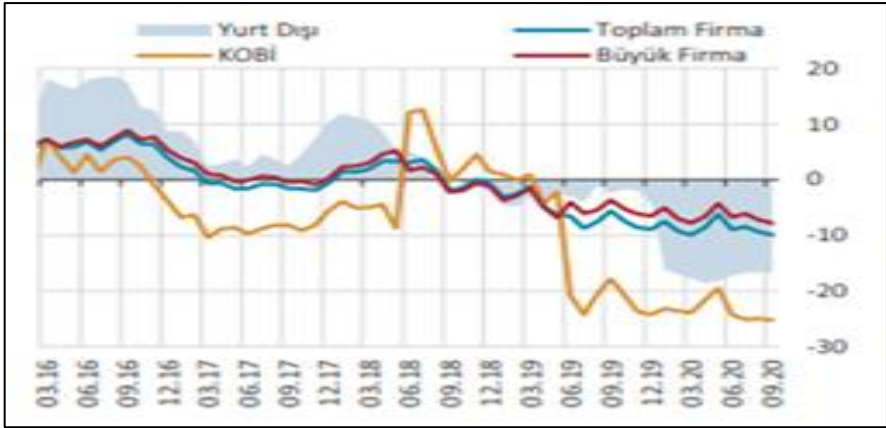
Grafik 2:Kredi / GSYİH (%) (TCMB)

Grafik 2 kredilerin GSYİH'ye oranını vermektedir. Kredilerin GSYİH'ye oranı 2013 yılının 3. Ayında % 52'lerde iken bu oran 2018'in 9. ayında % 70'i aşarak zirve yapmıştır. Kredilerin GSYİH'ye oranı 2019'un ilk döneminde önemli ölçüde düşmekle birlikte 2020'nin ilk çeyreğinde hızlı bir artış göstermiştir. Kredi hacmindeki bu artış, COVID-19 nedeniyle meydana gelen ekonomik daralmaya ilave olarak 2020'nin ilk çeyreğinde uygulanan kredi kampanyalarından da kaynaklanmaktadır.

Grafik 3:Firma Ölçeğine Göre TL Ticari Kredileri Yıllık Büyüme Oranları (TCMB)

Grafik 3, TL cinsinden kredi hacminde meydana gelen değişmeyi vermektedir. Salgının başlamasıyla birlikte TL cinsinden kredi hacmi ciddi bir biçimde artmıştır. Kamu bankaları tarafından yapılan kredi kampanyaları, kredi teşvikleri ve kredilerin ertelenmesi işlemleri kredi hacmindeki bu artışta önemli rol oynamaktadır. Ağustos 2020’de firmaların TL cinsinden kredi hacminde meydana gelen artış % 50’lere ulaşmıştır.

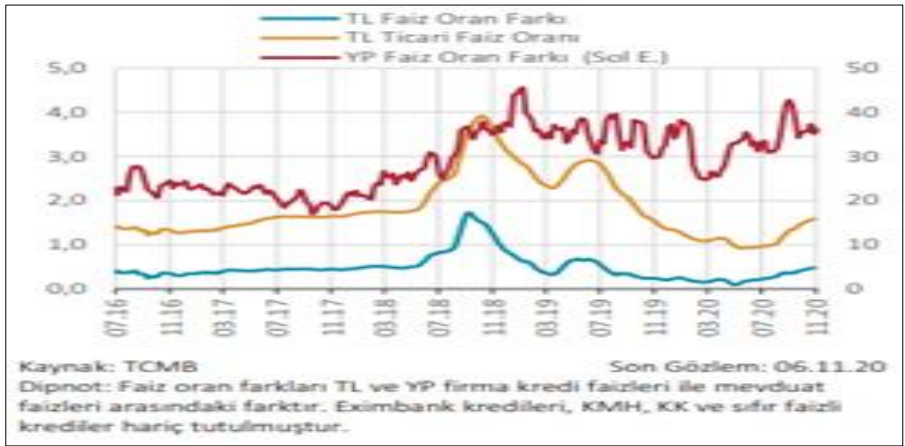
Grafik 4: YP Cinsinden ticari kredi hacminde meydana gelen değişme (TCMB)

Grafik 4, YP cinsinden ticari kredi hacminde meydana gelen değişmeyi göstermektedir. YP cinsinden firma kredilerinde meydana gelen değişmeler incelendiğinde; YP cinsinden kredi hacminde meydana gelen düşüşün COVID-19 sürecinde de devam ettiği görülmektedir. Artan belirsizlikler nedeniyle kur oynaklıklarında meydana gelen artış ve TL’deki değer kaybının toplam borç yükünü artırması YP cinsinden kredi hacminin azalmasında önemli ölçüde etkilidir.

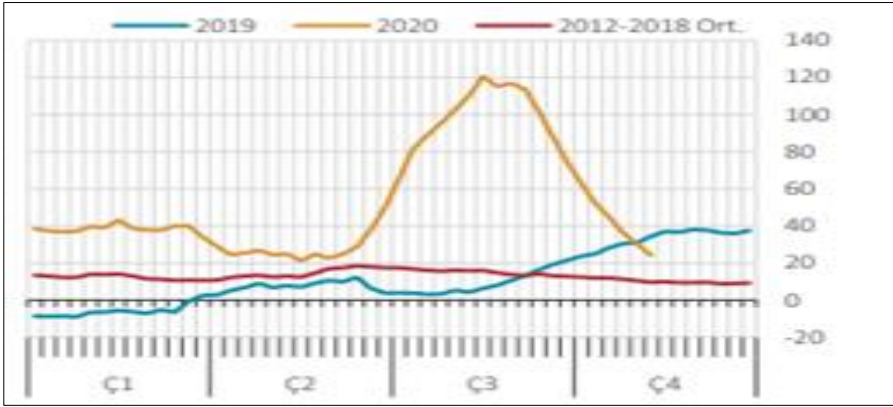
Grafik 5: Ticari Kredi Hacmi (13 Haftalık Moment) (TCMB)

Grafik 6 Ticari Kredi ve Mevduat Faiz Oranları arasındaki farkın özellikle salgın döneminden sonraki dönemde azalmaya başladığı görülmektedir. Kamu bankaları tarafından yapılan kredi kampanyaları ve AR düzenlemelerinin kredi fiyatlandırmalarında meydana getirdiği düşme Nisan ayında kredi ile mevduat faiz oranı arasındaki farkın %1'in altına düşmesine neden olmuştur.

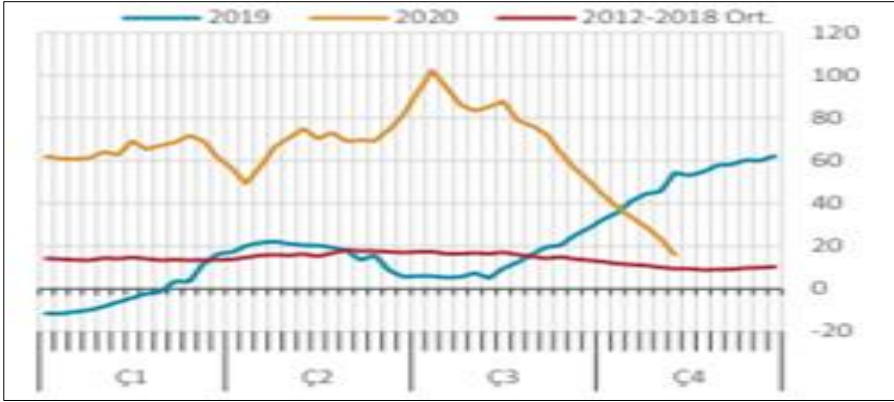
Grafik 6: Ticari Kredi ve Mevduat Faiz Oranları Farkı (TCMB)

Grafik 7 bireysel kredi hacminde meydana gelen değişmeyi vermektedir. Bireysel kredi hacminde meydana gelen değişimler incelendiğinde bireysel kredi hacmindeki artış eğiliminin, 2019'un ikinci çeyreğinde başladığı görülmektedir. Bu artış trendi salgınla birlikte hız kazanmıştır. 2020'nin ikinci ve üçüncü çeyreğinde bireysel kredi hacminde meydana gelen artışların %100'ün üzerine çıktığı görülmektedir. İhtiyaç kredisi hacminde meydana gelen artış %100'lere ulaşmıştır. Ağustos dönemi itibariyle uygulanan sıkı para politikaları ve ihtiyaç kredisi vadelerinin 60 aydan 36 aya düşürülmesi ihtiyaç kredisi talebinin azalmasında önemli ölçüde etkili olmuştur.

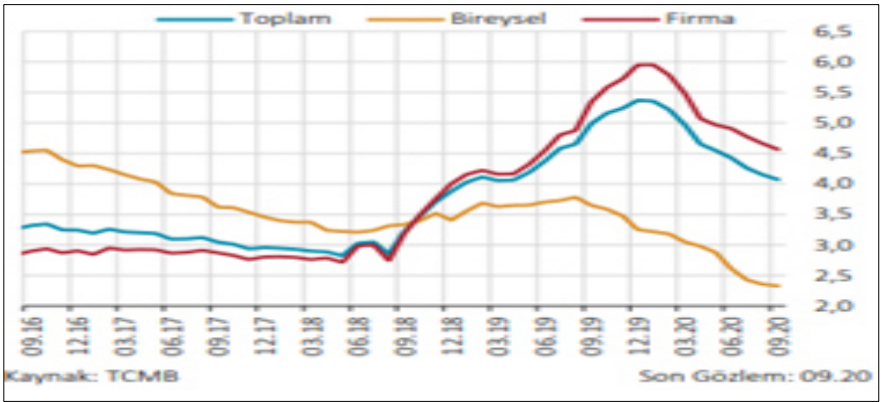
Grafik 7:Bireysel Kredi Hacmindeki Değişme (TCMB)

Grafik 8, ihtiyaç kredisi hacminde meydana gelen değişmeyi göstermektedir. İhtiyaç kredisi hacminde meydana gelen artış 2020'nin ikinci çeyreğinde zirve yapmıştır.

Grafik 8:İhtiyaç Kredisi Büyümesi (TCMB)

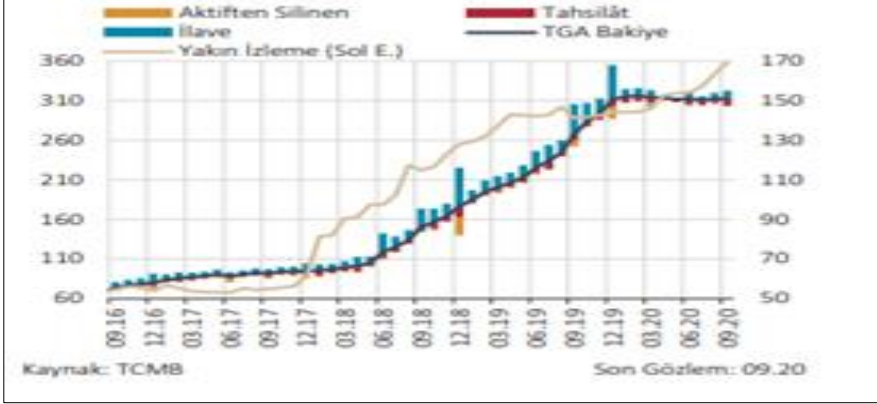
Getirilen kısıtlamalardan kaynaklanan üretim ve gelir kayıplarının takipteki kredi hacmini de artırması beklenmektedir. Grafik 9 bireysel tahsili gecikmiş alacakların toplam krediler içindeki payını vermektedir.

Grafik 9:Tahsili Gecikmiş Alacaklar (TCMB)

Grafik 9 incelendiğinde tahsilatı gecikmiş ticari alacakların toplam krediler içindeki payının 2020'nin ilk döneminde zirve yaptığı, ancak; 2020'nin ikinci çeyreğinden itibaren azalmaya başladığı görülmektedir.

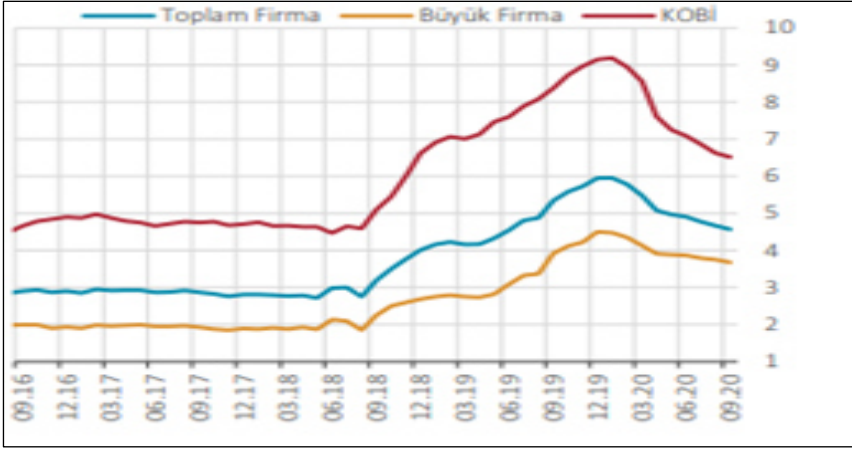
Tahsilatı gecikmiş bireysel alacaklarda meydana gelen artış, ticari alacaklara kıyasla oldukça düşüktür.

Grafik 10: Tahsili Gecikmiş Alacaklar Bakiyesi ve Bileşenleri (TCMB)

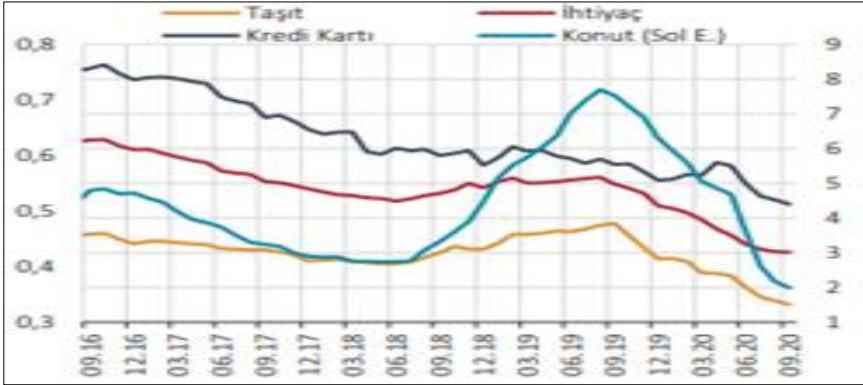
Grafik 9 incelendiğinde, bireysel tahsili gecikmiş alacakların oranının salgından önce % 4 civarındayken, bu oranın salgın döneminden sonra azalma eğilimine girdiği ve % 2.5 seviyesine kadar gerilediği görülmektedir. Aynı durum firmalar için de geçerlidir. Salgından önce tahsili gecikmiş alacakların oranı % 6 civarındayken, bu oran salgından sonra % 4.5 seviyesine gerilemiştir.

Grafik 11 takipteki ticari gecikmiş alacakların oranını, Grafik 12 ise türlerine göre bireysel gecikmiş alacakların oranında meydana gelen değişmeyi göstermektedir.

Grafik 11:Firma TGA Oranları (TCMB)

Grafik 12 kredi türlerine bireysel takipteki gecikmiş alacak oranında meydana gelen değişmeyi vermektedir.

Grafik 12: Bireysel Kredilerde TGA Oranları (TCMB)

Grafik 12 incelendiğinde 2018 Haziran döneminde özellikle takipteki gecikmiş konut kredilerinde ciddi bir artış olduğu, ancak; bu artış trendinin pandemiden sonraki süreçte tersine döndüğü görülmektedir. Takipteki krediler için sınıflandırma sürelerinin uzatılması, kredi yapılandırması ve taksit erteleme uygulamaları nedeniyle takipteki

kredilerin toplam krediler içindeki payının azalmasında etkilidir. Toplam kredi hacminde meydana gelen artış da takipteki kredi oranının azalmasında etkili olmuştur.

2.1.2. Likidite Riski

Likidite riski, bankaların yükümlülüklerini karşılayabilecek düzeyde likiditeye sahip olmaması durumunu ifade etmektedir. Likidite riskini ortaya çıkaran temel faktör, tasarruf sahiplerinin tasarruflarının ne kadarını ne zaman çekeceklerinin bilinmemesidir (Çelik ve Akarım, 2012:1). Türkiye’de gelişmekte olan diğer ülkelerde bankaların aktifleri daha çok kısa vadeli ve küçük fonlardan oluşmakta, ancak; pasiflerini uzun vadeli yükümlülükler oluşturmaktadır. Aktifler ve pasifler arasındaki vade uyumsuzluklarının bir finansal krize dönüşmemesi likidite riskinin başarılı bir şekilde yönetilmesiyle mümkün olabilir.

Likidite Rasyoları, Nakit Akım Tabloları, Alternatif Finansman Senaryoları, Nakit Akışı Tahminleri likidite riskinin ölçümünde kullanılan rasyolardır (Kaval, 2000). Bu bağlamda kullanılan likidite rasyoları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

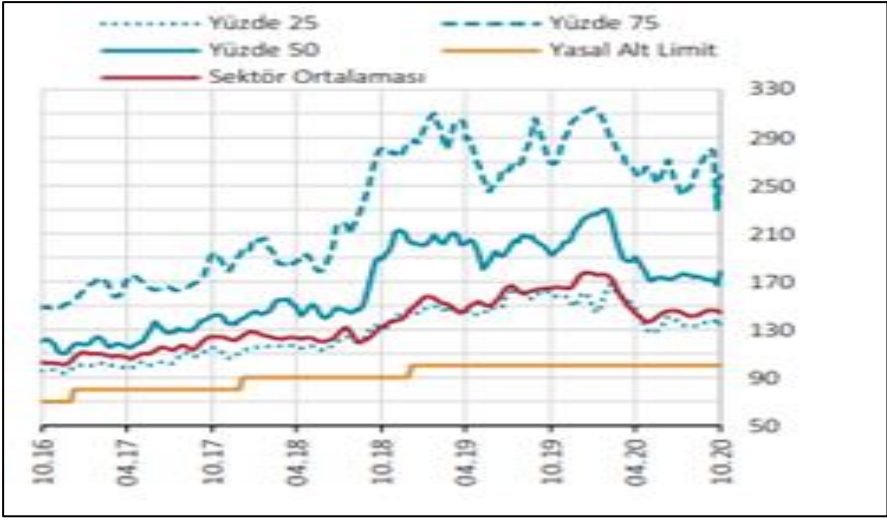
Toplam Krediler / Toplam Mevduat: Bankaların mevcut kaynaklarının ne kadarını krediler için kullandığını göstermektedir. Oran ne kadar yüksekse bankanın kredi verme kapasitesi o kadar azalmış demektir.

Likit Aktifler / (Mevduat+Borçlar) : Mevduat ve borçların likit aktiflerle ödenebilecek kısmını göstermektedir.

Dövizli Aktifler/Dövizli Pasifler: Döviz cinsinden aktiflerin döviz cinsinden pasifleri karşılama oranını göstermektedir.

Likit Aktifler / Toplam Aktifler: Toplam aktiflerin ne kadarının likit aktiflerden oluştuğunu göstermektedir.

Mevduat yapısı ve oynaklığı, mevduatlar dışındaki pasif kalemlerin bileşenleri ve vade yapıları, mevduat hareketleri ve kredi taleplerinde meydana gelen mevsimler değişimleri, kredi portföyünün bileşenleri, ikincil menkul kıymet piyasalarının varlığı, bankaların borçlanma maliyetleri banka likiditesini etkileyen faktörlerdir. Toplam kredi hacminde meydana gelen artışlar ve getirilen kısıtlamalar nedeniyle hanehalkı tasarruflarının azalması beklenmektedir. Bu bağlamda COVID-19, bireysel kredi hacminde artışa neden olurken toplam banka mevduatlarında da azalmaya neden olabilir. Bununla birlikte COVID-19 sürecinde artan belirsizlikler nedeniyle yatırımcı güveninde meydana gelen ani değişimler, likidite talebinin önemli ölçüde oynaklık göstermesi, firma borçluluğundaki artış ve fonlama maliyetlerinde meydana gelen yükselme (TCMB, 2020a) likidite riskini önemli ölçüde artırmaktadır.

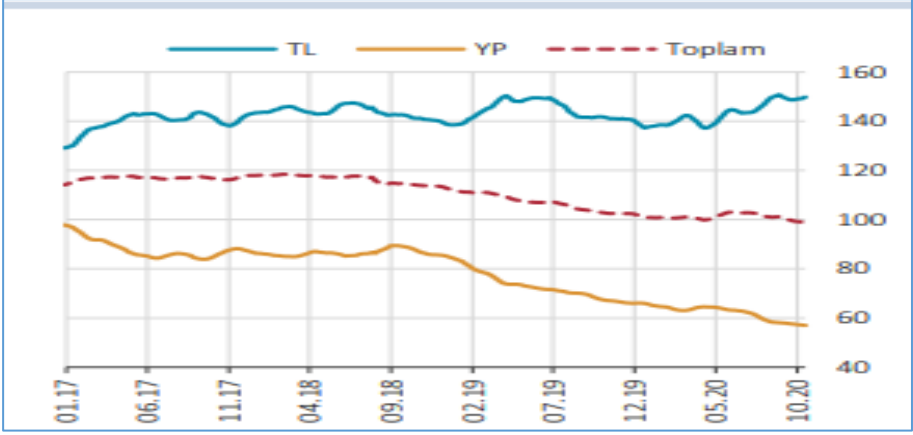
Grafik 13:Yüzdeler Dilimlere Göre Likidite Karşılama Oranları (TCMB)

Grafik 13 yüzdeler dilimlere göre likidite karşılama oranlarında meydana gelen değişimi, Grafik 14 yüzdeler dilimlere göre bankaların YP likidite karşılama oranlarını vermektedir. Likidite karşılama oranı hastalığın ortaya çıktığı ilk dönemde azalma eğilimi göstermiş, Nisan 2020 döneminden sonra tekrar yükselmiştir. Sektör ortalaması itibariyle likidite karşılama oranının %130 civarında olduğu görülmektedir. Dönemler itibariyle dalgalanma göstermekle birlikte likidite karşılama oranlarının yasal limitlerin üzerinde seyrettiği görülmektedir. Likidite karşılama oranlarının yasal limitlerin üzerinde seyretmesi COVID-19 nedeniyle ortaya çıkabilecek ekonomik ve finansal problemlere ilişkin olarak alınan önlemler sayesinde gerçekleşmiştir. Devlet İç Borçlanma senetlerinin likiditesinin desteklemesi, bankaların TL ve YP cinsinden likidite yönetimlerinde esnekliğin artırılması, Varlığa Dayalı Menkul Kıymet ile İpotek Tanımlı Menkul Kıymetlerin teminat havuzuna dahil edilmesi, 91 güne kadar vadeli repo ve 1 yıl vadeli döviz karşılığı Türk

lirası swap hedefli likidite imkânlarına ek olarak 6 ay vadeli döviz karşılığı Türk lirası swap ihaleleri düzenlenerek, bu vadedeki ihalelerle ilgili bankalara TCMB politika faiz oranı olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının 125 baz puan altında faiz oranı üzerinden ABD doları, Euro veya altın karşılığı Türk lirası likidite sağlanması, ihracatçı firmaların finansman ihtiyacını karşılamak ve istihdamı desteklemek amacıyla Türk lirası cinsi ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetler reeskont kredisi kullanılması bu kapsamda alınan önlemlerdir (TCMB 2020a).

Grafik 14:Yüzdelik Dilimlere Göre Bankaların YP Likidite Karşılama Oranları

Grafik 15:Kredi /Mevduat Oranı (TCMB)

Grafik 15 dönemler itibariyle kredi mevduat oranında meydana gelen değişmeyi göstermektedir. Mayıs 2020 döneminden sonraki dönemde kredi mevduat oranında artış gözlenmektedir. Kredi kampanyaları nedeniyle kredi hacminde meydana gelen artış, kredi mevduat oranının yükselmesinde etkili olmuştur. Kredi mevduat oranı % 150 civarında seyretmektedir. Kredi artış oranı mevduat artış oranının üzerinde seyretmektedir.

2.1.3. Piyasa Riski

Finansal piyasalardaki dalgalanmaların neden olduğu döviz kuru oynaklıkları, faiz oranlarındaki değişimler ve menkul kıymetlerde meydana gelen fiyat oynaklıkları nedeniyle ortaya çıkan risk türüdür. Piyasa riski bankaların varlık ve yükümlülüklerini uzun vadeli yatırım araçları yerine kısa vadeli alım satım işlemlerinde kullanması durumunda ortaya çıkmaktadır (Ertürk, 2010: 66). Faiz riski, kur riski, hisse senedi fiyat değişim riski piyasa riskini oluşturan risk türleridir.

2.1.3.1. Faiz Riski

Faiz oranlarında meydana gelen ters yönlü değişimlerin bankaların gelirlerinde ve bilanço değerlerinde yaratacağı azalma ihtimalidir (Akan, 2088: 73). Faiz riski, aktifler ile pasifler faize duyarlılıklarının uyumsuz olması nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Chorafas, 1999: 21). Bankaların faiz oranı riskini ölçebilmek için; faize duyarlı bilanço kalemlerinin ve bilanço dışı kalemlerin, sabit faizliyse vadesine göre, değişken faizliyse yeniden fiyatlandırma tarihleri dikkate alınarak vade aralıklarına göre ayrıştırılarak takip edilmesidir. Bununla birlikte faiz oranı riskinin ölçülebilmesi için aşağıdaki veri setlerine ihtiyaç duyulmaktadır (BDDK, 2016: 9);

- Cari hesap bakiyesi ve sözleşme faiz oranları
- Nakit akışlarının dönemleri, faiz oranlarının yenilenme tarihleri ve vadeler
- Değişken faizli ürünler için kullanılan endeksler.

Söz konusu veri setlerinin asgari beş yıllık olması gerekmektedir.

Faiz riskini oluşturan faktörler; yeniden fiyatlandırma riski, getiri eğrisi riski, baz riski ve opsiyon riski şeklinde dört gruba ayrılmaktadır.

2.1.3.1.1. Yeniden Fiyatlandırma Riski

Banka bilançosunda yer alan aktif ve pasiflerin faiz oranlarına duyarlılığı, faiz oranlarındaki değişimlerden etkilenen borç ve varlıkların yeniden fiyatlandırılması durumunu ifade etmektedir. Kısa vadeli tüketici kredileri, hazine bonoları, vadesi 6 aydan az olan tahviller, faiz oranlarına duyarlı olan aktiflerdir. Bununla birlikte, kısa

vadeli mevduatlar, ticari borç senetleri, banka kabul kredileri faiz oranlarına duyarlı pasiflerdir. Toplam faize duyarlı varlıklar ile toplam faize duyarlı kaynaklar arasındaki fark yeniden fiyatlandırma boşluğu olarak adlandırılmaktadır (BDDK, 2016: 9).

Banka bilançolarında riske duyarlı varlıkların, riske duyarlı borçlardan az iken kısa dönem faiz oranlarında bir artış meydana gelmesi durumunda, bankanın borçları varlıklarına göre daha fazla artmakta ve yeniden finansman riski ortaya çıkmaktadır. Riske duyarlı varlıkların, riske duyarlı borçlardan fazla olması durumunda ise faiz oranlarında meydana gelen bir düşme yeniden yatırım riski oluşturmaktadır.

Bankalar, faiz riskinden korunabilmek için iki farklı politika uygulayabilir. Birincisi; vadeler arasındaki uyumsuzlukların mümkün olduğunca giderilmesidir. İkincisi; forward ve future sözleşmeleri, opsiyon sözleşmeleri ve faiz swapları gibi türev enstrümanları kullanılarak riskin çeşitlendirilmesidir (Ertürk, 2010: 65).

2.1.3.1.2. Getiri Eğrisi Riski

Getiri eğrisi, risk, likidite ve vergilendirme bakımından benzerlik gösteren bir borçlanma senedinin farklı vadelerdeki getirilerinin grafiğe aktarılmasıyla elde edilmekte, kısa, orta ve uzun vadede faiz oranlarının birbirinden nasıl farklılaştığını göstermektedir. Getiri eğrisinin eğimi ise vade uzadıkça getirilerin hangi yönde değiştiğine dair bilgi vermektedir (TCMB, 2019: 1).

Vade yapısı boyunca faiz oranında meydana gelen değişimler getiri eğrisi riski olarak tanımlanmaktadır. Aynı piyasada işlem gören veya farklı vadelere sahip benzer finansal varlıkların faiz oranları birbiriyle ilişkilidir ve faiz oranları arasındaki ilişkiler getiri eğrisinin eğiminin artması ya da azalmasıyla değişmektedir. Getiri eğrisinde meydana gelen yapısal değişimler yeniden fiyatlama mekanizması kanalıyla bankanın faiz oranı riski artırmaktadır (Şişman, 2007: 24). Örneğin, iki yıl vadeli bir pozisyonu hedging yapmak için kısa vadeli bir pozisyona girildiğinde getiri eğrisinin eğimi artıyorsa uzun pozisyonun ekonomik değeri düşecek dolayısıyla zarar söz konusu olacaktır (Kalkan, 2007: 8).

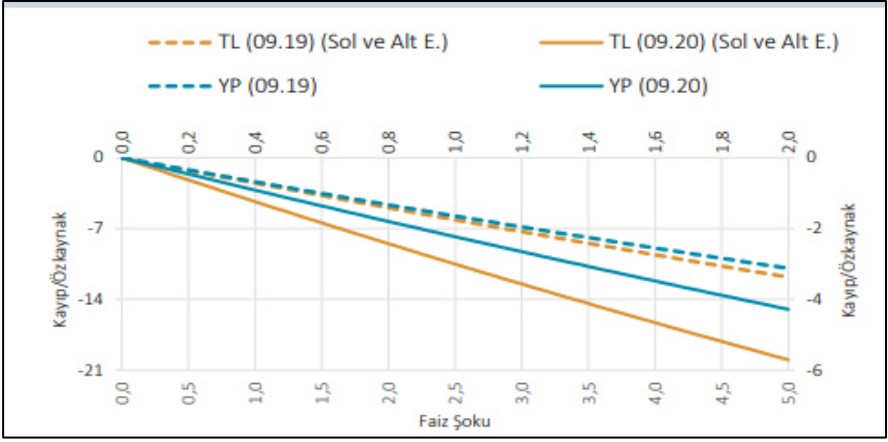
2.1.3.1.3. Baz Riski

Benzer yeniden fiyatlama niteliğine sahip farklı finansal araçlar üzerinden elde edilen gelirler ya da söz konusu finansal araçlara ödenen tutarların ayarlanmasında kurulan mükemmel olmayan korelasyondan kaynaklanan risktir. Faiz oranlarının değişmesi, benzer vadelere sahip olan ya da yeniden fiyatlama niteliği taşıyan varlıklar, yükümlülükler ve bilanço dışı pozisyonlar arasındaki nakit akışlarında ve gelirlerde beklenmedik değişimleri artırabilir. Örneğin, aylık Amerikan Hazine Bonosu oranları baz alınarak yeniden fiyatlanan bir yıllık kredi ile aylık olarak LİBOR baz alınarak fiyatlanan bir yıllık bir mevduata sahip bir kurum iki endeks arasındaki marjın beklenmedik bir şekilde değişmesi (TBB, 2006: 65-66).

2.1.3.1.4. Opsiyon Riski

Bankalar organize piyasalarda ve tezgâh üstü piyasalarda işlem göre opsiyonları hem ticari hesaplarda hem de ticari olmayan hesaplarda kullanırken, opsiyonla ilişkili finansal araçlar genellikle ticari olmayan faaliyetler için kullanılmaktadır. Alım ya da satın koşulu taşıyan tahvil ve bonolar, borçlusuna erken kapama imkânı veren krediler ve tasarruf sahiplerine herhangi bir ceza ödemediği zaman çekme imkanı tanıyan mevduat araçları opsiyonla ilişkili finansal araçlardır. Yeterli ve etkin bir şekilde yönetilmediğinde opsiyon özelliği taşıyan finansal araçların asimetric ödeme özellikleri opsiyonu alan taraf avantajlı olduğunda opsiyonu satan tarafa ciddi risk yaratabilir (TBB, 2006: 66).

Grafik 16 COVID-19 sürecinde yeniden fiyatlandırma kanalına duyarlılık dikkate alınarak faiz riskinde meydana gelen değişmeyi göstermektedir. Faiz riski, faiz şoku sonucunda faiz oranlarına duyarlı pozisyonlarda meydana gelen gelir kayıplarının özkaynaklara oranı ile hesaplanmaktadır.

Grafik 16:Yeniden Fiyatlama Kanalından Faiz Riski

Grafik 16'ya göre faize duyarlı varlıklara uygulanan % 5'lik bir pozitif faiz şoku, öz kaynakların % 16'sı oranında muhtemel bir kayba sebep olurken, YP cinsinden faize duyarlı pozisyonlara uygulanan % 2'lik pozitif bir faiz şoku öz kaynakların yaklaşık % 4'ü kadar gelir kaybına yol açmaktadır. Faiz şokları nedeniyle görülmesi muhtemel kayıpların artması pandemi nedeniyle faiz riskinin arttığı anlamına gelmektedir (TCMB, 2020b).

2.1.4. Operasyonel Risk

Operasyonel risk, yetersiz ya da başarısız çalışma süreçlerinden, insanlardan ve sistemin işleyiş biçiminden ve dış olaylardan kaynaklanan kayıpları ifade etmektedir. Yazılım uygulamalarındaki hatalar, yanlış hazırlanan raporlar, yanlış yapılan ödemeler gibi insanların çalışma süreçlerinde yaptıkları hatalar; eksik bilgidен dolayı uygulanan yanlış ticaret stratejileri gibi yanlış verilen kararlar; yazılım ve donanımlardan kaynaklanan sistem hataları; süreç tasarım hataları, dolandırıcılık, hırsızlık gibi yasadışı faaliyetler, yangın ve deprem gibi

beklenmedik afetlerden kaynaklanabilecek zararlar operasyonel risk kategorisi içinde yer almaktadır (Çelenk ve Ökdemir, 2010: 79).

Operasyonel risk getirilen sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle evden çalışmanın yaygınlaşması, bankacılık işlemlerinin ağırlıklı olarak mobil erişim, telefonla veya internet bankacılığı kullanılarak yapılması, son dönemlerde dijital pazarlamanın öne çıkması gibi nedenlerden kaynaklanabilecek sorunlar operasyonel risk kapsamında değerlendirilebilir. Bilgisayar ve internet kullanımının artmasından kaynaklanabilecek kredi kartı bilgilerinin ele geçirilmesi veya kredi kartı dolandırıcılıklarındaki artışların önlenmesi büyük ölçüde güvenli alışveriş sistemlerinin geliştirilmesi ve müşteri bilgilerinin banka dışına sızmasını önleyecek güvenli yazılımların geliştirilmesi ile mümkündür.

2.1.5. Mevzuat Riski

Mevzuat riski, mevzuatta yapılan düzenleme ve değişikliklerin banka faaliyetlerini etkileyerek, bankalar için risk yaratmasıdır. Küreselleşme, bilimsel ve teknolojik gelişmeler nedeniyle uluslararası işlem hacminin artması, bankaların birden fazla hukuki düzenlemeye tabi olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda uluslararası faaliyet gösteren kuruluşlar, ulusal mevzuata ilave olarak, faaliyet gösterdikleri yabancı ülkelerdeki mevzuatı da kavramaları gerektiğinden mevzuat riskiyle karşılaşma olasılığı artmaktadır (Özbilgin, 2012: 89-90).

3. COVID-19'UN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN CAMELS BİLEŞENLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

3.1. CAMELS Analizi ve Bileşenleri

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bankalar finansal sistemin merkezini oluşturmaktadır. Bu bağlamda bankaların etkin işlemesi, makroekonomik istikrar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. CAMELS analizi bankacılık sektöründe etkinlik analizleri yapmak için kullanılmaktadır. CAMELS sistemi baş harflerini temsil eden 6 bileşenden oluşmaktadır (Öztürk Karaçor, vd., 2017: 49):

C: Sermaye yeterliliğini

A: Aktif Kalitesini

M: Yönetim Kalitesini

E: Kazançlar

L: Likidite durumunu

S: Piyasa riskine karşı duyarlılığını vermektedir.

CAMELS sisteminde yer alan bileşenler aşağıdaki gibi açıklanabilir.

3.1.1. Sermaye Yeterliliği

Bankaların karşılaşılabileceği riskler nedeniyle oluşabilecek zararlara karşı yeterli düzeyde kaynak bulundurulması zorunluluğunu ifade etmektedir. BDDK (2005) bankaların sermaye yeterlilik oranının %8'in üzerinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Sermaye yeterliliğinin hesaplanması piyasa riski, kredi riski ve faiz riskinin ölçülerek, söz konusu risklerin ortaya çıkması durumunda oluşan

zararların önüne geçilebilmesi ve bankaların sermayelerinin güvence altına alınabilmesi önemlidir (Erdoğan ve Karaca, 2018: 27). Sermaye Yeterliliği değerlendirilirken dikkate alınan faktörler şunlardır (Sakarya, 2010: 14);

- Sermaye düzeyi ve kalitesi,
- Acil ek sermayeye ihtiyaç duyulması durumunda ek kaynak imkanlarının varlığı,
- Sorun yaratabilecek varlıkların durumu.

Bankaların sermaye yeterlilik düzeyinin ölçülmesinde aşağıdaki oranlar kullanılmaktadır;

- Sermaye Yeterlilik Oranı
- Özkaynaklar / Toplam Aktifler
- (Özkaynaklar-Duran Aktifler)/ Toplam Aktifler
- Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat dışı Kaynaklar)
- Bilanço İçi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar
- Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar
- (Net Bilanço Pozisyonu+Net Nazım Hesap Pozisyonu)/ Özkaynaklar

Aşağıdaki tabloda sermaye yeterlilik oranı, sermaye yeterlilik oranının hesaplanmasında kullanılan piyasa riskine esas tutar, kredi riskine esas tutar ve operasyonel riske esas tutarda meydana gelen değişimler verilmektedir. Tablo incelendiğinde kredi riskine esas tutarların hastalığın ortaya çıktığı ilk iki ayda kredi riskine esas tutarlarda kısmen azalma olduğu ancak 2020 Mayıs döneminden itibaren kesintisiz olarak

arttığı görülmektedir. Piyasa riskine esas tutarlar 2020 Temmuz dönemine kadar kesintisiz olarak artarken kısmi normalleşme adımlarının atıldığı ve hastalığın nispeten yavaşladığı yaz döneminde piyasa riskine esas tutarlarda azalma gözlenmiştir. COVID-19 vakaları nedeniyle internet bankacılığı ve mobil bankacılık hizmetlerinin artması ve esnek çalışma/evden çalışma sistemine geçilmesi operasyonel riske esas tutarlar da artışa neden olmuştur.

Tablo 7: COVID-19 Sürecinde Bankaların Sermaye Yeterlilik Oranında Meydana Gelen Gelişme

Dönem	Çekirdek Sermaye Yeterlilik Oranı	Standart Sermaye Yeterlilik Oranı	Kredi Riskine Esas Tutar	Piyasa Riskine Esas Tutar	Operasyonel Riske Esas Tutar	Özkaynaklar /Toplam Aktifler	Dönem Net Karı/ Ortalama Aktifler	Vergi Öncesi Kar/ Toplam Aktifler
2020/02	14	18	3.269.252	110.629	315.075	10.85	0.33	0.40
2020/03	14	18	3.283.207	112.888	315.075	10.24	0.34	0.39
2020/04	14	19	3.171.199	121.976	315.075	9.77	0.41	0.46
2020/05	15	19	3.185.047	136.719	315.075	10.33	0.55	0.64
2020/06	15	20	3.223.385	144.766	315.075	10.41	0.61	0.73
2020/07	15	19	3.299.712	184.055	315.075	10.05	0.77	0.89
2020/08	15	19	3.357.527	160.574	315.075	9.70	0.83	0.94
2020/09	15	19	3.370.167	168.527	315.075	9.48	0.88	0.98
2020/10	15	19	3.416.955	182.651	315.075	9.18	0.93	1.03
2020/11	15	19	3.467.989	160.152	315.075	9.60	1.05	1.20
2020/12	14	19	3.657.264	135.365	315.075	9.81	1.07	1.24
2021/01	14	18	3.687.093	125.264	381.143	10.03	0.07	0.08
2021/02	14	18	3.780.581	131.602	381.143	10.02	0.15	0.17

Hastalığın görülmeye başladığı ilk iki ayda, öz kaynakların toplam aktifler içindeki payının azaldığı ancak 2002 Temmuz döneminden 2020 Kasım döneminde kadar azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ekonomik konjonktür öz kaynakların toplam aktifler içindeki payının değişmesinde etkili olmaktadır.

3.1.2. Aktif Kalitesi

Aktiflerin gelir getirme kapasitesi, gelirin sürekliliği, aktiflerin likite dönme kabiliyeti ve aktifler ile kaynaklar arasındaki uyum aktif kalitesinin en önemli bileşenleridir (Bozdoğan vd., 2018: 4313). Aktif kalitesi bankaların finansal kredibilitelerini ölçmek için kullanılan önemli bir parametredir (Venkatesh ve Suresh, 2014: 9). Aktif kalitesi değerlendirilirken aşağıdaki faktörler dikkate alınmaktadır. (FDIC, 2018: 23-24).

- Taahhütlerin yeterliliği, kredi yönetiminin başarısı ve risk ölçümleri ve değerlendirmelerinin uygunluğu,
- Temerrüde düşmüş alacakların miktarı, dağılımı ve izlediği seyir,
- Olası kayıplar için ayrılan karşılıkların yeterlilik düzeyi,
- Bilanço dışı işlemlerden kaynaklanabilecek kredi riski,
- Portföy çeşitlendirmesi ve oluşturan portföylerin kalitesi,
- Menkul kıymet portföyünü oluşturan varlıklar,
- Varlık yoğunlaşma oranları,
- Sorunlu varlıkların tespit edilmesi ve uygun bir şekilde yönetilme kabiliyeti,
- İç kontrol ve yönetim bilişim sistemlerinin yeterliliği.

Aktif kalitesini değerlendirebilmek için kullanılan oranlar ise aşağıda sıralanmıştır;

- Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Varlıklar
- Toplam Krediler / Toplam Varlıklar
- Toplam Krediler / Toplam Mevduat
- Donuk Alacaklar / Toplam Krediler
- Duran Varlıklar / Toplam Varlıklar
- Tüketici Kredileri / Toplam Krediler

COVID-19 sürecinde aktif kalitesi bileşenlerinde meydana gelen değişimler incelendiğinde toplam kredilerin toplam varlıklar içindeki payında yaz dönemine kadar kısmi bir artış olduğu görülmektedir. Ancak; kredi hacminde meydana gelen artış, oransal olarak ciddi bir artış göstermemiştir. Takipteki alacaklar için takibe alma sürelerinin genişletilmesi takipteki alacakların, toplam krediler içindeki payının azalmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte kredi kampanyalarına ilave olarak kredi erteleme işlemlerinin ertelenmesi nedeniyle takipteki krediler için ayrılan karşılıklarda artış eğilimi gözlenmektedir.

Tablo 8: COVID-19 Sürecinde Aktif Kalitesi Bileşenlerinde Meydana Gelen Değişme

Dönem	Toplam krediler /Toplam Varlıklar (%)	Takipteki Alacaklar /Toplam Krediler (%)	Takipteki Alacaklar karşılığı /Takipteki Alacaklar (%)	Tüketici Kredileri / Toplam Krediler (%)	Toplam Krediler / Toplam Mevduat (%)
2020/02	58.82	5.20	67.22	22.17	96.95
2020/03	59.45	4.96	68.59	21.57	103.58
2020/04	59.39	4.64	69.85	20.39	103.94
2020/05	59.84	4.54	70.72	20.50	106.30
2020/06	60.83	4.41	71.38	21.44	106.46
2020/07	60.11	4.25	72.31	22.41	105.23
2020/08	59.56	4.14	72.86	22.59	104.95
2020/09	59.22	4.06	74.17	22.45	103.22
2020/10	58.71	3.97	74.59	22.08	101.84
2020/11	59.22	3.97	75.39	22.59	104.22
2020/12	58.56	4.08	74.94	22.94	103.50
2021/01	58.80	4.08	75.51	23.19	103.97
2021/02	58.91	4.02	75.87	23.12	104.24

3.1.3. Yönetim Kalitesi

Yönetim kalitesi, bankaların genel yönetim performansını analiz etmektedir ve mevcut durumu ileriye yönelik olarak yansıtan ve bankanın maruz kalabileceği finansal stresi doğru belirleyip, başarılı bir şekilde yönetip yönetemeyeceğinin önemli bir belirleyicisidir (Emir & Çizgici Akyüz, 2018:9). Yönetim kalitesi analiz edilirken, bankaların yönetim bilişim sistemlerinin etkin bir şekilde işleyip işlemediği, iç kontrol mekanizmasının sağlıklı işleyip işlemediği, makro değişikliklere uyum sağlama kapasitesi, mevzuata uygunluk ve hiyerarşik yapı dikkate alınmaktadır (Gümüş ve Nalbantoğlu, 2015: 85).

Yönetim kalitesini değerlendirmek için aşağıdaki oranlar kullanılmaktadır:

- Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri/ Toplam Varlıklar
- Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri/ Brüt Faaliyet Karı
- Kredi karşılıkları /Toplam Varlıklar
- Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri
- Toplam Gelirler / Toplam Giderler
- Faiz Gelirleri/Toplam Varlıklar
- Faiz Giderleri / Toplam Varlıklar
- Faiz Gelirleri/Toplam Gelirler
- Faiz Giderleri / Toplam Giderler

Tablo 9: COVID-19 Sürecinde Yönetim Etkinliği Bileşenlerinde Meydana Gelen Değişme

Dönem	Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	Faiz Gelirleri / Toplam Varlıklar	Faiz Giderleri / Toplam Varlıklar
2020/02	218.37	1.36	0.62
2020/03	220.03	2.03	0.92
2020/04	219.05	2.53	1.15
2020/05	218.96	2.03	1.42
2020/06	220.66	3.67	1.66
2020/07	224.21	4.13	1.84
2020/08	223.66	4.58	2.05
2020/09	219.19	5.07	2.31
2020/10	211.65	5.53	2.61
2020/11	206.92	6.21	3.00
2020/12	202.93	6.93	3.41
2021/01	147.63	0.66	0.45
2021/02	149.48	1.28	0.85

COVID-19 sürecinde faiz giderlerinin toplam varlıklar içindeki payının arttığı görülmektedir. 2021'in ilk döneminde meydana gelen azalma büyük ölçüde yılbaşı olmasından kaynaklanmaktadır. Kurdaki yükselişi durdurmak nedeniyle faiz oranlarının artırılması faiz giderlerinin toplam varlıklar içindeki payının artmasında etkilidir.

3.1.4. Karlılık

Bankaların karlılık düzeyini analiz eden bir bileşen olup, hem dönemler itibariyle hem de nitelik bakımından kazançların durumunu analiz etmektedir. Kazançlar değerlendirilirken, dikkate alınması gereken kriterler aşağıda verilmiştir (Türker Kaya, 2001:4):

- Kazançların ekonomik trende bağlı olarak istikrarlı bir yapı sergileyip sergilemediği,
- Dağıtılmamış karlar kullanılarak banka için yeterli sermayenin yaratılabilme kapasitesi,
- Kazanç kaynakları ve kazançların kalitesi,
- Ayrılan karşılıkların yeterlilik düzeyi,
- Kazançların piyasa riskine duyarlılık düzeyi.

Karlılık düzeyini analiz etmek için aşağıdaki rasyolardan yararlanılmaktadır:

- Ortalama Aktif Karlılığı
- Ortalama Öz kaynak Karlılığı
- Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler
- Net Dönem Karı (Zararı) /Ödenmiş Sermaye

Tablo 10: COVID-19 Nedeniyle Karlılık Oranlarında Meydana Gelen Değişme

Dönem	Ortalama Aktif Karlılığı	Ortalama Öz kaynak Karlılığı	Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	Net Dönem Karı (Zararı) / Ödenmiş Sermaye
2020/02	0.33	3.05	0.41	14.02
2020/03	0.34	3.21	0.42	14.04
2020/04	0.41	3.99	0.51	17.96
2020/05	0.55	5.49	0.69	22.93
2020/06	0.61	6.12	0.79	25.68
2020/07	0.77	7.71	0.99	32.39
2020/08	0.83	8.45	1.06	35.64
2020/09	0.88	9.07	1.12	38.32
2020/10	0.93	9.78	1.20	41.36
2020/11	1.05	11.18	1.35	47.34
2020/12	1.07	11.36	1.38	46.76
2021/1	0.07	0.72	0.09	3.41
2021/2	0.15	1.53	0.18	7.20

Banka karlılık oranları incelendiğinde banka karlılık oranlarının COVID-19 sürecinde arttığı görülmektedir. Kontrollü normalleşme döneminde bankaların karlılık oranları diğer dönemlere kıyasla daha fazla artmıştır.

3.1.5. Likidite

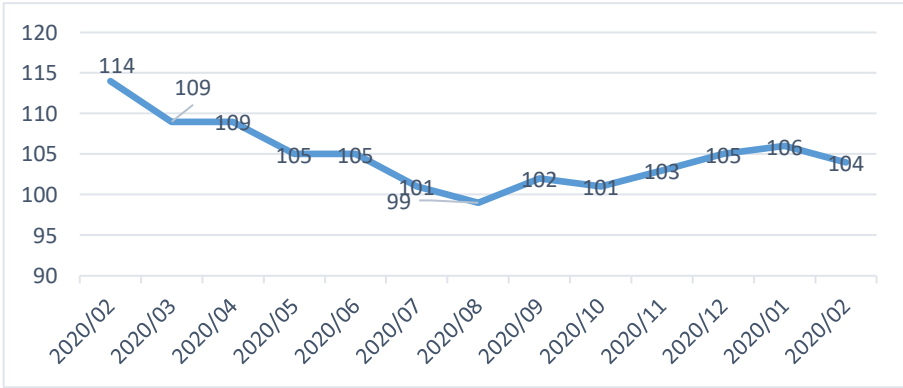
Bankaların nakit pozisyonlarını ve aktiflerinin likide dönme kabiliyetini ölçmektedir (Gümüş ve Nalbantoğlu, 2015: 85). Likidite analizleri yapılırken aşağıdaki faktörler göz önünde bulundurulmalıdır (Ege vd., 2013: 115);

- Likidite kaynaklarının mevcut durumunun ve mevcut durumun gelecekte yaratabileceği sonuçların değerlendirilmesi,
- Para ve benzeri fon piyasalarına erişim olanakları,

- Bankaların fon kaynaklarındaki çeşitlilik
- Kısa vadeli yüksek oynaklığa sahip fonlara bağımlılık düzeyi,
- Mevduatların düzeyi ve istikrarı,
- Varlıkların menkul değerlere dönüştürülebilirlik ve satılabilirlik kapasitesi,
- Likidite durumunun ve likidite stratejilerinin sonuçlarının yönetim bilgi sistemlerini de içerecek biçimde değerlendirilmesi.

Likidite analizleri için aşağıdaki oranlar kullanılmaktadır;

- Likit Aktifler / Toplam Aktifler
- Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler
- TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler
- Likit Aktifler / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)
- YP Likit Aktifler / YP Pasifler

Grafik 17: COVID-19 Sürecinde Likidite Yeterlilik Oranında Meydana Gelen Değişme (BDDK verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Likidite yeterlilik oranı verileri incelendiğinde likidite yeterlilik oranlarının COVID-19 sürecinde azaldığı görülmektedir. Likidite

oranlarındaki azalma 2020 Ağustos ayına kadar devam etmiş, 2020 Eylül-2020 Ocak döneminde likidite yeterlilik oranında artış gözlenmiştir. 2020-Haziran Ağustos döneminde likidite yönetimine ilişkin olarak alınan kararlar ve ortaya çıkabilecek bir likidite sıkışıklığının finansal istikrarsızlığa dönüşmemesi için alınan kararlar likidite yeterlilik oranlarının artmasında etkilidir.

3.1.6. Piyasa Riskine Duyarlılık

Faiz, kur, emtia ve hisse senedi fiyatlarında meydana gelecek dalgalanmaların bankaların aktif ve pasifleri üzerindeki etkisi piyasa riskine duyarlılığı oluşturmaktadır (Çelik, 2018: 150). Bu bileşen kullanılarak, bankaların piyasa koşullarında meydana gelecek oynaklıklara karşı dayanıklılığı ve duyarlılığı ölçülmektedir (Şen & Solak, 2011). Piyasa riskine duyarlılık analiz edilirken göz önünde bulundurulması gereken hususlar aşağıda belirtilmektedir (Ege vd., 2013: 115):

- Bankaların gelir ve sermaye düzeyinin piyasada meydana gelen olumsuz gelişmelere karşı duyarlılığı,
- Bankanın piyasa riskini ölçme ve yönetme başarısı,
- Bankanın ticari nitelik taşımayan faaliyetleri nedeniyle maruz kaldığı faiz riskinin yapısı,
- Bankanın ticari faaliyetleri ve döviz alım satımlarından kaynaklanan piyasa riski

Piyasa Riskine Duyarlılık Analizleri yapılırken aşağıdaki oranlar kullanılmaktadır.

- Faiz Gelirleri /Toplam Aktifler
- YP Aktifler /Toplam Aktifler
- YP Aktifler/ YP Pasifler

Tablo 11: COVID-19 Sürecinde Piyasa Riskine Duyarlılık Bileşenlerinde Meydana Gelen Değişmeler

Dönem	YP Aktifler/ YP Pasifler	YP Aktifler/ Toplam Aktifler	Faiz Gelirleri / Toplam Aktifler
2020/02	86.27	43.47	1.36
2020/03	87.02	53.63	2.03
2020/04	86.92	43.00	2.53
2020/05	85.18	41.58	3.12
2020/06	83.97	40.44	3.67
2020/07	84.11	40.97	4.13
2020/08	84.55	42.09	4.58
2020/09	84.56	43.01	5.07
2020/10	83.74	44.30	5.53
2020/11	83.51	43.10	6.21
2020/12	83.55	42.33	6.93
2021/1	83.83	42.56	0.66
2021/2	84.11	42.10	1.28

COVID-19 sürecinde artan risk algısı piyasalarda oynaklığı artırarak kur oynaklığını da etkilemiştir. Bu bağlamda YP cinsinden yapılan işlemlerin büyüklüğü büyük ölçüde piyasa koşullarına göre oynaklık göstermektedir.

4. COVID-19'UN KREDİ HACMİ VE AKTİF KALİTESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

4.1. Çalışmanın Amacı

2020 Mart-2021 Mayıs dönemini kapsayan bu çalışmada haftalık bankacılık sektörü verileri kullanılarak, COVID-19'un bankacılık sektörü üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

COVID-19 nedeniyle yaşanan üretim ve gelir kayıpları nedeniyle uzun dönemde kredi hacmini artırması beklenmektedir. Üzerinden 1 yıl geçmiş olmasına rağmen hala hastalığın yayılım hızı düşürülememiştir. Bu bağlamda getirilen kısıtlamalar yaşanan üretim ve gelir kayıplarını daha artırmaktadır. Üretim ve gelir kayıplarında meydana gelen artışların takipteki kredi hacmini ve kur oynaklığını artırarak bankacılık sektörünün aktif kalitesinde de bozucu etkiler yaratması beklenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

Birinci hipotez: COVID-19 vaka sayısı ile bireysel kredi hacmi arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

İkinci hipotez: COVID-19 vaka sayısı ile toplam kredi hacmi arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Üçüncü hipotez: COVID-19 vaka sayısı ile takipteki kredi hacmi arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Dördüncü Hipotez: COVID-19 vaka sayısı ile aktif kalitesi arasında uzun dönemde negatif bir ilişki bulunmaktadır.

4.2. Çalışmanın Yöntemi

COVID-19'un Türk bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini analiz etmek için yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier Eş Bütünleşme Testi kullanılmıştır. Gregory-Hansen (1996), Hatemi- J (2008), Maki (2012) testleri yapısal kırılmaları dikkate alan eşbütünleşme testleridir. Ancak, söz konusu testlerde yapısal kırılmalar yapay değişkenler kullanılarak modele dahil edilmektedir. Yapısal kırılmaların yapay değişkenler kullanılarak analize dahil edilmesi sadece ani kırılmaların dikkate alınmasına neden olmaktadır. Ancak yumuşak kırılmalar modelde dikkate alınmaz. Banerjee, Arčabić ve Lee (2017) tarafından geliştirilen Fourier Eşbütünleşme Testinde yumuşak kırılmaların etkisini dikkate alabilmek için yapay değişkenler yerine trigonometrik fonksiyonları kullanmıştır. Yapısal kırılmaların sayısı ve biçimi modelin yapısını etkilemektedir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildikten sonra eşbütünleşme ilişkisinin yönünü ve büyüklüğünü tahmin etmek için trigonometrik terimlerle genişletilmiş DOLS eşbütünleşme tahmincisi kullanılmıştır. Çalışmada dört farklı model kullanılmıştır. Birinci modelin bağımlı değişkeni toplam tüketici kredisi hacmidir. İkinci modelin bağımlı değişkeni toplam kredi hacmidir. Üçüncü modelin bağımlı değişkeni takipteki kredilerdir. Dördüncü modelin bağımlı değişkeni aktif kalitesidir. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranı aktif kalitesi göstergesi olarak

kullanılmıştır. Bütün modellerde bağımsız değişken COVID-19 vaka sayısıdır.

Veri Seti

2020 Mart-2021 Mayıs dönemini kapsayan bu çalışmada haftalık veriler kullanılarak COVID-19'un bankacılık sektörü üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Kredi hacmi istatistikleri BDDK veri tabanından, COVID-19 vaka sayıları WHO veri tabanından elde edilmiştir. Modelde kullanılan değişkenler Tablo 12'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 12: Veri Seti

Model	Değişkenin Niteliği		Frekans
	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	
Birinci Model	Takipteki krediler	COVID-19 vaka sayısı	2020 Mart-2021 Mayıs dönemi haftalık veriler
İkinci Model	Toplam krediler		
Üçüncü Model	Tüketici kredileri		
Dördüncü Model	Takipteki krediler /Toplam krediler		

4.3. Bulgular

Eşbütünleşme analizleri ancak birinci mertebeden durağan seriler arasında yapılabilir. Bu nedenle eşbütünleşme analizlerinden önce mutlaka serilerin durağanlığı analiz edilmelidir. Serilerin durağanlığını sınamak için Enders ve Lee (2012) ve Dickey ve Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilen ADF birim kök testleri kullanılmıştır. Fourier ADF Birim Kök Testi sınamalarında FADF test istatistiklerinin kullanılabilmesi için Fourier ADF denklemine dahil edilen

trigonometrik terimlerin istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Trigonometrik terimlerin anlamlılığını F istatistiği kullanılarak sınanmaktadır. Trigonometrik terimlerin anlamlı olmaması durumunda ADF test istatistiği kullanılarak serilerin durağan olup olmadığına karar verilebilmektedir. Tablo 13 birim kök testi sonuçlarını vermektedir.

Tablo 13: Fourier Birim Kök Testleri

Değişken	k	Min HKT	F istatistiği	FADF	ADF	Prob
COVID-19	1.00	2.834	2.53	-1.92	-2.65	0.2601
Toplam Kredi	2.00	0.004	8.89***	-4.97	-2.13	0.5174
Tüketici kredileri	1.00	0.001	0.32	-2.24	-2.99	0.1436
Takipteki Alacaklar	1.00	0.0007	3.49	-1.57	-1.67	0.7500
Değişken	k	Min HKT	F istatistiği	FADF	ADF	Prob
ΔCOVID-19	2.00	0.529	2.99	-4.70	-29.65	0.0001*
ΔToplam Kredi	2.00	0.444	2.34	-3.79	-2.86	0.0560***
ΔTüketici kredileri	2.00	0.444	2.60	-3.93	-4.55	0.0035
ΔTakipteki Alacaklar	1.00	0.0008	5.73	-6.00	-2.68	0.0832***
ΔAktif kalitesi	1.00	5.1466	3.90	-4.91	-2.75	0.0720***

* Fourier ADF Birim Kök Testi için gerekli kritik değerler Enders ve Lee (2012) s. 197'den alınmıştır. Trigonometrik terimlerin anlamlılığını sınamak kullanılan F kritik değerleri % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeyleri için sırasıyla 12.21, 9.14 ve 7.78'dir. FADF kritik değerleri k=1 için -4.95, -4.35 ve -4.05'tir. FADF kritik değerler k=2 için -4.69, -4.05 ve -3.71'dir.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkilerinin sınanabilmesi için serilerin I(1) olması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle serilere birim kök testi yapılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre seriler I(1)'dir.

Dolayısıyla değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkileri sınanabilir. Hesaplanan kritik değerlerin mutlak değer olarak kritik değerlerden büyük olması durumunda değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi bulunmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmektedir.

Tablo 14:Fourier ADL Eşbütünlük Testi Sonuçları

H₀: COVID-19 Vaka Sayısı ile Takipteki Krediler Arasında Eşbütünlük Yoktur					
Frekans	Min AIC	Test Stat	Kritik Değerler		
			% 1	% 5	% 10
1.00	-8.332	-3.98	-4.73	-4.09	-3.76***
H₀: COVID-19 Vaka Sayısı ile Toplam Kredi Hacmi Arasında Eşbütünlük Yoktur					
Frekans	Min AIC	Test Stat	Kritik Değerler		
			% 1	% 5	% 10
2.00	-6.595	-3.73	-4.44	-3.75	-3.37***
H₀: COVID-19 Vaka Sayısı ile Tüketici Kredileri Arasında Eşbütünlük Yoktur					
Frekans	Min AIC	Test Stat	Kritik Değerler		
			% 1	% 5	% 10
3.00	7.541	-3.30	-4.21	-3.51	-3.14***
H₀: COVID-19 ile Aktif Kalitesi Arasında Eşbütünlük Yoktur					
Frekans	Min AIC	Test Stat	Kritik Değerler		
			% 1	% 5	% 10
2.00	-13.24	-3.89	-4.44	-3.75**	-3.37

*, **, *** sırasıyla % 1, %5 ve % 10 anlam düzeylerini vermektedir.

Tablo 14 Fourier ADL eşbütünlük testi sonuçlarını vermektedir. Tablo 14 incelendiğinde COVID-19 vaka sayısı ile takipteki krediler arasında, COVID-19 vaka sayısı ile toplam kredi hacmi arasında, COVID-19 vaka sayısı ile tüketici kredisi hacmi arasında % 10 anlam düzeyinde, COVID-19 vaka sayısı ile aktif kalitesi arasında % 5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir eşbütünlük ilişkisi bulunmaktadır.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildikten sonra eşbütünleşme ilişkisinin yönünü ve büyüklüğünü tespit etmek için trigonometrik terimlerle genişletilmiş DOLS eşbütünleşme tahmincisi kullanılmıştır. Tablo 15, takipteki krediler ile COVID-19 arasındaki eşbütünleşme ilişkinin büyüklüğünü vermektedir.

Tablo incelendiğinde COVID-19 vaka sayısı ile takipteki kredi hacmi arasında negatif bir eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu görülmektedir. COVID-19 vaka sayısındaki %1’lik artış, takipteki kredi hacmini %0.08 azaltmaktadır. Üretim ve gelir kayıplarına rağmen takipteki kredi hacminin azalması, COVID-19 nedeniyle kredi takip sürelerinin artırılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 15:Takipteki Krediler ile COVID-19 Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi

Bağımlı Değişken: LN(Takipteki Krediler)				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-Stat	Prob.
LNCOVID	-0.008	0.0011	-7.27	0.0000
C	12.034	0.0153	782.49	0.0000
@SIN(2*@ACOS(1)*1*@TREND/@OBSS MPL)	-0.013	0.0018	-7.096	0.0000
@COS(2*@ACOS(1)*1*@TREND/@OBS SMPL)	-0.0007	0.0008	-0.861	0.3929
R-squared	0.663319	Mean dependent var		11.92313
Adjusted R-squared	0.622093	S.D. dependent var		0.005369
S.E. of regression	0.003300	Sum squared resid		0.000534
Long-run variance	1.41E-05			

Tablo 16 toplam kredi hacmi ile COVID-19 vaka sayısı arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin büyüklüğünü vermektedir. COVID-19 vaka sayısındaki %1’lik artış, toplam kredi hacmini % 0.03 artırmaktadır.

Tablo 16:Toplam Kredi ile COVID-19 Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-Stat	Prob.
LNCOVID	0.037	0.005	7.410	0.0000
C	14.560	0.068	212.93	0.0000
@SIN(2*@ACOS(1)*2*@TREND/@OBSSMPL)	-0.011	0.009	-1.232	0.2237
@COS(2*@ACOS(1)*2*@TREND/@OBSSMPL)	0.032	0.009467	3.451	0.0012
R-squared	0.871186	Mean dependent var		15.05176
Adjusted R-squared	0.855412	S.D. dependent var		0.066151
S.E. of regression	0.025154	Sum squared resid		0.031002
Long-run variance	0.001954			

Tablo 17 tüketici kredi hacmi ile COVID-19 arasındaki uzun dönemli ilişkinin büyüklüğünü tahmin etmek için kullanılmıştır. COVID-19 vaka sayısındaki %1’lik artış, toplam kredi hacmini %0.06 artırmaktadır.

Tablo 17:Tüketici Kredileri ile COVID-19 Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi

Bağımlı Değişken: LN(Toplam Kredi)				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-Stat	Prob.
LNCOVID	0.062291	0.012181	5.113837	0.0000
C	12.71822	0.166217	76.51590	0.0000
@SIN(2*@ACOS(1)*3*@TREND/@OBSSMPL)	-0.000205	0.020703	-0.009891	0.9921
@COS(2*@ACOS(1)*3*@TREND/@OBSSMPL)	0.013524	0.021242	0.636670	0.5273
R-squared	0.745393	Mean dependent var		13.54453
Adjusted R-squared	0.714217	S.D. dependent var		0.102992
S.E. of regression	0.055058	Sum squared resid		0.148538
Long-run variance	0.011027			

Tablo 18 aktif kalitesi ile COVID-19 arasındaki uzun dönemli ilişkinin büyüklüğünü vermektedir. Tahmin sonuçları incelendiğinde COVID-19 ile aktif kalitesi arasında negatif bir eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu

görülmektedir. COVID-19 vaka sayısındaki % 1’lik artış aktif kalitesini % 0.03 azaltmaktadır.

Tablo 18: Aktif Kalitesi ve COVID-19 Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi

Bağımlı Değişken: LN (Aktif Kalitesi)				
Variable	Katsayı	Std. Hata	t-Stat	Prob.
LNCOVID	-0.038	0.004	-7.756	0.0000
C	-2.627	0.066	-39.422	0.0000
@SIN(2*@ACOS(-1)*2*@TREND/@OBSSMPL)	0.0135	0.008	1.563	0.1243
@COS(2*@ACOS(1)*2*@TREND/@OBSSMPL)	-0.033287	0.009228	-3.607216	0.0007
R-squared	0.884315	Mean dependent var		-3.1286
Adjusted R-squared	0.870150	S.D. dependent var		0.067926
S.E. of regression	0.024477	Sum squared resid		0.029357
Long-run variance	0.001857			

SONUÇ

2019 yılı Kasım ayında Çin'in Wuhan kentinde görülen COVID-19, yayılım hızının yüksek olması, yayılım kanallarının tespit edilebilmesinin zaman alması nedeniyle kısa sürede dünya genelinde yayılmış ve 2020 Mart ayı itibariyle Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, 16 Mayıs 2021 tarihi itibariyle dünya genelinde onaylanan COVID-19 vaka sayısı 162.177. 376'dır. COVID-19 nedeniyle hayatını kaybeden insan sayısı 3.364.178'dir. 11 Mayıs 2021 tarihi itibariyle dünya genelinde aşılana insan sayısı 1 Milyarı aşmıştır. Ancak henüz salgının yayılım hızında istenen azalma sağlanamamıştır. Hastalığın yayılım hızının düşürülebilmesi için getirilen kısıtlamalar küresel düzeyde ekonomik daralmalara ve işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur. IMF verilerine göre 2020'de dünya ekonomisinde meydana gelen daralma % 4.4'tür. 2021 yılında küresel ekonomik daralmanın devam etmesi beklenmektedir. ILO (2021) verilerine göre, 2020'nin son çeyreğinde COVID-19 nedeniyle küresel düzeyde meydana gelen çalışma saati, 2019'un son çeyreğine göre %8.8 azalmıştır. Latin Amerika, Karayipler, Güney Avrupa ve Güney Asya ülkelerinde meydana gelen çalışma saati kaybı, küresel çalışma saati kaybının üzerindedir. COVID-19 nedeniyle meydana gelen çalışma saati kaybı, 2008 küresel krizi döneminde meydana gelen çalışma saati kaybından yaklaşık 4 kat daha fazladır. 2020'de gerçekleşen global emek geliri kaybı 3.7 Trilyon ABD dolarıdır. En yüksek emek geliri kaybı %10.3'le Amerika'da, %6.6 ile Asya ve Pasifik ülkelerinde

görülmüştür. 2020’de global işsizlik oranı %1.1 artarak %6.5’e yükselmiştir. İlave olarak kadın istihdamında meydana gelen kayıp, erkek istihdamından meydana gelen kayıptan daha fazladır. Global kadın istihdamı kaybı % 5.0’dır. Bununla birlikte gençlerde istihdam kaybının daha fazla olduğu gözlenmiştir. Gençler için istihdam kaybı % 8.7’dir.

Sağlık Bakanlığı verilerine göre hastalığın ilk kez görüldüğü 11 Mart tarihinden bu yana Türkiye’de görülen toplam vaka sayısı 5.117.374, COVID-19 nedeniyle vefat eden hasta sayısı 44.760’dır. Türkiye 2020 yılını ekonomik büyümeyle kapatan ülkeler arasında yer almıştır. TÜİK verilerine göre Türkiye ekonomisi 2020 yılında % 1.8 büyüme sağlamıştır. İşsizlik oranı bir önceki yılın oranla % 0.5 azalarak % 13.2 olmuş, ancak; istihdam oranı bir önceki yıla oranla % 2.9 azalarak %42.8’e gerilemiştir.

COVID-19 sürecinde yaşanan üretim ve gelir kayıplarının hem ulusal düzeyde hem de bireysel düzeyde borçluluk oranını artırması beklenmektedir. Nitekim küresel borç yükü, 2020’nin sonunda 277 trilyon dolara ulaşmıştır. Dünya Ekonomik Forum verilerine göre, gelişmiş ülkelerde 2019’on son çeyreğinde 181.8 trilyon dolar olan borç yükü, 2020’nin üçüncü çeyreğinde % 8 artarak 196.3 trilyon dolara yükselmiştir. Yükselen ekonomilerde 2019’un son çeyreğinde 70.9 trilyon dolar olan borç yükü, 2020’nin üçüncü çeyreğinde % 7.7 artarak 76.4 trilyon dolara yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerde hane halkları borçlarının GSYİH’ye oranı 2019’un üçüncü çeyreğinde %72 iken 2020’nin üçüncü çeyreğinde %78’e yükselmiştir. Finansal olmayan

kurumların borç yükü ise 2020'nin üçüncü çeyreğinde %91'den %102'ye yükselmiştir. Yükselen piyasa ekonomilerinde 2019'un üçüncü çeyreğinde hanehalkı borçlarının GSYİH'ye oranı %40 iken bu oran 2020'nin üçüncü çeyreğinde %44'e, finansal olmayan kurumların GSYİH'ye oranı %93'ten, %104'e yükselmiştir.

BDDK verilerine göre, 2020 Mart döneminde 442.610 Milyon dolar olan kredi hacmi, 2021 Mart döneminde 458.143 Milyon dolara ulaşmıştır. Tüketici kredileri toplam kredi hacminin yaklaşık % 25'ini oluşturmaktadır.

2020 Mart-2021 Mayıs dönemini kapsayan bu çalışmada COVID-19'un Bankacılık sektörü üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışmada dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sağlık ekonomisinde kullanılan analizlere değinilerek, analizlerin içerik bakımından farklılıkları ele alınmış, hastalık maliyetleri literatürü kapsamında katlanılan maliyetler ve COVID-19'un genel ekonomik etkileri değerlendirilmiş, COVID-19'un genel etkileri tartışılmış, Türkiye'de COVID-19'un ekonomik etkilerini azaltmaya yönelik para ve maliye politikalarına değinilmiştir. İkinci Bölümde COVID-19 sürecinde Türk bankacılık sektörünün karşı karşıya kalabileceği riskler ve risk potansiyelinde meydana gelen değişme incelenmiştir. Üçüncü bölümde COVID-19 sürecinde CAMELS bileşenleri bağlamında CAMELS alt bileşenlerinde meydana gelen oransal değişmelere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde Fourier ADL Eşbütünleşme Testi kullanılarak COVID-19 vaka sayısı ile toplam kredi hacmi, tüketici

kredileri, takipteki krediler ve aktif kalitesi arasındaki uzun dönemli ilişkiler analiz edilmiştir.

COVID-19 sürecinde yaşanan gelir ve üretim kayıplarının en çok krediler kanalıyla bankacılık sektörünü etkilemesi beklenmektedir. Nisan 2020 döneminde bireysel kredi hacminde ve firma kredilerinde önemli bir sıçrama görülmüştür. Nisan 2020 döneminde bireysel kredi hacminde meydana gelen artış %15 düzeyindeyken, Mayıs 2020 döneminde %17'ye, Ağustos 2020 döneminde %25'e yükselmiştir. Yaz döneminde vaka sayılarının nispeten azalmaya başlamasıyla birlikte, aşamalı sıkı para politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte kredi hacminde de az da olsa bir azalma meydana gelmiştir. Ancak henüz salgının yayılım hızı azaltılamamıştır. Bu nedenle kredi hacmindeki artışın önümüzdeki dönemlerde de devam etmesi beklenmektedir.

2020'nin ikinci ve üçüncü çeyreğinde bireysel kredi hacminde meydana gelen artışların %100'ün üzerine çıkmış, ihtiyaç kredisi hacminde meydana gelen artış %100'lere ulaşmıştır. Ağustos dönemi itibariyle uygulanan sıkı para politikaları ve ihtiyaç kredisi vadelerinin 60 aydan 36 aya düşürülmesi ihtiyaç kredisi talebini kısmen azaltmıştır.

2018 Haziran döneminde özellikle takipteki gecikmiş konut kredilerinde ciddi bir artış olmuş ancak bu artış trendi pandemiden sonraki süreçte tersine dönmüştür.

Takipteki krediler için sınıflandırma sürelerinin uzatılması, kredi yapılandırması ve taksit erteleme uygulamaları nedeniyle takipteki

kredilerin toplam krediler içindeki payının azalmasında etkilidir. Toplam kredi hacminde meydana gelen artış da takipteki kredi oranının azalmasında etkili olmuştur.

Likidite karşılama oranı hastalığın ortaya çıktığı ilk dönemde azalma eğilimi göstermiş, Nisan 2020 döneminden sonra tekrar yükselmiştir. Sektör ortalaması itibariyle likidite karşılama oranı %130 civarındadır. Dönemler itibariyle dalgalanma göstermekle birlikte likidite karşılama oranları yasal limitlerin üzerinde seyretmektedir. Likidite karşılama oranlarının yasal limitlerin üzerinde seyretmesi COVID-19 nedeniyle ortaya çıkabilecek ekonomik ve finansal problemlere ilişkin olarak alınan önlemler sayesinde gerçekleşmiştir. Devlet İç Borçlanma senetlerinin likiditesinin desteklemesi, bankaların TL ve YP cinsinden likidite yönetimlerinde esnekliğin artırılması, Varlığa Dayalı Menkul Kıymet ile İpotek Tanımlı Menkul Kıymetlerin teminat havuzuna dahil edilmesi, 91 güne kadar vadeli repo ve 1 yıl vadeli döviz karşılığı Türk lirası swap hedefli likidite imkânlarına ek olarak 6 ay vadeli döviz karşılığı Türk lirası swap ihaleleri düzenlenerek, bu vadedeki ihalelerle ilgili bankalara TCMB politika faiz oranı olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının 125 baz puan altında faiz oranı üzerinden ABD doları, euro veya altın karşılığı Türk lirası likidite sağlanması, ihracatçı firmaların finansman ihtiyacını karşılamak ve istihdamı desteklemek amacıyla Türk lirası cinsi ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetler reeskont kredisi kullanılması bu kapsamda alınan önlemlerdir.

Mayıs 2020 döneminden sonraki dönemde kredi mevduat oranında artış gözlenmektedir. Kredi kampanyaları nedeniyle kredi hacminde meydana gelen artış, kredi mevduat oranının yükselmesinde etkili olmuştur. Kredi mevduat oranı %150 civarında seyretmektedir. Kredi artış oranı mevduat artış oranının üzerinde seyretmektedir.

Faize duyarlı varlıklara uygulanan %5'lik bir pozitif faiz şoku, öz kaynakların %16'sı oranında muhtemel bir kayba sebep olurken, YP cinsinden faize duyarlı pozisyonlara uygulanan %2'lik pozitif bir faiz şoku öz kaynakların yaklaşık %4'ü kadar gelir kaybına yol açmaktadır. Faiz şokları nedeniyle görülmesi muhtemel kayıpların artması pandemi nedeniyle faiz riskinin arttığını göstermektedir. Kurdaki yükselişi durdurmak nedeniyle faiz oranlarının artırılması faiz giderlerinin toplam varlıklar içindeki payının artmasına neden olmuştur.

COVID-19 vakaları nedeniyle internet bankacılığı ve mobil bankacılık hizmetlerinin artması ve esnek çalışma/evden çalışma sistemine geçilmesi operasyonel riske esas tutarlarda artışa neden olmuştur.

Ekonometrik analiz sonuçlarına göre ise COVID-19 vaka sayısı ile bireysel kredi hacmi ve toplam kredi hacmi arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. COVID-19 vaka sayısındaki %1'lik artış, toplam kredi hacmini %0.03 artırırken, bireysel kredi hacmini %0.06 artırmaktadır. COVID-19 vaka sayısı ile takipteki krediler arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. COVID-19 vaka sayısındaki %1'lik artış, takipteki kredi hacmini %0.08 azaltmaktadır. Üretim ve gelir kayıplarına rağmen takipteki kredi hacminin azalması, takipteki krediler için sınıflandırma

sürelerinin uzatılması, kredi yapılandırması ve taksit erteleme uygulamaları ile açıklanabilir. İlave olarak, vaka sayısındaki artışlar aktif kalitesini negatif etkilemektedir.

Elde edilen sonuçlar COVID-19 nedeniyle bankacılık sisteminde bütün risk kalemleri bazında genel bir artış eğilimi bulunduğunu göstermektedir. Ancak, likidite sıkışıklığını önlemek için alınan önlemler, kredi ertelemeleri, hazırlanan kalkan paketi ve ödenekler piyasayı kısmen de olsa rahatlatıcı etkiler yaratmaktadır. Bununla birlikte hastalığın henüz yayılım hızının henüz düşürülmemiş olması ve kısıtlamaların devam etmesi nedeniyle mevcut riskler de artmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abegunde, D. & Stanciole, A. (2006). An estimation of the economic impact of chronic noncommunicable diseases in selected countries, WHO.
- Afroz, A., Alramadan, M.J., Hossain, N., Romero, L., Alam, K., Magliano, D.J., & Billah, B. (2018). Cost-of-illness of type 2 diabetes mellitus in low and lower-middle income countries: a systematic review, *BMC Health Services Research*, 28, 972-982.
- Bardhan, P.K. & Udry, C. (1999). *Development microeconomics*. Newyork: Oxford University Press.
- Bayar, M. & Varışlı, N. (2020), Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Tüketici Kredileri Hacmi Üzerindeki Etkisi: 2013-2020 Dönemi Zaman Serisi Analizi, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3): 85-99.
- Bayer, C., Born, B., Luetticke, R., & Müller, G. (2020). The coronavirus stimulus package: How large is the transfer multiplier? *CEPR Working Paper No 14600*.
- Banerjee, P., Arčabičb, V., Lee, H. (2017). Fourier ADL cointegration test to approximate smooth breaks with new evidence from Crude Oil Market. *Economic Modelling*, 67, 114–124.
- BDDK (2016). Faiz Oranı Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber. Sayı: 6827. https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0099.pdf.
- Bekçi, İ., Köse E. & Aksoy, E. (2020), Covid-19’un Türkiye’de Bankalar Üzerindeki Ekonomik Etkisine Dair Bir Tahmin, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(Özel Sayı): 185-205.
- Bell, C.L.G., Gersbach, H. & Devarajan, S. (2014). The Long-run Economic Costs of AIDS: Theory and an Application to South Africa, *The_Long-run_Economic_Costs_of_AIDS_Theory_and_App.pdf*. (15.04.2021).
- Belli, P. & Shahria, H. (2002). Qualitative Study on Informal Payments for Health Services in Georgia. HNP Discussion Paper, Washington: The World Bank.

- Beybur, M. & Çetinkaya, M. (2020), COVID-19 Pandemisinin Türkiye’de Dijital Bankacılık Ürün ve Hizmetlerinin Kullanımı Üzerindeki Etkisi, Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(2): 148-163.
- Bloom, D.E., Kuhn, M. & Prettnner, K. (2020). Modern Infectious Diseases: Macroeconomic Impacts and Policy Responses, IZA Discussion Paper Series, No. 13625.
- Bozdoğan, T., Ersoy, B. & Kaygusuz, M. (2018). Camels Değerlendirme Sistemiyle Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Topsis Yöntemiyle Analizi. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 5(30), 4309-4323.
- Capano, G., Howlett, M., Jarvis, D. S., Ramesh, M., & Goyal, N. (2020). Mobilizing policy (in) capacity to fight COVID-19: Understanding variations in state responses. *Policy and Society*, 39(3), 285–308.
- Cavlak, H. (2020), Covid-19 Pandemisinin Finansal Raporlama Üzerindeki Olası Etkileri: BİST 100 Endeksi’ndeki İşletmelerin Ara Dönem Finansal Raporlarının İncelenmesi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, (Özel Sayı): 143-168.
- Cheng, C., Barcelo, J., Hartnett, A. S., Kubinec, R., & Messerschmidt, L. (2020). Covid-19 government response event dataset (corononet v. 1.0). *Nature Human Behaviour*, 4(7), 756–768.
- Chin, R., & Lee, B. Y. (2008). Economics and Patient Reported Outcomes, Principles and Practice of Clinical Trial Medicine, pp. 145–165. doi:10.1016/b978-0-12-373695-6.00008-9.
- Chorafas, D. N. (1999). Setting Limits for Market Risk: Implementing the Precommitment Solution, London: Euromoney Books.
- Chudik, A., Mohaddes, K., Pesaran, M. K., Raissi, M., & Rebucci, A. (2020). Economic consequences of Covid-19: A counterfactual multi-country analysis.. <https://voxeu.org/article/economicconsequences-covid-19-multi-country-analysis>. 19 October (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2021).
- Cinel, E. (2020). Covid-19’un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler . *Politik Ekonomik Kuram*, 4 (1) , 124-140

- Clabaugh G & Ward MM. (2008). Cost-of-illness studies in the United States: a Systematic Review of Methodologies Used for Direct Cost, Value Health, 11, 13-25.
- Cuddington, J. (1993). Modeling the Macro-Economic Effects of AIDS, with an Application to Tanzania. The World Bank Economic Review, 7(2), 173-189.
- Çelenk, H. & Ökdemir, Y. (2010). Bankalarda Operasyonel Risk Denetimi ve Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankalar Üzerine Bir Araştırma. Maliye Finans Yazıları, 24(87), 77-110.
- Çelik, M. (2018). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Mevduat Bankalarının Performans Analizi: Büyüklük ve Sahiplik Yapısı Ayrımıyla Bir Karşılaştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2),
- Çelik, S. & Akarım, Y. D. (2012). Likidite Riski Yönetimi: Panel Veri Analizi ile İMKB Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Uygulama. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 1-17.
- Daly, K. (2000). The Business Response to Hiv/Aids: Impact and Lessons Learned, https://data.unaids.org/publications/irc-pub05/jc445-businessresp_en.pdf.
- Demir, O. ve Esen, A. (2021), COVID-19’un Yıkıcı Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisinde Dönüşüm İhtiyacı, Journal of Emerging Economies And Policy, 6(1), 88-105.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1979). “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, Journal of the American Statistical Association, 74, 427–431.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1981). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. Econometrica, 49, 1057-72
- Duran, M.S. & Acar, M. (2020), Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri, International Journal of Social and Economic Sciences, 10(1), 54-67.
- Ege, İ., Topaloğlu, E. E. & Karakozak, Ö. (2015). Camels Performans Değerleme Modeli: Türkiye’deki Mevduat Bankaları Üzerine Ampirik Bir Uygulama. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(4), 109-126.

- Ekonomi Reformları Eylem Planı (2021), <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2021/03/Ekonomi-Reform-Takvimi.pdf> (06.05.2021).
- Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi (2020), <https://www.isim.org.tr/content/upload/attached-files/covid-19-ekonomik-istikra-20200414170956.PDF> (09.05.2021).
- Elgin, C., Basbug, G., & Yalaman, A. (2020). Economic policy responses to a pandemic: Developing the COVID-19 economic stimulus index. Columbia: Columbia University
- Emir, M. & Çizgici Akyüz, G. (2018). Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Finansal Performans Değerlendirmesi: Camels Yaklaşımı, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 8(15), 7-26.
- Enders, W. ve Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. *Economic Letters*, 197, 196-199.
- Erdoğan, S. & Karaca, S. S. (2018.). Türk Bankacılık Sektörünün 2009-2016 Dönemi Camels Derecelendirme Sistemi İle Performans Analizi. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 6 (3), 23-39.
- Ersoy, H., Gürbüz, A.O. ve Fındıkçı Erdoğan, M. (2020), Covid-19'un Türk Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri, Alınabilecek Önlemler, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, 19(37), 146-173.
- Ertürk, H. (2010). Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Risk Yönetimi. *Denetışim*, 4, 63-70.
- European Central Bank.Press Release: Pandemic Emergency Purchase Programme (PEPP). Frankfurt, Germany; 18 March 2020.
- FDIC (2018). Basic Examination Concepts and Guidelines. <https://www.fdic.gov/regulations/safety/manual/section1-1.pdf>.
- G20. Extraordinary G20 Leaders' Summit Statement on COVID-19. Saudi Arabia; 26 March 2020
- Gabriel, J.M. & Goldberg, D.S. (2014). Big Pharma And The Problem of Disease İnflation, *International Journal of Health Services*, 44(2), 307-322.

- Gautam, S., & Hens, L. (2020). *SARS-CoV-2 pandemic in India: What might we expect?* Berlin: Springer.
- Gregory, A. W., Hansen B. E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts”, *Journal of Econometrics*, 70, 99-126
- Güler, H.N. (2020), Koronavirüsü (COVID-19) Günlerinde Bankalara İletilen Müşteri İtiraz ve Şikayetlerinin İncelenmesi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 85-99.
- Gümüş, F. B. & Nalbantoğlu, Ö. (2015).Türk Bankacılık Sektörünün Camels Analizi Yöntemiyle 2002-2013 Yılları Arasında Performans Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(2), 83-106.
- Hauben, E. I., & Hogendoorn, P. C. W. (2015). Epidemiology of Primary Bone Tumors And Economical Aspects of Bone Metastases, *Bone Cancer*, 5–10
- Hatemi-J, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical Economics*, 35, 497-505.
- International Monetary Fund (IMF). (2020). World economic outlook, The great lockdown,14 April:. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>
- International Monetary Fund. Press Release No. 20/98. Washington, USA; 23 March 2020.
- International Monetary Fund. Statement by the International Monetary and Financial Committee on the Coronavirus. Washington, USA; 4 March 2020.
- Jefferson T, Demicheli V, & Mugford M. (2000). *Cost-of-illness Studies, Elementary Economic Evaluation in Health Care*. 2nd Ed., London: BMJ Publishing Group.
- Jo, C. (2014). Cost of Illness Studies: Concepts, Scopes and Methods, *Clinical and Molecular Hepatology*, 20, 327-337.
- Kalkan, A. (2007). *Bankacılıkta Risk Yönetimi Ve Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

- Kanchu, T. & Kumar, M. M. (2013). Risk Management in Banking Sector- An Empirical Study. *International Journal of Marketing, Financial Services & Management Research*, 2(2), 145-153.
- Kandil Göker, İ.E. Eren, B.S. & Karaca, S.S.(2020), The Impact of the COVID-19 (Coronavirus) on The Borsa Istanbul Sector Index Returns: An Event Study, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, (Özel Sayı): 14-41.
- Karakulle, İ. (2020), Covid-19 Pandemisinde İşletmelerin Almış Oldukları Önlemlerin Müşteri Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5, 86-101.
- Kartal, M.T. (2020), Türk Bankacılık Sektöründe Kovid-19 Döneminde Alınan Tedbirler Bağlamında Aktif Rasyosu Düzenlemesinin Muhtemel Etkileri: Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme, *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 4(10), 1-18.
- Kaval, H. (2000). *Bankalarda Risk Yönetimi*, Ankara: Yaklaşım Yayınları.
- Kavcıoğlu, Ş. (2011). Ticari Bankacılıkta Kredi Riskinin Ölçümü ve Kredi Risk Ölçüm Modellerinin Değerlendirilmesi, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(5), 11-19.
- Keleş, E. (2020), COVID-19 & BİST-30 Endeksi Üzerine Kısa Dönemli Etkileri, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42(1), 91-105.
- Keogh-Brown, M.R. (2014). Macroeconomic Effect of Infectious Disease Outbreaks, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7149727/pdf/main.pdf> (10.04.2021).
- Kılıç, Y. (2020), Borsa İstanbul'da COVID-19 (Koronavirüs) Etkisi, *Journal of Emerging Economies and Policy*, 5(1), 66-77.
- Koşaroğlu, Ş.M., Aydın Ünal, E. & Noyan Yalman, İ. (2020). Covid-19 Salgınının Tüketicilerin Talep Yapısı Üzerindeki Etkileri, *Econder International Academic Journal*, 4(2), 479-503.
- Leowenson, R. & Whiteside, A. (1997). Social and Economic Impacts of HIV/AIDS in Southern Africa. SAFAIDS Consultancy Report.

- Maki, D. (2012). Tests For Cointegration Allowing For an Unknown Number of Breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015
- McKinsey & Company. COVID-19: Briefing Note. Global Health & Crisis Response. New York, USA; March 2020.
- Mehmet Yıldırım ve Yasemin Öztürk (2020), COVID-19 INDUSTRY REPORT TURKEY, Switzerland Global Enterprise,
- Mofijur, M., Fattah, R. I. M., Alam, M. A., Saiful Islam, A. B. M., Ong, H. C., Rahman, S. M. A., . . . Mahlia, T. M. I. (2020). Impact of COVID-19 on the social, economic, environmental and energy domains: Lessons learnt from a global pandemic. *Sustainable Production and Consumption*, 26, 343-359.
- Morduch J. (1995). Income smoothing and consumption smoothing. *Journal of Economic Perspectives*, 9, 103-114.
- Nicola, M. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International Journal of Surgery*, 78, 185-193.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Interim Economic Assessment Coronavirus: The World Economy at Risk. Paris, France; 2 March 2020.
- Özbilgin, İ. G. (2012). Risk ve Risk Çeşitleri. *Aylık Bilişim Kültürü Dergisi*, 145, 87-93.
- Özen, İ. (2020), Covid-19'un Kâr veya Zarar Tablosuna Etkisi, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(38), 2351-2368.
- Öztunç, M. (2021), COVID-19 Pandemi Süresince Türkiye'nin Aldığı Ekonomik Tedbirlere Yönelik Haberlerin Söylem Analizi, *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(1), 231-255.
- Öztürk Karaçor, Z., Mangır, F., Kodaz, Ş. Süreyya & Kartal, M. (2017). Kamusal ve Özel Sermayeli Bankaların CAMELS Performans Analizi: Türkiye Örneği. *İGÜ Sos. Bil. Derg.*, 4 (2), 47-65.
- Öztürk, Ö., Şişman, M.Y., Uslu, H. & Çıtak, F. (2020), Effect of COVID-19 Outbreak on Turkish Stock Market: A Sectoral-Level Analysis, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 56-68.

- Özyeşil, M. (2021), The Effect of The Measures Taken on The Banking Sector During The Covid-19 Process on The Perception of The Employees: A Research on The Public Banks in Adıyaman, <https://www.researchgate.net/publication/348239708> (18.05.2021).
- Peker, Y. & Demirhan, E. (2020), Covid-19 Küresel Salgınının Borsa İstanbul'daki Sektörel Etkileri, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu: 2020-12, <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10114> (18.05.2021).
- Sakarya, Ş. (2010). CAMELS Derecelendirme Sistemine Göre İMKB'deki Yerli ve Yabancı Sermayeli Bankaların Karşılaştırmalı Analizi. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Prof. Dr. Alaattin YAVAŞÇA Özel Sayısı, 7-21
- Sarkodie, S. A., & Owusu, P. A. (2020). Global assessment of environment, health and economic impact of the novel coronavirus (COVID-19). *Environment, Development and Sustainability*, Jun 5, 1-11.
- Segel, J.E. (2006). Cost-of-Illness Studies—A Primer, file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Cost-of-Illness_Studies-A_Primer%20(3).pdf (10.03.2021).
- Statista. (2020). Impact of the coronavirus pandemic on the global economy - Statistics & Facts. Statista Research Department. Retrieved from: <https://www.statista.com/topics/6139/covid-19-impact-on-the-global-economy/>
- Şakar, H. (2002). *Bankalarda Aktif Pasif Yönetimi*. İstanbul: Mida Eğitim Merkezi.
- Şeker, Y. (2020), COVID-19 Pandemisinin BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan Şirketler Üzerindeki Etkisi, Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1(2), 79-94.
- Şen, S. & Solak, S. (2011). Ticari Bankacılık Sektörünün CAMELS Analizi: Türkiye Örneği, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 48(554), pp. 51-70.
- Şensoy, N., Bayraktar, O. & Arslan, H. (2020), Covid-19 Salgınının Neden Olduğu Ekonomik Duraksamanın Katılım Bankaları Üzerindeki Etkileri, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Ekonomik Sistemler Uygulama ve Araştırma Merkezi, Araştırma Raporu:1, <https://ww4.ticaret.edu.tr/>

islamekonomisi/wpcontent/uploads/sites/59/2020/07/Tic.%c3%9cn.%c4%b0.
E.E.S.U.A.M.-Raporu-17-Tem.-1-3.pdf (18.05.2021).

Şişman, M. Ö. (2007). Faiz Oranı Getiri Eğrisi Simülasyonu Yöntemleri ve Bankacılıkta Aktif Pasif Yönetimi Üzerine Etkileri: Türkiye’de Ticari Bankalar Üzerine Bir Uygulama. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi.

Tarricone, R. (2006). Cost-of-Illness Analysis. What room in health economics?. Health Policy, 77(1), 51-63.

Tayar, T., Gümüştekin, E., Dayan, K. & Mandi, E. (2020), Covid-19 Krizinin Türkiye'deki Sektörler Üzerinde Etkileri: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Araştırması, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı): 293-320.

TBB (2006). Basel II Yapısal Faiz Oranı Risk Modelleri. *Bankacılar Dergisi*, 58, pp. 64-94.

TCMB (2019). Finansal Koşullar ve Para Politikası. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/51434492-fbfb-41ef-b8fa-a16c180b4568/Kutu+5.1_20192.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-51434492-fbfb-41ef-b8fa-a16c180b4568-mFJqtsI.

TCMB (2020a). Koronavirüsün Ekonomik ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan İlave Tedbirlere İlişkin Basın Duyurusu. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b99d3a9b-7fc9-47c2-9bdc-3346aa81ceae/DUY2020-21.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-b99d3a9b-7fc9-47c2-9bdc-3346aa81ceae-n4LQqjp> (02.02.2021).

TCMB (2020b). Finansal İstikrar Raporu Kasım 2020. Ankara.

Türker Kaya, Y. (2001). Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi. Ankara: MSPD Çalışma Raporları.

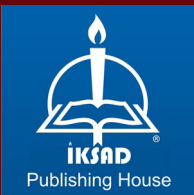
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2021 Yılı Para ve Kur Politikası, 16 Aralık 2020.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2020-IV.

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Koronavirüsün Ekonomik ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan İlave Tedbirlere İlişkin Basın Duyurusu, 17 Nisan 2020, Sayı: 2020-22.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Koronavirüsün Ekonomik ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan İlave Tedbirlere İlişkin Basın Duyurusu, 31 Mart 2020, Sayı: 2020-21.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Koronavirüsün Olası Ekonomik ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan Tedbirlere İlişkin Basın Duyurusu 17 Mart 2020, Sayı: 2020-16.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Para Politikası Kurulu Kararı, 17 Mart 2020, Sayı: 2020-15.
- UNDP (2015). Assessing the socio-economic impacts of Ebola Virus Disease in Guinea, Liberia and Sierra Leone, file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/EVD%20Synthesis%20Report%2023Dec2014.pdf (15.03.2021).
- United Nations Conference on Trade and Development. The Covid-19 Shock to Developing Countries: Towards a “whatever it takes” programme for the two-thirds of the world’s population being left behind. Geneva, Switzerland; March 2020.
- Wang, C., Horby, P. W., Hayden, F. G., & Gao, G. F. (2020). A novel coronavirus outbreak of global health concern. *The Lancet*, 395, 470–473.
- World Bank. (2020). The global economic outlook during the COVID-19 Pandemic: A changed world. Washington, D.C: World Bank
- World Bank. Press Release No: 2020/138/EXC. Washington, USA; 17 March 2020.
- World Economic Forum (2020). The Economic Effects of COVID-19 Around The World [online]. Website <https://www.weforum.org>, 14 Mayıs 2021.
- Venkatesh, D. ve Suresh C. (2014). Comparative Performance Evaluation of Selected Commercial Banks in Kingdom of Bahrain Using CAMELS Method. Chithra, Comparative Performance Evaluation of Selected Commercial Banks in Kingdom of Bahrain Using CAMELS Method. <https://ssrn.com/abstract=2418144>. (03.15.2021).

Yeni Ekonomi Programı 2021-2023 (2020), <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/10/Yeni-Ekonomi-Program%C4%B1-2021-2023.pdf> (18.05.2021).

Yetiz, F. (2021), COVID-19 Pandemi Sürecinin Türk Bankacılık Sektörü Çalışanlarına ve Müşterilerine Etkileri: Swot Analizi, Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (22): 109-117.

ISBN: 978-625-7562-39-3